

MOKOS GYULA,

A DUNÁNTÚLI

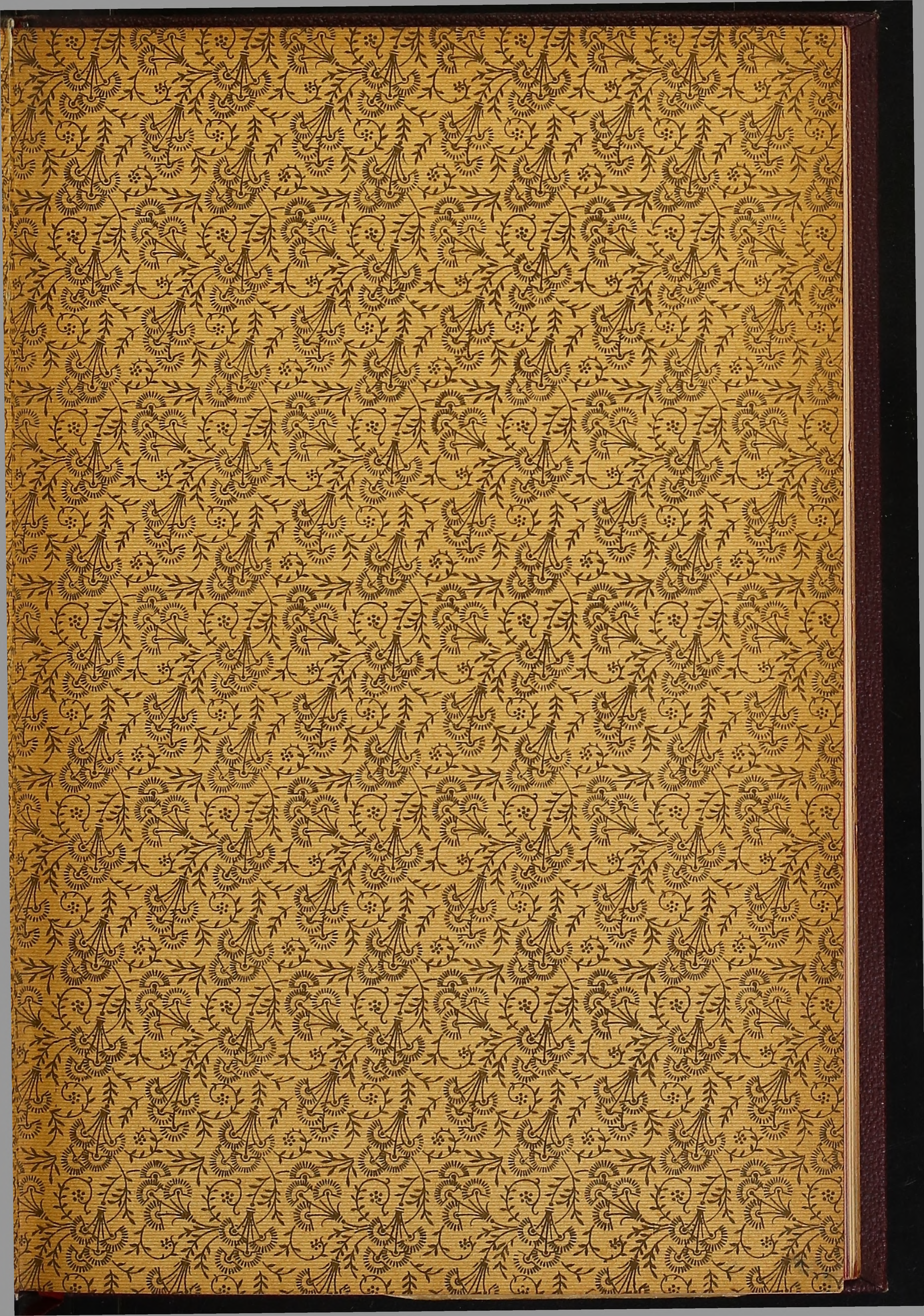
ÁG. EV. EGYZHÁZ

1598-IKI TÖRVÉNYKÖNYVE.

MÜLLER, GYÖRGY
KÖNYVKÖZTESZETI
BUDAPEST

A DUNÁNTÚLI ÁG. EV. EGYHÁZ
1598. TÖRVÉNYKÖNYVE.

A DUNÁNTÚLI
ÁG. HITV. EVANG. EGYHÁZ

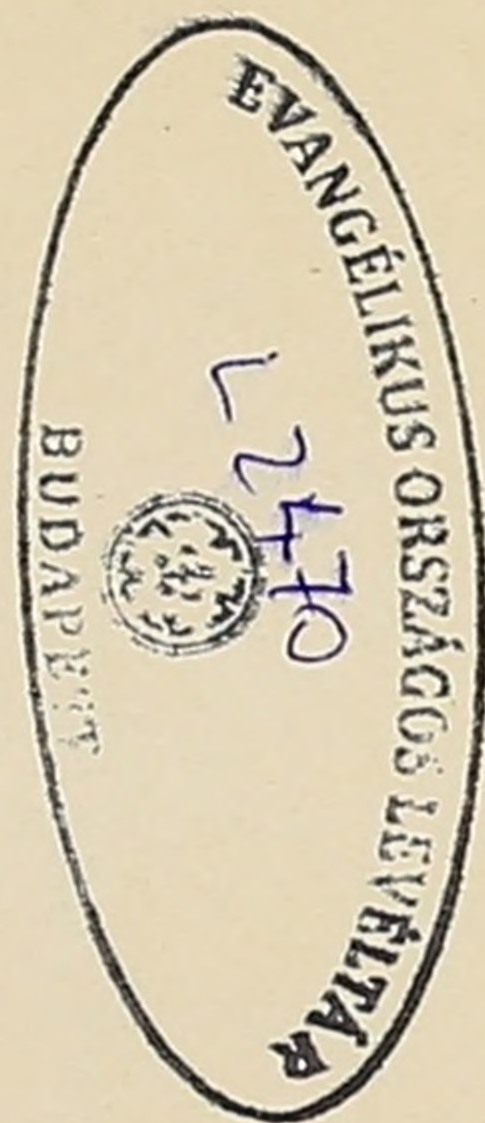
1598-IKI TÖRVÉNYKÖNYVE.

ISMERTETI

MOKOS GYULA.

BUDAPEST
HORNYÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA
1892.

FŐTISZTELETŰ

K I S S Á R O N

TISZÁNTÚLI EVANG. REFORM. PÜSPÖK ÚRNAK,
A MAGY. ŐS-PROTESTÁNS EGYHÁZ ZSINATI TEVÉKENYSÉGE
TÖRTÉNETIRÓJÁNAK

AJÁNLVA.

BEVEZTES.

I.

ALIG kezdődött meg Németországon az egyház reformálásának nagy munkája, azonnal állottak elő nálunk is a mozgalomnak lelkes előharczosai, találkoztak buzgó követői, a kiknek istenes munkája következtében néhány évre az 1523. és 1525. országgyűlések protestáns-üldöző, sőt égető határozatainak után, az ország legnagyobb része meghódolt a megtisztított vallás igazságainak. A reformált egyházat a vallás-újítás megindítójáról lutheránusnak nevezték ugyan nálunk is, azonban Melancton rokonabb szellemének hatása alatt inkább philippista, illetőleg kryptocalvinista lett az, úgy hogy a svájcziai iratainak elterjedése után — azokban látván tudományos rendszerbe foglalva saját hitelveit — nyíltan azokhoz csatlakozott a nélkül, hogy megakadályozhatta volna, hogy némelyek azoknak ellenök mondván, tőlök külön ne váljanak és külön egyházakat ne alakítsanak.

Ez nem is történhetett másként. A mint a vallást tudományyá teszik, a mint abból, a mi az érzelem körébe tartozik, dogmát alakítanak, lehetetlen kikerülni a felekezetekre oszlást. Így történt ez mindig és mindenütt. Így kellett ennek történni a protestáns egyházban is, a melynek egyik alapelve az egyház vakon követendő tekintélyének elvetése. Nálunk — azonkívül hogy maradtak hívei a régi egyháznak is¹ — külön szervezkedett a kálvinista egyház mellett az

(előbb volt a lutheri)

¹ Hogy nem sok, azt a kath. írók sem haboznak bevallani. Dallos Miklós emlékiratában azon módokról, melyekkel a magyarországi kath. egyház állapotán lendíteni lehetne (Polit. és diplom. iratai; közrebocs. Frankl és Ráth, Esztergom, 1867. 230—234. l.), így nyilatkozik: «Egész Magyarországon, mind a török és Bethlen birtokán, mind a legkeresztényibb uralkodóknál különféle eretnokségek hatalmasodtak el; leginkább a kálvini és lutheri, — a török alatt, Pécsét és környékén még az áriusi. Felső-Magyarország, azt lehet mondani, teljesen eretnek; a császár hatalma alatt levő egyéb megyékben a katolikusok annyira vegyítve vannak eretnekekkel, hogy ezek számra s hatalomra nézve sokkal erősebbek».

ágostai hitvallás és a formula concordiae alapján a lutheri, valamint a vallás szabad gyakorlásának classikus földjén, Erdélyben, az unitarius.

Az egyházak szétválása az ország keleti felében a XVI-dik század második felének elején, a nyugotiban ugyanannak végén történt meg.

Az erdélyi fejedelem birtokainak déli részén, a hol a németek nagyobb tömegekben éltek együtt, az 1557., 1558. zsinatok határozataival a lutheránusok árkolták körül egyházukat s a kirekesztetteknek 1564-iki egyesülése kísérlete meghiúsult. Míg az északi^{bb}, tiszta magyar vidékeken az 1562—63-diki tarczal-tordai, az 1566-iki gönczi, az 1567-iki debreczeni tanácskozmányok eredménye a kálvini egyház végleges szervezése s a másként vélekedők kárhoztatása lett.

Az ország nyugoti felében az egység tovább tartott, illetőleg az egyházak végleges szervezése sokkal később, a XVI-dik század végén, sőt tulajdonképen csak a XVII-dik század elején következett be.

Északon, a hegyek idegen ajkú lakossága közt, a lutheri irány volt uralkodó, megtámadásnak alig egynehány, hamar véget ért dispután — 1593-ban Eperjesen, 1597-ben ugyanott és Lőcsén — volt kitéve, a melyek nemcsak az érdeklődést fokozták a hittani kérdések iránt, hanem a polemikus irodalom keresett termékeivel együtt az egyház megszilárdulását is előmozdították. A külön szervezkedett seniorátusok szövetkezésének, az egyház egyetemes rendezésének szükségességét azonban nem tüntették fel; ez ott csak nagy sokára, a római katolikus reactio nyomása alatt következett be. Délen, a Duna síkjain s a dunántúli vidék lankáin, a svájcziai értelme hódította meg az elméket. Még pedig a Balaton tavától délkeletre, a herczeg-szöllősi kánonok keletkezése helyén, a hol — mint Eszéki Imre írta németországi barátainak — az aratás bő, csak az aratók vannak kevesen, a másként vélekedő protestánsoknak említésre alig érdemes ellenzése mellett; míg a Fertő környékén a formula concordiaenek is találtak buzgó szószólói. Itt, a német határhoz közel, már merevebben s a mérkőzésben egymásnak nem sokat engedő harczosokkal állottak szemben az ellenkező vélemények, úgy hogy az ellentétek nem lévén kiegyenlíthetők, a megegyezés kivánt eredményére nem vezetett meg-megújuló vitatkozások következménye az egyházak különválása és egymástól független szervezkedése lett.

Ez a szétválás a közönségesen elfogadott nézet szerint

az 1591-iki csepregi colloquiumon történt. Alapját e felvételnek a küzdőterén maradt Horváth Stansith Gergely és Sculteti Szeverin által a vita lefolyásának «*Historia colloquii Chepregiensis, de coena Domini, inter reverendos viros d. Severinum Sculteti, Bartphensis liberae in superiori Hungaria civitatis pastorem et d. Stephanum Böyte, pastorem in Német-Uyvar, ecclesiarum praeterea, quae sunt circa Rabum fluvium, superattendentem, anno 1591. 3. Junii, sec. vet.*» cím alatt még ugyanazon évben Bártfán kiadott, nagyhangú, de épen nem részrehajlatlan előadása képezi.¹ De bizonyos, hogy a meghasonlás itt sem nem kezdődött, sem befejezést nem nyert. A vidék ura, a hatalmas és nagytekintélyű Nádasdy Ferencz gróf, a gyűlést 1591-ben Csepregre — épen mint Svendi Lázár 1568-ban Kassára — a már meglevő s szakadással fenyegető nézeteltérések kiegyenlítése végett hívta össze.

A csepregi colloquiumot megelőző vitákról nem sokat tudunk. Helyök, idejük bizonytalan. Lefolyásuk, az érvelések menete nem lett feljegyezve, reánk legalább semmi ilyes tudósítás nem maradt. Még csak a kérdéseket sem ismerjük, a melyek a megbeszélés tárgyát képezték; mindössze egy-nehány oda vetett mondatka az, a miből irányukra, eredményökre következtetni lehet. Ezek megerősítik ugyan azon fentebb tett állításunkat, hogy a Balaton és Fertő között a kálvini irányzat volt túlsúlyban, de arról is tanubizonyságot tesznek, hogy ez ellen a szélső lutheri iránynak csekély számú hívei elkeseredett harcra keltek s «maguk elegend az mire nem voltak, az alattomban való árulkodás mind arra vitte őket, hogy idegönökkel kezdenék háborgattatni az egyességet az sok jámbor tanító atyafiaknak». Mond az Igaz mentség írója.² «Hányszor vesztögettették meg az körösztvényiség convocatoriáit az idegön nemzetséggel.»

¹ Az igaz keresztyénökteül meg hasonlot confessionariusoknak rágalmozó articulusok ellen irattatott igaz mentségben, melyet a lutheránusok Keresztúrt. 1598. kiadott «*Summaia azoknak az articulusoknak, kikreul vetekoedések tamadtanak az Aug. conf.-ban valo tanettek között*» című hittana ellen 1599. febr. 6-án állítólag Pathai István bocsátott ki, ennek bizonyosságául ezt olvassuk: «Fölméne Horváth Gergöl Severinussával. Ott azt szörzék Böythe István ellen, valamit akarának. Bártfán-e vagy hol, kinyomtaták és az magok szégyönére kiadák. Kit tud az Isten, hogy hamis, mert magatok vagytok bizonyságok, még éltök sokan, hogy az igazságot meg nem győzték, hanem ők győzettek meg az igazságtúl». (Kézirat a pápai főisk. könyvtárban, fol. 13b.).

² Igaz mentség fol. 11a.

Szereplők egyik félen Beythe István superintendens vezérlete alatt papjainak többsége, másik félen a kisebbség s annak másunnét jött segítői: Sibolti, Kreutzer és mások. «Im ezelőtt való időkben Krajczér Györgyöt hozták vala az egyességök megháborítására az Úr Isten szolgálóinak. A mit Beythe István cselekedheték az mi jó Istenünk segítségével, az egyességöt oltalmazá. Az fölkeredék, elméne.» Olvassuk az Igaz mentségben (fol. 11^a). Pathai István is emleget egy ilyen vitát Klazekovith superintendenshez (Veszprém, 1616. nov. 10.) írt levelében.¹ «Emlékezhetik Kegyelmed arról, hogy szegény Nádasdy uram egynehányszor hozott ilyen haragos embereket mi reánk. Tudja Kegyelmed, hogy szegény Syboltival, Crajzterus doctorral is ilyen collatióknk volt.» Ugyanő egy másik levelében² így szól Klazekovithhoz: «Tudom, emlékezhetik Kegyelmed róla, mikor még velünk egy értelemben valátok, mikor szegény Nádasdy uram Horváth Gergelynek esztekéléséből kezdé a követ mozgatni, mikor Crajzterus doctort szegény Gábiel deákkal együtt a hegyfalvi gyűlésünkben hozzánk küldötte vala ő nagysága, intvén arra, hogy a mi vallásunknak egyenességét hátrahagyván, állanánk a tőlünk szokatlan vallásnak követésére.»

A meghasonlás főökának Horváth Gergely van föltüntetve, a kinek hatását Nádasdyra félreismerni nem lehet, kicsinyelni nem szabad.

Nádasdy Ferencz, ez az óriás erejű, nyers katona, a kinek sem ideje, sem kedve nem volt a tudományokkal behatóbban foglalkozni, nem méltányolta a theologusoknak a hittani vitákban kifejtett szórszál-hasogató tudományát. Képe, melyet Magyar István temetési beszédében oly megnyerő vonásokkal rajzol, e lelkes pap eszményképe inkább, mint a valóság mássa s a hallgatóság buzdítására készült.³ Megragadván azt a kínálkozó alkalmat, hogy Horváth Stansith Gergelylyel a formula concordiae mellett kardoskodó Sculteti Szeverin is udvarába érkezett, felkérte Beythét, hogy vele az egyházéival egyező hitelveit vitassa meg. Reménylette, hogy most végre megegyezés jön létre a püspök és csepregi udvari papja, Reczes János közt felmerült dogmatikai controversiókban s reménylette, mert óhajtotta is, hogy Beythe a fiatal Scultetinak engedni lesz kénytelen.

¹ Másolatban megvan a dunántúli ref. kerület jegyzőkönyvében.

² Közölve a «Prot. Figyelmező» 1878. évf. 478. l.

³ Megjelent Keresztúrott, 1604-ben.

Beythe István¹ 1532-ben születvén, férfikora java idején már túl volt, papságának 27-dik, püspökségének 6-dik évét élte.² Nagy tudományú, tevékeny ember,³ a ki ifjabb korában — a külföldről visszaérkezvén — a tanügy terén szerzett érdemeit később az igének ékesszavú hirdetése által öregbítette s fejét irodalmi babérokkal is koszorúzta. Tanító volt Szakolczán, Lindván, Sárvárrott, lelkipásztor 1565-től Lindván, 1574-től Sopronban, majd Német-Ujvárrott. Azonkívül hogy a természettudományban is kitűnt, ő foglalta írásba az egyház hittanát, szertartásainak rendét; ő ajándékozta meg híveit énekeskönyvvel, prédikátor társait négy kötet egyházi beszéddel. Az énekes könyvnek s az 1597-diki confessiónak ma már csak emléke van fenn, de a Ker. tudománynak rövid summája, Német-Ujvár, 1582.. A Keresztségről, urvacsoráról stb. (Agenda), Német-Ujvár, 1582. egy-egy példányban, — a Stirpium nomenclator Pannonicus, Német-Ujvár, 1583. és Antwerpen, 1584., valamint „Az evangeliumok magyarázatjának négy kötete, Német-Ujvár, 1584. több példányban is reánk maradt, mint szép emlékei az egyház javára törekvő buzgó és áldásos munkásságának.

Beythe István a meghívást nem nagy örömmel vette, a vitától semmi jó eredményt nem várt, mert — mint maga mondá — soha csak egyetlen egy gyűlésöknek sem lett jó vége.⁴ A főemberek unszolására⁵ azonban elment s a vitába belebocsátkozott. Hogy a colloquium hogy folyt le, mi volt az, a mire úgy felindult, hogy másnap a gyűlést bosszúsan odahagyta, személyes indokból történt-e ez, vagy másból, azt csak találgatni lehet, határozott megállapítására sem Scultetiék pártirata, sem egyéb csekélyszámú, szűkszavú, töredékes emlékünknem elég. A gyanú minden esetre alapos,

¹ Életrajzát megírta s megbővítve kiadta 1866-ban Fabó András. Röviden minden egyháztörténetben, irodalomtörténetben megvan.

² Püspökké az 1585. júl. 5. vagy 12-én elhunyt Szegedi Máté sárvári pap után lett. (V. ö. Dunántúli ref. ker. jkv. Sinai másol. 112. l.) «Ti az ti hijában való lelkiismerettökre esköttetök meg neki az hegyfalvi szentegyházban Szent Jakab napján 1585. esztendőben, hogy hozzá hallgattok és oktatását bévészitek» — mondja az «Igaz mentség» írója (fol. 4b.).

³ Ellenesei egy Balduinhoz írott levélben (L. a Phosphorus veri catholicismi 293. l.) úgy jellemzik, hogy «vir alioquin doctus, sed supra quod dici potest interdum biliosus, ut qui commotus ira sibi temperare nequiret».

⁴ «Igaz mentség» fol. 13a.

⁵ Ugyanott fol. 12a.

F szintén

hogy a vallásos hit alkudni nem tudó meggyőződése mellett némelyeknél igen alárendelt jelentőségű körülmények is érvényesítették befolyásukat s hogy sokan csak a hatalmas patronusok véleményében ismerték fel saját lelkük vallásos tudatát. Az Igaz menség írója szemökre hányja a közelből, — leginkább Nádasdy jószágairól — megjelenteknek, hogy «valamennyien voltak, kedvezésért-e, miért-e, egy sem állta mellé, hanem ő maga szegény másfél egész nap felele nekik. De hogy látá, hogy háborúra, nem az isteni szeretetre igyekeztök, — mert magatok akartatok mind prophéták, praedicatorok és vezérek lennötök, — búcsút vevén tőletök, kiméne. Akkor nömös praedicator uraim mindnyájan magatoknak maradtatok és placentinusokká löttetök. Jobballottatok az egy czipót és az pohár bort az Úr Istennek tiszta és förtelöm nélkül való beszédénél.»¹

Nádasdy, mint elnök, Beythét eltávozása következtében legyőzöttnek nyilvánította, a felvetett kérdések további vitatását² megtiltotta és a formula concordiae aláírását a birtokain élő prédikátoroknak hivatalvesztés terhe mellett kötelességgé tette. A *cujus regio illius religio* elvében megállapodott akkori felfogás az ilyen eljárást nálunk is megengedhetőnek, sőt jogosnak tartotta, a mint hogy az ország másik felében 1563-ban Perényi Gábor sem akarta jószágain a kálvinista prédikátorokat megtűrni.

Egyelőre azonban maradt minden a mint volt. Beythe Istvánt superintendensének ismerte továbbra is a Dunántúl egész nyugoti fele: elnöklete alatt Reczes, Tokojs stb. együtt tanácskoznak a többiekkel, együtt intézik az egyház ügyeit, úgy hogy Kincses (Thesaurarius) Pál, kőszegi prédikátor 1596. ápril 10-én még azt írhatta Reczes János, csepregi seniornak:³ «Még Kegyelmetek mieink, mi még Kegyelmeteké vagyunk». Beythe reménylette is, hogy nem lesz lehetetlen az egyetértést helyreállítani, a hitegységet, az egyház közösségét továbbra is fentartani. És pedig annyival nagyobb joggal, mivel Nádasdy Ferencz a török ellen táborba szállván, Reczesék tétovázni látszottak; csakhogy — mint később kiderült — nem mintha készek ne lettek volna az elszakadásra, hanem mivel nem voltak készen az egyházalakításra.

¹ Ugyanott fol. 12 és 13.

² «Ott is — tudjátok — hogy önmagok az vetélkedő jámborok meghasonlának» — mondja az «Igaz menség» írója (fol. 12^b).

³ A levelet Gamauf gyűjteményéből egész terjedelmében közölte Gruber S. a «Prot. Figyelmező» 1874. évf. 128–130. l.

graf. T. 1105

Folytatták tehát, hol az egyik, hol a másik fél kezdeményezésére a vitatkozásokat, de mindig fokozódó heveskedéssel, az ellenfél meggyőzésének mindinkább tűnő reményével, tehát csak annál türelmetlenebbül. Végül — mint ez rendszeren történni szokott — az elvek harczát a személyek elleni követte; az Úr szavai helyett argumentumul a legkíméletlenebb gúny, gyanusítás, még rágalom is szolgált: egymást sárral dobálták.

A formula concordiae aláírói vépi gyűlésökből egy «káromló levelet» küldtek Beythének, mire ő — úgy látszik — még keményebben rájuk irt. «Nem választ istentelenségtökre — figyelmezteti Reczest az Igaz mensség írója¹ — hanem bűnöket számlálta előve és hamis hitötökre emléköztetött, mert tartozott tisztí szerént azzal.» Ebben fordulhattak elő azok a súlyos vádak, a melyekért a Summája azoknak az artikulusoknak előbeszéde neheztel, visszautasítván, hogy a subscribálók «fejenként lopók, paráznak, ember-öldöklők és mindennemű förtelmes bűnökben heverők» volnának. Figyelmezteti egyszersmind a megtagadott superintendenst, hogy «szemetet talál az maga háza előtt, csak győzze söprögetni; gerendát talál a szemében, csak vethesse ki: bár többrül ne, hanem csak szegény Kálmán deákrul gondolkodjék, kit kezével ölt meg».²

Beythe pártfelei nem maradtak adósok. Az Igaz mensség írója így torkolja le a mosakodókat, a kik a superintendens haragját olybá akarták feltüntetni, mintha az hitelveikért sujtotta volna őket.³ «Nem azért vagytok ti gonosz hirben, hogy a Krisztus hitéért és istenbéli bizodalmatokért háborgatnának, hanem hogy hamis hitiszegöttek és egynehányotok lator és parázna cselekedetőjék vagytok. Te Varga Mihály — fordul aztán az egyesekhez — nem tudod-e miért küldöttél vala a körösztúri mestörségre és Sárvárat el nem szenvedtek vala. Ezzel az hirrel az praedicatorságra választást nem érdemlötted volna. Az többitök ki sodomita volt, ki nömös asszonyok subácskája csináltatója».

Legocsmányabb emléke ennek a rút mocskolódásnak az Encomium ubiquisticum — afféle «bakhúzú füzfa versek»

¹ «Igaz mensség» fol. 6b.

² Lásd a Summája azoknak az articulusoknak stb. Keresztúr, 1598. előbeszédét. V. ö. Pázmány: Kalauz III. könyv, VII. rész.

³ Fol. 9b. és 7a.

mint Pázmány jellemzi¹ — melyeket először sokan magának a superintendensnek tulajdonítottak. Ez a vélemény erősen tartotta magát; még az «Igaz mentség» írója is szükségesnek látta tiltakozni ellene. «Comediátokat nem ő írta, sem ő hírével nem költ: nem köllött neki gyermeki játék.» A ránk maradt részletből ítélve, valóságos büzhödt fertőt zúdíttak ebben ellenfeleik nyakába, a minnek nem mentsége, csak magyarázata található Beythe Andrásnak, István fiának, Reczes stb.-hez 1597. márczius 6-án irt levelének² ezen szavaiban: «An non licet mihi in Vos esse liberiozem in dicendo, qui primum meam, deinde parentis existimationem, post ecclesiae unitatem laesistis et conturbastis».

Miből állott ez a velök szemben elkövetett sérelem, nincs részletezve. Hogy nem volt sem csekély, sem magában álló, hogy a lutheránusok nem hagyták magukon száradni a gyalázatot, hanem Beythe András által, a ki ezen szennyes irat szerzőségét elvállalta, megkövettetvén,³ csak szóval adtak bocsánatot, s azt a mérget és bosszúságot, a mi eddig begyűben forrott — mint Bathay István rohonczi ref. pap 1597. márczius 18-án kelt levelében írja⁴ — reá zúdítták Beythére, az bizonyos, de érthető is. Legnagyobb fokú felháborodásuknak lehet tulajdonítani azt a tényt, melyről Zvonarics Mihály Apológiájában⁵ a következő szavakkal emlékezik: «Az ubi-quitaria comoedia magyar nyelvre való fordításaért egy (t. i. ember) itt Sárvárt a nemes vármegyében való főnépeknek törvénye szerint halálra ítéltetett, ha a jámbor urnak könyö-
rületessége életét meg nem tartja vala».

Mindezek folytán valószínűnek látszik, hogy a keresztúri Summája azoknak az articulusoknak stb. előbeszédében Beythe István ellen hangoztatott vádak a különféle variánsokban már jóval 1598 előtt közkezen forgott pasquillusokból vannak összeszedve. Ilyen vád- és gúnyirat sok lehetett, mert maga Beythe István is panaszkodva hozza fel egy Nádasdy Ferencz-

¹ Megjelent Német-Ujvártt. 1597. Példányai megsemmisültek. Pázmány P. közöl belőle Kalauzában (1613. kiad. 220—221. l.) egy pár, itt nem reprodukálható sort.

² Megjelent a «Sárospataki Füzetek»-ben, 1861. 435. l.

³ Balduin: Phosphorus veri catholicismi. Lib. III. cap. 34. közölt levél szerint.

⁴ A levél másolatban megvan a Nemzeti Múzeum kéziratárában 2059. Fol. Lat. II. köt.

⁵ A dunántúli ref. egyházkerület jkvból közölve «Prot. Figyelmező», 1878. 426. l.

hez 1598. január 25-én intézett levelében,¹ hogy «nincs olyan összejövetelök, a melyben Méltóságod alázatos szolgája ellen gyalázó beszédek ne tartanának s úgy hallom, nagy kötet könyveik vannak, a melyeket ellenem adnak ki».

Ez események hatása alatt írhatta Kincses (Thesaurarius) Pál Reczeshez, hogy «a minemű pártütés közöttünk vagyon és a miatt sok számtalan botránkozás, még Kegyelme-teknek is fáj, mint szintén minekünk, sőt senki oly keresztyén ember nincsen az egész országban, a kinek szive nem fájna rajta». A személyes rokon- és ellenszenv által nem befolyásolt északmagyarországi lutheránusok maguk is megsokalták az ádáz gyűlölet kifakadásait, a melyeket — nem tudván Reczesék magukat 1598-ban tett ígéretökhöz tartani — utoljára is hatalmi szóval kellett elnémitani. Beythe András említi ezen ígéretöket egy Reczes Jánoshoz 1599. VI. 5. intézett levelében² ezen szavakkal: «Scis, quibus commissis anno praeterito usi simus ad invicem, polliciti estis ultro nihil jam deinceps vos vel scripturos, vel tractaturos ad piorum offensionem». Hogy — valószínűleg Nádasdy Ferencz által — letiltattak az áldatlan tollharczról, az «Igaz mentség» tanusítja. De ugyanabból bizonyos az is, hogy találtak módot a tilalom kijátszására. A mű ismeretlen szerzője ugyanis így fordul hozzájuk:³ «Mit irtatok vala egyszer Böythe István ellen, jusson jól eszötökbe, kit meg is tiltottak volt, hogy ki ne eresztenétök. Bátor úgy cselekdjétek». És ismét: «Tudjok, hogy megtiltották tőletök az rágalmazó irást, de az ördög nem nyughatott; tilalom ellen és az körösztvényesség egyessége ellen latorkodtok». A katolikusok természetesen örültek az eretnekek czivódásának s fel is használták ellenök, mint Pázmány Péter Kalauzza III-dik könyve VII. részében mondotakból kitűnik.

Beythe István ezekben a nehéz napokban megtett mindent, a mit egy jó pásztor csak megtehet a gondjaira bizottakért. Kért, intett, buzdított, míg annak eredményét várhatta s lemondott 1595-ben a püspökségről, midőn látta, hogy szelidség s szeretet lelkével tovább kormányozni nem lehet. «Tiz esztendeig szolgálja egy végben» — ismételi többször is az «Igaz mentség» írója és visszautasítja Reczeséknek az

¹ A Nemzeti Múzeum 2059. Fol. Lat. II. köt.-ből közölte Fabó: Beythe I. élete (1866.) 69—71. l.

² «Prot. Figyelmező», 1874. évf. 128. s köv. l.

³ «Igaz mentség», fol. 8^b. és 7^b.

Articulusok bevezetésében világgá bocsátott azon állítását, hogy «a superintendenséget ők vonták volna le róla».¹ Próbálja más az egyház hánykódó hajójának vezetését, legyen Reczes János püspök, úgysis nagyon vágyódik utána:² talán majd meg is birkózik azon feladattal, a melyre hivatást érez. Így unszolta híveit nem egyszer Beythe István. «Nem szóllott volna titöket az nehéz tisztnek letételével, mert félte Istenét: de az mely egybeesküvésben vagytok és egymás ellen való irigységben, nem jámbornak kell nektök szolgálni, de olyan-nak, mint Reczes János» — olvassuk az «Igaz mentség»-ben.³ «Isten tudja, hogy egynéhányszor unszollotta tisztivel, az gyűlésben is töreködött, hogy ötét tisztölnék meg véle, csak az egyesség megmaradhatott volna».

Az egyház egyeteme azonban feltétlenül ragaszkodott Beythehez és az általa képviselt elvekhez s hallani sem akart Reczes püspökségéről.

Reczes Jánost, Nádasdy Ferencz kedves udvari papját ugyanis durvának, döllyösnek, erőszakoskodónak ismerte mindenki, a miért megválasztása az egyház egysége megmaradásának garantiáját semmiképen nem képezhette. «Az ti jámbor Reczéstöknél kurvafi néktök nevetök» — csúfolódik az «Igaz mentség» írója.⁴ — «Az kit meg akar bennetök fogni, ottan fogva lészön és a rabok között bestye kurvafi pap^{Ta}nevök.» Beythének ekkor már látása is igen meggyöngült. Az Articulusok summájára is más felelt helyette, bár ő volt legelső sorban czélpontja a támadásnak. «Senki választ töle ne várjon, azért, hogy az igaz lelkiismeret az hamis hirökkel nem gondol, — más az, hogy ő immár az ő jámborul élt életinek vénségére nem sokat is lát» — menti védője.⁵ De hívei nem akarták elbocsátani s superintendensöknek tekintették azután is. Beythe megmaradt lemondása mellett, Nádasdynak is megírta 1598. január 25-én,⁶ hogy «non placet mihi dominandi in illos potestas, nec juste superintendentis nomen in litteris (t. i. Nádasdynak hozzá intézett levelében) tributum est»;

¹ Id. mű. Fol. 5a. és 9a., 6b.

² «Beythe István kívánta-e valaha az tisztet töletek? Minemű vonyatta ki az hordó hort az atyafiak kedve keresetiért? Reczes az!» (U. o. fol. 5a).

³ Id. mű 5b. és 6b.

⁴ Id. mű fol. 13a.

⁵ U. ott az 1599. február 6-án kelt előszóban.

⁶ Megvan a Nemzeti Múzeumban 2059. Lat. Fol. II. köt.

de egyháza 1612. május 3-án¹ bekövetkezett elhunytá előtt nem választotta meg utódát.

Az elkeseredett küzdelem tehát oly messze eltávolította egymástól az ellenfeleket, hogy 1598 elején már magának Beythének sem volt semmi reménye arra, hogy a formula concordiae híveivel az egyházközösséget fenn lehessen tartani s kiválásukat az eklézsia kötelékéből meg lehessen akadályozni. A viták — főleg Nádasdy pártállása következtében, a kit a formula concordiae-nek már Horváth Stansith G. megnyert s a kivel Reczesék Beythe Istvánt meggyűlöltek — nem hozták létre a kívánt megegyezést s azt a tanuságot szolgáltatták, hogy arra törekedni hiú erőlködés. Beythe nem is késett ezen meggyőződésének kifejezést adni s a visszavonás vádját magáról Nádasdy előtt is elhárítani. Az imént említett levelében írja, hogy ő ugyan mindig a békességre törekedett, kötelességének az egyházzal szemben megfelelt s bizonyára többet tett a közjó előmozdítására mind az iskolában tanítása által, mind az eklézsiaiban az ige hirdetése által, mint ellenei: de vitázni hozzájuk többé nem megy, mert támadófél és bíró egy személyben senki nem lehet. Beleenyugodott tehát az elkerülhetetlenbe: útjokra bocsátá, a kiket tartóztatni nem lehetett.

Reczes és társai tehát elszakadtak. De hogy az új egyház megalakítása a hatalmas patrónus segítségével sem volt könnyű dolog s nem történhetett meg sem gyorsan, sem Reczes erőszakoskodása nélkül, az a fenmaradt töredékes emlékekből bizonyos.

Soós János lósi papnak Reczes Jánoshoz 1595. aug. 21-én intézett levelében² erre vonatkozólag ezt találjuk: «Juta kezemhez a Kegyelmed convocatoriája, melynek continentiáját értem, hogy ismét újonnan az úr ő nagysága jószágában lévő pásztorokat cogálja Kegyelmed Hegyfalura a subscriptióra».

Ezt, a formula concordiae aláírását sürgette Reczes nagy erélylyel, de kevés eredménnyel, gróf Nádasdy Ferencz tekintélyével elűzéssel fenyegetvén a vonakodókat. Ezek egyike Körmendi János, asszonyfai prédikátor, 1596. febr. 16-án így ír Kincses Pál elvtársához Kőszegre:³ «Írja meg Kegyelmed,

¹ A dunántúli ref. egyházkerület jkvben (Sinai-féle másolat 112. lapon) tett pro memoria feljegyzés szerint.

² Megvan a Nemz. Múz. 2059. Fol. Lat. II. köt

³ A levél megjelent a «Prot. Figyelmező» 1874. évf. 121. l. Lényeges kihagyásokkal közölte már Vilfinger: Dunántúli superintendensek. Sopron, 1796. 17. l.

mint vagyon dolga Kegyelmednek a Belial ördög tagjával, mert míg Kegyelmedet meg nem mozdítják, addig nem félek semmit, mert egyaránt vagyon dolgunk, kik az eretneknek jószágában vagyunk». Kincses Pál pedig ugyanazon év április 5-én a többek közt azt is kénytelen szemére hányni Reczes Jánosnak,¹ hogy «még almárjomomat is — úgymond — feltörtétek, míg haza mentem, hogy meglássátok, micsoda könyveim vannak», mert «te Reczes János eleitől fogva avval fenyegettél, hogy kisubscribálsz engem Kőszegről». Nagyon érthető ilyen körülmények között Komáromi Péternek öröme is, a ki Reczesék hatalmi körén kívül eső községbe hivatván papnak, Sárvári Mihály szakonyi prédikátor társához 1597. febr. 19-én küldött levelében² felujjong: «Nunc, laus sit summa Altitonanti, liberatus sum!»

Megkészlülvén 1598-ra hittanuk (Summája azoknak az articulusoknak stb.), annak függeléke gyanánt kinyomatták a formula concordiae-t aláírt papok névsorát.³ Első a sorban Reczes János, utána következik Tokoics György, Klazekovics István és Samarjai Vidos Lénárt, mind a négyen seniorok; azután Muraközy György s úgy a többiek. Köztük Soós János, Körmendi János és mások többen, a kik a kimerőszakolt s bizonyos feltételekkel és észrevételekkel teljesített aláírást azonnal visszavonták, a mint kitünt, hogy az ügyek intézői csak az aláírást fogadják el készségesen, de az észrevételeket meghallgatni, a feltételeket megadni nem hajlandók. Beythe András is szemökre hányja ezen helytelen, önkényes eljárásukat egy Reczes Jánoshoz 1599. június 5-én kelt levelében,⁴ megpirongatván őket, hogy könyvükben «ad calcem suffecistis catalogum mendaciorum, in quo nominatim me, tamquam vestro detestabili coetui indignum, postposuistis, annumerantes vobis etiam pios nonnullos, ante annos aliquot placide ex hoc evocatos saeculo». Az aláírást azután is folytatták, a névsort az egyház papjai seregébe későbbben felvettekkel évről évre kiegészítették s 1672-ben zárták le. Egy XVIII. századbeli másolata megvan a Nemz. Múzeum kéziratárában (481. Oct. Lat.). E szerint aláírt: 1576—1598. XI. 17. összesen 60;⁵ 1576—1607. összesen 90; 1576—1672. összesen 647.

¹ Megjelent Révész «Prot. Figyelmező»-jében, 1874. évf. 126. l.

² Kiadta Fabó: Beythe István élete (1866.) 63—64. l.

³ L. Szabó K.: «Régi Magy. Könyvtár» I. 145—146. l.

⁴ Megvan a Nemz. Múz. 2059. Fol. Lat. II. köt.

⁵ Az 1598-ban Keresztúrt megjelent «Summája azon articulusoknak stb.» végén Szabó K. szerint (Régi M. Könyvtár I. 146. l.) 78 név van kinyomtatva.

Hogy az új egyház kötelékébe állottak superintendenst választottak volna, annak nyomát nem találni. Schmal ugyan Ribinivel egyezőleg állítja és ilyenül Muraközi Györgyöt említi;¹ de hogy állításuk sem arra nézve nem érdemel hitelt, hogy a XVI. században az evangélikusoknak külön superintendensök lett volna, sem arra, hogy ebben az időben ezt a tisztelet Muraközi tölthette volna be, elég arra utalni, hogy az Agendát is, a Hittant is a seniorok adták ki s hogy mind a kettőt első helyen Reczes s az utóbbit csak a seniorok után, 5-dik helyen írta alá Muraközi.² Vilfinger őszintén megvallja,³ hogy «a XVII. század elejéig nem tudjuk kerületünknek az aug. conf. részéről való egyházi igazgatóit». Ennek igazoló mentségével, hogy «csendesebb időkben meglehetett volna, hogy a superintendens nevet valamely egyházi igazgatóra ruházták volna», megközelítette az igazságot.

El sem lehet képzelni, hogy a vezérszerep ne azé a Reczes Jánosé maradt volna, a kihez, vagy a kiről szól minden azon korból fenmaradt levél, a kit Beytheék is a mozgalom főindítójának tartottak s az egyház egységének megrontójául tüntetnek fel. Abban az egyházban, a melyet Komáromi Péter szerint «sibi rev. dom. Johannes Reczes supremus seniorum subjugavit». Hogy mint ilyennek nagyobb befolyása lehetett az ügyek intézésére, kétséget nem szenved; de hogy tényleg superintendens lett volna, vagy akár csak hogy superintendensi teendőket önhatalmúlag egyedül végzett volna, mint a hogy valakinek Schmal előbb említett művében tett jegyzete állítja, annak hiteles bizonyosságát nem találni, de czáfolatát a fentebbiekben igen. Annak van nyoma, hogy egyházlátogatást végzett, de nem mint püspök, hanem csak Beythe I. megbízásából, mint esperes. Téves tehát a Schmal Commentatiójában olvasható azon állítás,⁴ hogy «superintendens Trans-Danubius ante synodum Csepregiensem (!) erat Joannes Reczes, qui circa 1590 visitabat ecclesias et ministros ordinabat». Az «Igaz mentség» írója Reczesék azon vádját, hogy Beythe Istvánnak ne lett volna gondja a gyülekezetekre,

¹ Commentatio de vita superintendentum evang. in Hungaria. Pest, 1861. 85. l.

² Ha helyesen tudósít Szabó K. «Régi Magy. Könyvtár» I. 304. szám alatt. Magát a nyomtatványt nem láttam. A N. Muz. 481. Oct. Lat. másolatban Muraközi a csepregi papok után, tehát a 3-dik helyen van említve.

³ Dunántúli ág. superintendensek. Sopron, 1796. 18. l.

⁴ Commentatio de vit. superint. 83. l.

visszautasítván, így folytatja: ¹ «Ám kieresztette vala egyszer Reczes Jánost visitálástokra. A míg köztetek jára, csak borral háromszáz forint árával tódátok visitálását meg. Kit közöletek kurvafiának szidott, kit egyéb ondossággal. Ez végre kellett volna-e gyakran valakit közitökbe eresztetni, hogy meg-evett-ivott volna mindönötökből? Annak kivüle is tudjátok, kinek méhét, kinek könyvecskéit és kinek egyéb marhácskáját eltolvajlotta és szegönyitött, nyomoritott bennetök». — Ezen adat, míg egyfelől kulcsát adja annak, honnét származhatott Reczes János püspökségének a felvétele, másfelől érdekes a tekintetben is, hogy kétségtelenné teszi, miszerint épen nem volt szokatlan dolog, hogy a superintendens egyik seniorát bízta meg a visitálással; tanulságos végre azért is, mivel látjuk belőle, hogy az egyházlátogatás akkor is csak került valamibe.

Mind ehhez hozzávehetjük még az «Igaz mentség» berekesztésének következő szavait: «A ki elől vagyon (az Articulusok függelékében kinyomtatott névsorban = Reczes János), mind az egész egyenetlenségnek ő oka és az ő tisztösségkivánása. Mindazáltal soha püspökségre nem megyön, ha Istenét ennél többször is megtagadja». S ha nem feledjük, hogy ezen mű 1599-ben iratott, ugyanabban az évben tehát, a melyben Reczes János — Kanizsai Pálfi Jánosnak a dunántúli ref. egyházker. jkvben tett pro memoria följegyzése szerint² — mint «senior Csepregiensis in festo Luciae» elhunyt: kénytelenek vagyunk oda concludálni, hogy Reczes János elszakadásuk után is csak esperes maradt s hogy a Rába mentén lakó ág evangélikusoknak a XVI. században nem volt püspökjök.

Nem volt az sem Reczes, sem más.

Klanitza is arról tudósít³ 1631-diki jegyzőkönyvi följegyzések alapján, hogy Nádasdy Ferencz 1598-tól kezdve seniorok által látogattatta az egyházakat. Nevezgethették ezeket superintendenseknek is, a nélkül, hogy bármelyiknek püspöki méltóságot és hatáskört tulajdonítottak volna, részint a németek példájára, a kiknél az esperesnek superintendens a czíme, részint — elleneseik — gúnyból is. Beythe András 1597. márczius 6-án kelt levelét «Reverendis dominis Joanni Reczes, Georgio Tokoics, Stephano Klasekovics et caeteris senioribus

¹ «Igaz mentség» 5. l.

² Sinai M. másolata 112. l.

³ Christiana seculi XVI. per Hung. in religione tolerantia. 94. l.

ac superintendentibus extra consortium ecclesiae almae Csepregini et alibi commorantibus» czímezi.¹ Balthasarides azonban Selmechről 1599. augusztus 20-án Reczesnek csak mint «presbytero et antistiti ecclesiarum Dei in districtu Sarvariensi, ministranti Christo in Csepreg» ir;¹ Kőszeg városa is a «senioroknak» küldi 1602-ben a csepregi zsinatra szánt beadványát.¹ Sőt hivatalos Agendájok 1612-diki, szintén keresztúri II. kiadása is az esperesek neve alatt jelent meg.² Ez nem történhetik, ha megválasztott és fölszentelt püspökük lett volna. *igaz*

Bizonyos tehát, hogy az ágost. evangélikusok is csak Beythe István halála után választottak püspököt. Szegedi M. és Beythe I. a protestáns egyház püspökei Dunántúl, a kik azonban nagyon távol állottak a Reczes J. által képviselt lutheri iránytól, a minek következtében Reczes már Szegedivel is «baknyakat vont»,³ Beythétől pedig nyíltan elszakadt; Pathai I. a magában maradt kálvinstáé, Klasekovics a különvált lutheránusé.

II.

Ha a formula concordiae-nek a Rába mentén lakó hívei, kiválván az addig egységes protestáns egyház kebeléből, nem választottak is superintendentst és egyelőre megmaradtak a seniori igazgatás mellett: az kétségbe nem vonható, hogy egyházukat 1598-ra véglegesen szervezték. Megkészült ekkorra agendájuk, hittanuk, valamint egyházi törvénykönyvük is. A két első: «Agenda, azaz szentegyházi tselekedeteknek, avagy szentségeknak és egyéb egyházi szolgálatok kiszolgáltatásának módja» és «Summája azoknak az articulusoknak, kikreul vetékeodesek tamadtanak az Augustana Confessioban való tanettek között es akkik az keovetkoezendeo irashan (mely az Eggyessegnek könivebül magyar nielven irattatott) Isten igeienek tanetasa zarent és az hütnek egienlő folyasa zarent isteni felelemmel megmagyaráztattanak» czímek alatt Kereszúrott, Sopron-megyében, 1598-ban nyomtatásban is megjelent. A harmadik egyelőre kéziratban maradt.

¹ Mind a három levél megvan a Nemz. Múzeum kéziratárában 2059. Fol. Lat. II. köt.

² Reczes, Tokoych, Widos, Klazekovits seniorok neve alatt. Lásd egyetlen példányát a Nemz. Múzeum könyvtárában.

³ «Igaz mentség» fol. 4b.

Szabó Károly (R. M. K. I. köt. 146. l. 304.) azt írja, hogy a Summája azoknak az Articulusoknak egyetlen példánya a kassai püspöki könyvtárban maradt fenn. Az első két íven áll az előbeszéd «Minden tisztességes és istenfelő rendeknek, kik egész Magyarországhban s kiváltképen Sopron, Vasvár és Zala vármegyékben vadnak». Ebben igen sok adat van Beythe István superintendensségére. A szöveg maga nyolcz ív. Az utolsó hat lapon «sequuntur nomina eorum, qui libro Concordiae, in eodemque contentae huic Epitomae, praemisso solenni iuramento anno 1596. subscripserunt»: 78 név.

Az Agendát Sándor István Magyar Könyvesháza 13. lapja után szintén fölemlíti, de szemei elé egyetlenegy példánya sem került. Hogy azonban e kiadás fölemlítése egészen helyesen a valóságnak megfelelően történt, azt a lelkiismeretes kutató, Sándor István tekintélyén kívül egyéb körülményekkel is lehet igazolni. Van ugyanis a Nemzeti Múzeum könyvtárában egy magyar Agenda, melyet 1612-ben Keresztúrott Farkas Imre adott ki. Ennek a Sopron, Vas és Zala vármegyei egyházak lelkipásztoraihoz intézett latin előbeszéde alatt — világos anachronismussal — Reczes János, Tokoych Gy., Widos L., Klazekovits I. neveit találjuk, a kik a többek között a következőket mondják: «Unitatem Spiritus in vinculo pacis primum in doctrina, deinde etiam in ritibus ecclesiasticis vobis universis et singulis fideliter ac sincere annuentibus consentientibusque unitatem constituimus . . . Quia vero consensus iste noster scripto propter certas causas, vobis non incognitas, nondum prodierat, ecce nunc typis Manlianis pars illa, quae ritus spectabat ecclesiasticos excussa prodit». Ezen consensus nem vonatkoztatható egyébre, mint az 1598-ban megjelent — imént említett — Articulusokra. És így ez az Agenda nem lehet más, mint a szükségképen legkésőbbben szintén 1598-ban, még az Articulusok előtt megjelent Agendának szószerinti lenyomata. A minthogy Szabó Károly is első kiadásnak vette a Sándor István említette 1598-diki s másodiknak ezen egy példányban reánk maradt 1612-diki kiadást.

Megjelent ez az Agenda harmadik kiadásban is a pozsony-, nyitra-, bars- stb. megyei magyar ág. evang. superintendens rendeléséből Musay Gergely püspök, Lethenyei István, Semptei Benedek, Szentmiklósi János esperesek, Fabri István kerületi jegyző stb. aláírásával, Somorján, 1650-ben, Wechelius András kiadásában. Említi ezt Szabó K. is R. M. K. I. köt. 357. l. 837. szám alatt; felsorolja meglevő példányait is, csak arra

nem jött rá, hogy ez amazoknak lenyomata s mint külön munkát vette számításba. Holott a kiadók az előttük levő szöveghez annyira ragaszkodtak, hogy még az előbeszéd ezen szavait is változatlanul lenyomtatták: «Quia vero consensus iste noster scripto propter certas causas, vobis non incognitas, nondum prodierat» — a melyek a tényállásnak ekkor már természetesen nem feleltek meg; úgy hogy ez az értelem nélküli, szolgai másolás arra a felvételre is feljogosít, hogy a könyv csak a nyomdász buzgósága folytán látott napvilágot s ugyanő tette a mondat végére, hogy «placuit propter defectum priorum exemplariorum de novo sub typo novo in lucem exmittere».

A törvénykönyv kinyomatása nem mutatkozott szükségesnek; elégnek látszott kötelezni a papokat arra, hogy lemásolják és a maguk használatára eltegyék. Nincs okunk fölteni, hogy ezt minden lelkész hűségesen meg ne tette volna, de reánk ezek közül egyetlenegy sem maradt. Emlékét református eleink buzgósága mentette meg. Örülök, hogy a véletlen úgy hozta magával, hogy felhivhatom rá az egyházunk multja iránt érdeklődők figyelmét.

Közel egykorú másolatára ugyanis egy pár évvel ezelőtt reá akadtam Liszkay József utasítása nyomán¹ a dunántúli evang. reform. egyházkerületnek Tóth Ferencz esperes, egyházkerületi főjegyző közbenjárása folytán a pápai ev. ref. egyházmegyétől 1823-ban kapott kánonos könyvében.²

Magvát e rendkívül becses colligatumnak azon gyűjtemény képezi, a melyet Alsó-Lindvai Gál Imre veszprémi helv. hitv. lelkipásztor, a veszprémi ev. ref. vártemplom építője, az ezerhatszázötvenes években a dunántúli kálvinista egyházkerület superintendense, 1624. május 11-én kezdett összeírni, a melyhez mások későbbben sok egyebet irtak, ragasztottak és kötettek. Benne vannak most a debreczeni (canones majores) és a komjáti (canones ecclesiastici in quinque classes distributi) kánonok első kiadásai nyomtatásban;³ a herczeg-szöllősi,

¹ Tóth Ferencz dunántúli ref. superintendens élete a «Nagy papok életrajza»-ban. (Budapest, 1877.) 17. l.

² Dunántúli ev. ref. egyházkerület jegyzőkönyve. 1823. 49. számú végzés.

³ Szabó Károly: «Régi Magy. Könyvtár» II. köt. 104. szám alatt a canones majores-nek csak egy példányát említi a tiszántúli ref. egyházkerület levéltárában Debreczenben: ez tehát a második; a komjáti kánonoknak u. ott 438. szám alatt említett három teljesen ép példányához ez negyedikül csatlakozik.

nagyvárad (canones minores), csepregi, felsőmagyarországi, köveskúti ref kánonok (ezen utóbbi, eddig nyomtatásban meg nem jelent törvénykönyv bemutatásával sem késem soká); továbbá a zsolnai ágostai evangélikus és a nagyszombati római katolikus zsinatok végzései, a zürichi egyház szervezete, különböző házasságügyi törvények stb. kézírásban. Benne voltak, az aránytalanul sovány tárgymutató tanúsága szerint, a Kanizsai Pálfi János superintendens által 1630-ban a pápai zsinaton kihirdetett egyházi kánonok is, de belőle — mikor? most már meg sem állapítható — kivesztek.

A sopronmegyei seniorok által 1598-ban kiadott szóban levő egyházi kánonok, az 1577-diki Gönczi-féle canones minores wittenbergai, 1591. évi kiadásának másolata, illetőleg az ezután üresen hagyott három lapra Beythe Istvánnak más kéz által írt, 1587. márczius 12-én Csepregen kihirdetett kánonai után s Lavaternek 1559-ben készült Opusculum de ritibus et institutis ecclesiae Tigurinae című műve előtt, a hozzá függelékképen írt Festa annuaval együtt (a szépen kiállított címlevélén kívül) 15 negyedréti levélre vannak írva. Az írás tiszta, határozott és egyenletes, de mivel felette apró, nem könnyen olvasható; különben külső kiállítás tekintetében Gál Imre gyűjteménye egyéb darabjaival tökéletesen megegyez s kétségen kívül azon nagynevű pap tollából eredt. Az egyes articulusok címirattal ellátva nincsenek, de sűrűn előjövő oldaljegyzetek utalnak a tartalomra, valamint más egyházi törvények megfelelő paragrafusaira, s mivel minden szakasz folyó számmal is el van látva, azonkívül első soruk nagyobb betűvel írva, az eligazodás bennök nem nehéz.

A törvénykönyv címe ez: «Canones azaz az egyházi szolgálónak életének, tisztességének, és tisztességes magoc tartásának Regulái. Irattattak Az Soprony Wármegyebéli Ecclesiác Senioritul Isten tisztességére es az Anyaszentegyháznak s abban való tanetoknac epületekre. I. Timóth 3. Haec scribo: ut scias, quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quae est Ecclesia Dei vivi, columna & firmamentum veritatis. Anno M. D. XCVIII.» Optimaes leges sunt, quibus non divites, sed honesti prudentesque homines fiunt.»

* Szabó Károly R. M. K. I. köt.-ben 838-dik szám alatt említ egy ugyanilyen című egyházi törvénykönyvet, a mely 1650-ben jelent meg Somorjában Wechelius Andrásnál. Az a körülmény, hogy e kánonok a dunántúli ág. evangélikusok ágendájának ugyanott és ugyanakkor készült lenyomata után és azzal együtt jelentek meg, előre is valószínűnek mutatja

azt a felmerülő gondolatot, hogy a törvények is a dunántúliaktól vannak véve. Az összehasonlítás pedig kizár minden kétséget. A csallóközi magyar lutheránusok csakugyan a sopronmegyeiek hivatalos ágendáját és törvénykönyvét vették át és adták ki 1650-ben.

Csallóközben és Mátyusföldén a XVI. század végén s a XVII. század elején igen sok magyar nyelvű ágostai evangélikus egyház virágzott. Ezeket az 1610. évi zsolnai zsinat a Pozsony, Nyitra, Bars vármegyék területéből alakított kerületnek újonnan választott superintendentense, Abrahamides Izsák fenhatósága alá rendelte s a közvetlen felügyelettel Kürthi István szeredi lelkészt bizta meg, a kinek inspectori címet adott. Ennek csakhamar bekövetkezett halála után — jobbnak látván a magyarok az idegen nyelvű hitsorsosoktól elváltan, külön független püspök kormányzata alatt élni — ilyenül semptei gyűlésökben 1613. febr. 7-én Pálházi Göncz Miklóst választották,¹ a kinek áldásos buzgólkodása folytán a kerület határai annyira kiszélesedtek, hogy az 1622-ben Semptén összegyűlt lelkészek már «fratres a lacu Fertő in comitatibus Nitriensi, Posoniensi, Mosoniensi, Jaurinensi, Comaromiensi, Barsiensi, Neogradiensi, Strigoniensi, utroque Honthensi, Gömöriensi» nevezhették magukat.² A csallóközi s mátyusföldi református superintendentiának ugyanazon területen lakó tagjaival a lehető legjobb barátságban éltek, egymást becsülték s gyűléseiket is látogatták. Nem hiányoztak az egyesítési kísérletek sem. Érezte mind a két fél, hogy az egyesülést nemzetiségi és egyházpolitikai okok egyaránt kívánatossá teszik. az együvértartozás élénk emlékei pedig a lehetőség mezébe öltöztetik. Miután 1615. szept. 9-én a komjáti zsinaton az úrvacsorára nézve egyértelemre jutottak és a négy pont alatt írásba foglalt megállapodásokat mind a lutheránusok, mind a kálvinisták — az épen jelen volt Pathai István dunántúli ref. püspök is — aláírták: nem látszott hiú ábrándnak ezen kecsegtető jelenségeket úgy tekinteni, mint a szent törekvések óhajtott eredményének biztató zálogát.

Vajha sikerült volna befejezni a jól kezdett művet. Szilárdabban megállhattunk volna a megpróbáltatások keserves napjaiban! Nem szórhatta volna szét a pápásoknak nemzetünk ellen őrjöngő, ádáz dühe a szent csontokat annyira! De oldott

¹ A gyűlés aktáit lásd Fabó: Codex evangelicorum 38., 39., 40., 42. szám alatt.

² Lásd a Leges consistorii Semptaviensis approbatióját.

kéve maradtunk, melyet a szellő is elragad, a szélvész kicsé-
pel s izzé-porrá tördel. A romokból megmentett emlékeink
csak halvány képét engedik sejteni annak a dicső multnak, a
melyre visszatekintvén, biztatást meríthetnénk a jövőre. Ellen-
ségeinknek arra is volt gondjuk, hogy fátyolt vonjanak a
lezajlott eseményekre, a melyet sikerült olyan sűrűvé tenniök,
hogy egyházi iróink még a soproni és a csallóközi egymástól
független magyar ágostai evangélikus egyházkerületeket sem
birták egymástól megkülönböztetni s itt-ott említett super-
intendenseik névsorát összezavarták, sőt közējök reformátu-
sokat is keverték. Hagyján, hogy arról lett volna tudomások,
milyen jeles magyar nyelvű egyházi törvényeik voltak már
a XVI. században.

Pedig egynéhány, sokkal kisebb körű, csak egy-egy egy-
házmegyét illető törvénykönyvet is elég részletesen tárgyal-
nak: egyikét-másikat szószerinti szövegükben is közlik. Így
közli például Ribini (Memorabilia I. kötet 387. l.) azokat,
a melyeket «ordinis firmioris causa et leges proprias vene-
rabilis fraternitatis Posoniensis, diplomate palatinali confir-
matis, auctore reverendo seniore Heuchelin, anno 1612.
constituebant».¹ Klanitzától tudjuk,² hogy «leges ven. fraterni-
tatis Thurocziensis anno 1602. conscripsit Georgius Fabricius,
senior». Doleschall sem felejt megemlíteni (Die wichtigsten
Schicksale der evang. Kirche),³ hogy 1600-ban a trencsényi
egyházmegye gyűlése Bicsén, Thurzó György birtokán, tör-
vényeit megállapította. Ezek elkerülték a feledést, véletlen
szerencsés körülmények folytán ismeretessékké lettek szélesebb
körben is. Csakhogy ezek mind idegen nyelven készültek ide-
gen nyelvű egyházmegyék részére. Magyar eredetű azok
között sincs, a melyek a Nemzeti Múzeum kéziratára 2059.
Fol. Lat. gyűjtemény III. kötetében vannak.⁴

A dunántúli magyar evangélikusoknak ezeknél régibb,
magyar nyelvű egyházi törvénykönyve iróinkra nézve máig
sem létezik. Nem hallott felőlük Szeberinyi János sem, a ki
Corpus maxime memorabilium synodorum (Pest, 1848.) című
művében az ág. evangélikus magyar egyház régi kánonait:
az 1610. zsolnait, az 1614. szepesvárallyait, az 1622. sempteit.

¹ V. ö. Klanitza: Fata Aug. conf. ecclesiarum. 197. l.

² U. ott 255. l.

³ Megjelent Lipsében, 1828.

⁴ Eddig nem említett is, mint az Articuli contubernii Aug.
evang. Gömöriensis 1604-ből.

az 1707. rózsahegyt, az 1791. pestit — méltó oszlopot emel-
vén az azok megalkotásában fáradozott hitbuzgó férfiak dicső
emlékének — épen azért adta ki, mivel a papi vizsgálatok
alkalmával arról győződött meg, hogy a lelkészek ismeretei
ezen tudni nagyon méltó, sőt szükséges históriai emlékek
körül igen hézagosak.¹ Csupán Németh emliti Memoria
typogr.-ja 152. lapján, hogy Csepregben nyomtatta ki 1630-
ban Farkas Imre. Az ő tekintélyére jegyzékbe vette Szabó
Károly is (Régi Magy. Könyvtár I. k. 261. lap, 590. szám),
de nem hirt egyetlen egy példányt sem felhajsolni belőle
Hajlandó vagyok azonban feltenni, hogy Némethnek ezen
tudósítása tévedésen alapul és hogy 1630 helyett 1650 olva-
sandó s a soha nem létezett csepregi kiadás alatt Wechelius
Andrásnak főntebb említett somorjai kiadványa értendő.

Egyebütt még emlékét is hiában keressük.

Szóba hozása tehát indokolt. Az különösen most, midőn
mind a két protestáns egyház törvényhozó zsinatra készül-
vén, annak némi alkalmoszerűsége is van. Mindenek felett
pedig azért, mivel a régiség varázsán kívül főleg az a körül-
mény teszi kiváltképen becsessé, hogy a XVI. században
készült egyházi kánonaink közt egyetlenegy sincs jobb, a
későbbiek közül is alig egy-kettő vetekedik vele. Számot tesz
az 1611-dik évi nagyszombati fartományi zsinat decretumai
mellett is, a melyeknek tudós készítőit pedig semmi sem
akadályozta abban, hogy a keresztyénség e nemű legjelesebb
termékeiből ne merítsenek. Az ág. evangelikus egyház XVII.
századbeli kurta kánonai semmi tekintetben meg sem kö-
zelítik.

A magyar prot. egyház zsinati végzéseinek szerencsés
kezű gyűjtője. id. Kiss Áron, háromízben közölt egyházi káno-
nokait. 1875-ben kiadta Geleji Katona István egyházi kánonait
és a Szatmár-Németiben tartott zsinat végzéseit. 1877-ben
a Szatmármegyében tartott négy első protestáns zsinat vég-
zéseit 1881-ben összeszedte, a latinul szerkesztetteket ma-
gyarra fordította s jegyzetekkel ellátta a XVI. században tar-
tott magyar református zsinatok végzéseit.² E közleményekből
a következő kánonok lettek újra ismeretessé: 1554-ből az
óvári zsinat vallástétele, 9 pont; 1555-ből a második erdődi
zsinat kánonai, 20 articulus; 1566-ből a gönczi zsinat ká-
nonai, 22 articulus; 1567-ből a debreczeni zsinat kánonai

¹ L. a terjedelmes bevezetés X. és XI. l.

² Kiadta a magyar Prot. Egylet.

(canones majores), 74 articulus;¹ 1576-ból a herczeg-szóllósi zsinat kánonai, 46 articulus; 1577-ből a nagyváradi zsinat kánonai (canones minores), 26 articulus; 1587-ből a csepregi zsinat kánonai, 27 articulus; 1595-ből a felsőmagyarországi kánonok, 55 articulus; 1597-ből a tasnádi zsinat kánonai, 7 pont; a XVI. század végének meg nem határozott évéből a horsod-gömör-kishonti kánonok, 38 articulus.

Az egyházi törvényeknek ezen — talán még nem teljes — sorozatában csak egyetlen egy van olyan, a melyik a megbeszélés tárgyát képező, 1598-diki sopronmegyei kánonokat terjedelemben nézve felülmúlja, t. i. a debreczeni canones majores 1567-ből, a mennyiben ez 74 articulusból áll, míg amaz egygyel kevesebből, 73-ból; ebben az egyes articulusok is hosszabbak, sőt hosszadalmasak és bibliai locusokkal túlterheltek. Hogy azonban e tulajdonságok nem számíthatók egy törvénykönyv előnyös oldalai közé, csakhamar belátták a tiszántúliak is és már 10 év múlva kivonatot, a Gönczi-féle canones minores-t készítettek belőle. A többi mind sokkal rövidebb s az egyházi életnek aránytalanul sok viszonyát mellőzi hallgatással.

Különösen erős oldala az arányos beosztás és a szigorúan megtartott rendszer, a melyben minden tárgy, a melyre szabály van felállítva, csak egyszer s a legjobb helyen, a maga helyén jön elő s ott végleg elintézésre nyer.

Legpontosabban kiviláglik ez a tartalom rövid vázából.

A 73 kánonból álló törvénykönyvben három szakaszt lehet megkülönböztetni. Az első szakaszt az első 6 kánon képezi, a melyek mintegy bevezetőül szolgálnak; a másodikat a 7—67. kánon, a melyek megszabják az egyházi szolgák kötelelességeit és pedig: 1-ször a superintendenséit a 7—17. kánon; 2-szor az esperesekéit a 18—23.; 3-szor a lelkipásztorokéit a 24—63.; 4-szer a tanítókéit a 64—67. kánon; míg a végső 6 az ellenőrzés módozatait állapítja meg.

I. sz. Előre bocsátván, hogy a hit dolgában a világi hatalmasokkal nem kell gondolni (1.) s az egy igaz Istenről, a ki atya, fiú, szentlélek (2.), vallást tevéen (3), kimondja, hogy az igehirdetők részére, a kik tisztök szerint prédikátoroknak nevezetnek (4.), azért hozattak ezen törvények, hogy életök ezek szerint ítéltessek meg (5.). Szólni fog először a superintendensnek, azután a seniornak tisztiről, majd a prédikátorok teendőiről s magokviseletéről, végre az iskolákról (6.).

II. sz. 1. A superintendens tisztiről (7—17.) Mindenek előtt meg-

¹ Az 1567-diki debreczeni kiadásban el van tévesztve a számozás: az utolsó 72-vel van jelölve.

állapítja, hogy a superintendens az egyház feje, a kinek minden prédikátor engedelmeskedni tartozik (7.) és kimondja, hogy senkinek ezen nagy méltóságot és becsületes tisztet a község akarata ellen magához ragadni, vagy kevesektől elfogadni nem szabad (8.), hanem meg kell várnia, hogy az egyház által maga az Isten válaszsza (9.). Elősorolja azután teendőit. Legyen superintendens, azaz mindenekre vigyázó: igazgassa a birodalma alatt levő egyházi szolgáknak tisztet, életeket, magokviseletét, tanítását (10.); büntesse a tisztekhez nem illő életet folytató prédikátorokat (11.), de szelíden és emberségesen, hogy lelket megnyerje (12.); a hitben tévelygő pásztorokat és híveket megtérítse (13.). Bármit tesz, az a seniorok egyező akarataiból legyen (14.); különösen is fölemlítetik, hogy az új prédikátorokat azokkal együtt vizsgálja s a házassági pereket velök együtt bírálja (15.). Főgondja legyen az egyház békéjének, a lekipásztorok egyetértésének fentartása, ennek érdekében minden tőle telhetőt megtegyen (16.), a háborúságot indítóknak — kárvallásával sem gondolván — ellenök álljon (17.).

2. Az esperesek tisztiről (18—23.).

Az esperesek az egyházban a superintendens munkálkodó társai, de vele nem egyenrangúak, s tudta nélkül bármit is csak a legnagyobb szükség esetén tehetnek (18.).

Teendőik ezek: Tractusukban vigyázzanak, a felmerült ügyeket a superintendenssel együtt intézzék (19.); a prédikátoroknak ügyesbajos dolgaikban segítségökre legyenek (20.) s a superintendens által valamivel megbizatván (21.), küldetésökben társaikkal együtt híven eljárjanak (22.); az ordinandusokat első sorban ők vizsgálják (23.).

3. A lekipásztorok tisztiről és életéről (24—63.).

a) A lekipásztorok képeítéséről és alkalmaztatásáról (24—33.). A kik az egyház szolgálatára szánják magukat, nyilvános vizsgálat után ordináltatnak, a főseniorok csak szükség esetén, rövid időre exmittálhatnak (24.). A prédikátor előjáróinak engedelmeskedjék: ha tőlük megbizatást nyer, abban eljárjon, ha a szükség úgy hozza magával, őket helyettesítse (25.); de óvakodjék sarlóját a más vetésébe vágni (26.), vagy valamely eklézsiába bemenni, míg az elődjét ki nem elégítette (27.). Ha egy egyház is eltarthatja, ne vállaljon másikat, ha csak az pásztor nélkül nincs (28.); nagyobb jövedelem kedvéért ne változkodjék (29.), egyházát idő előtt el ne hagyja (30.), magát — a hova nem mehet — ne igérje (31.). A ki más superintendens birodalma alól jön, tudományáról és életéről bizonyítványt hozzon (32.), e nélkül őt egy község se merje előbbi prédikátora helyett alkalmazni (33.).

b) Az igehirdetésről (34—41.). A vasárnap és az evangeliomos ünnepek megszentelendők (34.), kézimunkától való tartózkodás, Isten igéjének hallgatása (35.), a hivalkodás kerülése és az atyafiúi szeretet gyakorlása által (36.); hogy pedig ezeket a hívek könnyebben megszokhassák, a prédikátor a gyermekeknek is tanítsa a vallás fundamentumait (37.).

A prédikátor ne lustálkodjék, különben letéttetik; vasárnap két beszédet tartson, ünnepen délelőtt egyet, délután pedig magyarázza a kátét (38.) s beszédeiben — alkalma lévén — hallgatóit szelíden megfeddje (39.); a bibliát az azzal egyező jámbor doktorok írásai szerint tanítsa (40.); a czégéres hűnösöket excommunicálja (41.).

c) Egyéb egyházi szolgálatokról (42—57.).

a) A keresztelésről (42—43.). Keresztelni éjjel-nappal, bármely órában lehet (42.) külön e célra rendelt edényekkel; magán háznál is, a hol templom nincs, de mindig keresztszülők jelenlétében (43.).

β) Az úrvacsora kiosztásáról (44—51.). A confessió keresztyén — nem római — módon gyakorlandó (44.). Az Úr vacsorájának drága szentsége templomban, oltárról, e célra rendelt edényekkel, kovásztalan kenyérrel administrálandó [a megáldott kenyérből és horból maradékot hagyni nem szabad] (45.), és pedig gyakran (46.); a vele nem élők kitiltandók (47.), de gyermekek (48.) és haragtartók hozzá nem bocsájtandók (49.). A szereztetés igéit az Agenda szerint kell elmondani s ugyan a szerint kell tartani a tanítást (50.). A betegekhez is el kell vinni s nekik is ki kell osztani (51.).

γ) A házasság megkötéséről és feloldásáról (52—57.). A tisztességes lakodalmi vígasság szabados, de nem tartható sem kézfogás, sem menyegző szombaton, vasárnap és hétfőn (52.), titkon pedig — asszonynepeknek egyáltalában — tilalmas menyegzőt szerezni (53.). Kézfogás után összeharagvókat nem kell megesketni, — hogy elválasztandók-e, az egyház itéli meg (54.). Az esküvés és esküttetés éhomra, józanon történjék; a prédikátor megbizonyosodjék az esküvők szabad volta felől (55) s korra nézve nagyon különbözőket ne adjon össze (56.).

A házassági pereket az Isten igéjéből és a természet törvényéből igazságosan kell elintézni (57.).

δ) A lelkipásztorok erkölcsi életéről és külső magokviséletéről (58—63.). A prédikátorok feddhetetlen életet éljenek (58.); hallgatóikkal szelíden bánjanak; tisztársaikat ne kisebbítsék (59.), de feslettségöket — a botránkoztatás eltávoztatása végett — a seniornak feljelentsék (60), ne gyűlölségből, hanem hogy lelkét Istennek megnyerhessék (61.). Tisztességes öltözetben járjanak magok is (62), családjak is (63.).

4. Az iskolatanítók tisztiról és életéről (64—67.).

A mesterek az ő pásztoruknak engedelmeskedjenek, ellenök ok nélkül háboruságot ne indítsanak (64.); kötelességeiket a tanítás és az egyházi szolgálat terén hűségesen teljesítsék (65.); rest tanítványokat ne tőrjenek (66.). Tisztességes öltözetben járjanak magok is, tanítványaik is (67.).

III. sz. Az eretnekeket ki kell kerülni (68.).

Hogy a jó rend fennmaradjon, a felmerült ügyek elintézése végett évenként kétszer zsinatot kell tartani; ezeken mindenki megjelenjék (69.), rajtok mindvégig jelen legyen s magát illendően viselje (70.); az egyházak minden évben meglátogatandók (71.).

Az egyház közszükségeire — kire mi esik — minden prédikátor megadja (72.).

Ezen kánonokat minden lelkipásztor aláírja s mind maga megtartsa, mind hiveivel megtartassa (73.).

Az ág. ev. magyar egyház dunántúli superintendenciájának e legelső törvénykönyve, mint egyházi viszonyaink consolidálására irányzott törekvéseik tiszteletreméltó emléke, érdeklődésemet nagy mértékben fölkeltvén, összehasonlítások tételére ingerelt. Meg akartam állapítani, hogy az egyház-kormányzat elveiben és gyakorlatában miféle lényeges változtatások látszottak szükségeseknek az új egyházkerület alakítói előtt, a melyek Beythe Istvánnak 1587. évi kánonait félretették: a hittani tételek különbözésére vezetendő-e ezen jelenség vissza, vagy hogy oka tisztán személyes természetű, az intéző férfiak ellenséges viszonyának kifolyása?

*Ezzel összehasonlítottam az 1598. évi törvény
tartalmát.*

Összehasonlítottam tehát a két törvényczikket.

Beythe István a csepregi gyűlésben 1587. márczius 12-én hirdette ki a magáét. Az eredeti latin szöveget Gál Imre sokszor emlegetett kánontárából Tóth Ferencz közölte «A dunántúli református püspökök élete» 47—50. lapjain; magyarul — ezen közlemény után fordítva — Kiss Áron a XVI. századi ref. zsinatok végzései között.

A Tóth Ferencz közlötté szövegbe sok hiba csúszott be s ennek következtében Kiss Áron fordítása sem hű, sőt néhol teljesen érthetetlen.

Az olyan olvasási hiba, hogy az *o*-t *u*-nak nézvén, többször *indicativust* ír *imperativus* helyett (pl. a 6. art.-ban *mulctatur*, *deponitur* áll *mulctator*, *deponitor* helyett), fel sem tűnik, mert a törvénynek csak hangját változtatja meg, értelmét nem; hasonlóképen csekély jelentőségű egy *autem* (15.), vagy *aleator* és *adulator* közül egy *lusor* (4), vagy egy *diris* kihagyása az *imprecationibus* elül (8); még az sem okoz félreértést, hogy *illorum* helyett *eorum* (22.), vagy *aliquam* áll *aliam* helyett (11.) s több efféle. Mit értsünk azonban az alatt — hogy a szarvashibák közül csak ez egyet említsük — hogy «magától kigondolt új rendszabályokat senki ne tegyen, a visszaéléseket meg ne erősítse, előjárói testületének botránnyára ne legyen» (6.).¹ Nem azt határozták Csepregen, hogy «*nova mandata ex se excogitata nemo in medium proferat, abusus ne confirmet, neque scandalo sit coetui priorum*», a mint Tóth F.-nél találjuk ezen pontot,² mert Gál Imre kánontárába ez az *articulus* így van beírva: «*Nova, inaudita, ex se excogitata, nemo in medium proferat, abusus ne confirmet neque scandalo sit coetui piorum*».

Tartalma a következő. A lelkész legyen tisztében serény (1.), de illetékessége körét túl ne lépje (2.); legyen példás családfő (3.), erkölcsös életű (4.), magaviseletében tisztességes (5.). Saját esze új találmányaival botránkozást ne szerezzen (6.), hanem megmaradjon az egyház hitvallása mellett (7.). Perpatvartól, hozzá nem illő foglalkozástól tartózkodjék (8.); előjáróinak engedelmeskedjék (9.). Az írást naponként forgassa s főleg Pál leveleit könyv nélkül is megtanulja (10.). Seniora híre nélkül állomását ne változtassa (11.); a gyűlésekre eljárjon (12.).

A tanítók papjaiknak engedelmeskedjenek, hivatalukban serénykedjenek (13.); a gyűlésekre nagyobb tanítványaikkal szintén eljárjanak (14.).

Vasárnap két prédikációt kell tartani — vagy a délutáni helyett a gyermekektől a kátét kikérdezni (15.). — ezenkívül a nagyobb helye-

¹ Kiss Áron: A XVI. száz. zsinatok végzései. 695. l.

² Dunántúli ref. püspökök élete. 47. l.

ken hetenként legalább kettőt és a kátét is eltanítani (16.) s mindenütt iskolákat állítani (17.).

Évenként legalább két gyűlés tartandó (18.). A superintendens senioraival mindenekre vigyázzon (19.), senkit ne engedjen prédikálni a senior engedélye és sacramentomokat szolgáltatni ordinatio nélkül (20.).

A lelkész világi törvényszék előtt ne pörösködjék (21.). hanem ügyét seniora elé terjeszsze (22.). Ne dobjódjék (23.) — az iskolatanító se (24.), — ne is uzsoráskodjék (25.).

A házasulandókat ki kell hirdetni, de vasárnap nem szabad összeadni (26.).

Az ordinandusok a gyűlés költségeit fedezték; a perlekedő felek 1—1 frtot fizessenek (27.).

E törvényczikk tehát meglehetősen pontossággal és részletességgel jelöli ki az utat, a melyen a lelkészeknek járniok, a feladatokat, a melyekkel megküzdeniök kell; előzőinél szabatosabb, a mennyiben a törvény áthágóit nem azzal fenyegeti, hogy «az egyház censuráját el nem kerülhetik», vagy hogy «a superintendens által megbüntettetnek», hanem megállapítja azt is, mikor van helye a megintésnek. kire kell 3 vagy 6 frt pénzbírságot kiróni, kit hivatalától megfosztani.

A soproni vele egy nyomon halad, a szellem, mely őket átlengi, egy testvér; intézkedéseik, a nélkül, hogy az utánczás megállapítható volna — a csepregiben sokszor előforduló pénzbüntetés leszámításával — azonosak.

A hitelvi különbségek tehát semmi lényeges módosítást nem hoztak létre az egyházkormányzat terén, de azért az eddig érvényben volt törvényt nem akarták megtartani még egyes §-aiban sem.

Kutatásomban az így elért nemleges eredmény nem csüggesztett. Várakozásomat illetéknéppen kielégítve nem látván, folytattam az összehasonlítást egyéb törvényekkel. Kényszerített erre azon nyilvánvaló körülmény, hogy egyes articulusok némely kifejezései már első olvasásra oly ismerősöknek tűntek fel, hogy ezt sem reminiscentiák rovására írni, sem a tárgy azonosságával, az intézkedések analogiájával megmagyarázni nem lehetett. És fáradozásom nem lett siker nélküli. Kítűnt, hogy a törvényczikk csak igen kis részben eredeti mű: voltaképen egy kálvini irányú magyar egyházi törvénynek átdolgozása. Az egyes articulusok legnagyobbbrészt úgy vannak lemásolva; itt-ott kurtitást, néhol bővítést találunk; de az egésznek alapját s egynehány cikkely kivételével alakját is készen kapták.

Készen egy, a csepreginél bővebb, tehát a czélnak jobban megfelelő törvénykönyvben, a herczeg-szóllósi kánonokban.

Ezeket a törvényeket a baranyai papok 1576 aug.

16—17-én Herczeg-Szöllösön tartott zsinatjokban fogadták el s irták alá; kiadásukról Huszár Dávid pápai pap gondoskodott, ki azokat Skaritza Máté ráczkevi tisztársától kapta. A debreczeni canones majoresből — mint a Gönczi-féle 1577. nagyváradi kánonok — eredetileg latin nyelven készültek, de azonnal lefordították magyarra is és Huszár nyomdája mindkét nyelven forgalomba hozta.

Néhány példány napjainkig fenmaradt. Szabó Károly «R. M. K.» I-ső kötetében 136. szám alatt írja le a magyar szöveget, II-dik kötetében 141. szám alatt a latint. Amott arról tudósít, hogy a magyar megvan a debreczeni reform. collegium könyvtárában Sinai Miklós «Miscellanea Hungarica»-jában és — a latinnal együtt — a M. Nemz. Múzeumban, a Széchenyi-könyvtár kéziratai között; emitt azt állítja, hogy «az eredeti latin szövegnek ma egy példánya sem ismeretes». Czimét is Kiss Áron XVI. századbeli magyar református zsinatok végzése után közli.

Hogy sokat aligha nyomattak belőle s a mi a piacra került, nagyhamar elfogyott, majd a háborús időben talán tönkre is ment, abból sejthető, hogy Alsó-Lindvai Gál Imre kánongyűjteményébe úgy írta bele, mit pedig bizonyára nem tesz, ha mint a debreczeni «Articuli ex verbo Dei»-t és a komjáti «Canones in quinque classes distributi»-t, ezt is módjában lett volna nyomtatásban megszerezni.

Latin czíme e kézirat szerint, melyet, mivel a Szabó K. közölte czímmel nem egyez. érdemes megjegyezni, a következő: «Articuli consensus ecclesiarum, quibus universitas fratrum subscripsit Herceg-Szöllösini in Baronia. 1. ad Timoth. 3. Oportet episcopum irreprehensum esse, unius uxoris, vigilantem, sobrium, hospitem, aptum ad docendum, non vinosum, non percussorem, non turpiter lucri cupidum. Anno Domini M. D. LXXVI. Die 16. & 17. mensis Augusti». Végül a Finis után a colophon: Impressum Papae 14 die Augusti Anno D. M. D. LXXVII.

A latin szöveg az írásban a címlevél második lapján kezdődik, vele szemben a következő levél első lapján a magyar. Ez utóbbinak tehát külön címet nem lehetett írni, de Szabó K. Sinainak debreczeni példányáról így közli: «Az also es fõlsõ Baronyaban valo ecclesiaknac articvlvsi, mellyec Herceg szõllõsõn irattanac Negyuen praedicatoroc ielõn voltaban, melyeket mindyaion iouá hattanac. Anno Domini 1576. 16. Augusti». Végül Gál kéziratában is ott van: Papan nyomtatott 1577. esztendőben.

Ki írta, mikor készült, nem bizonyos. Tóth F. véleménye szerint¹ már 1572 előtt meg kellett írva lenni a latin szövegnek, melyet Tormássy János dunamelléki ref. superintendens Skaricza Máté ráczkevi papnak tulajdonít,² míg a magyar fordítást Siklósi Miklós készítette s az 1576-diki herczeg-szöllősi zsinat fogadta el.

A fordítás nem tapad a szóhoz, a latin szövegnek még csak mondatszerkesztéséhez sem köti magát, úgy hogy inkább mondható szabad átdolgozásnak, mint fordításnak. Nem tükörképe amannak, a mely visszaadja eredetije minden vonását, hanem vele hasonrangú eredeti maga is; olyak egymás mellett, mint egy ugyanazon tárgynak két, egymástól nem messze fekvő pontról festett képe: más az alak, mindeniken találunk olyan részecskéket, melyek a másikból hiányoznak, de eredetjök azonosságát meg nem tagadhatják. A hol ugyanazt mondták, azt is másként mondják; épen nem ritkaság, hogy az egymásnak megfelelő pontokban különböző az értelem is: ellenkeezést azonban nem mutatnak.

Példa világosít.

A 11-dik articulus latinul így van: «Quilibet pastor officium suum sedulo ac diligenter procuret; at interim caveat, ne falcem suam in alienam messem mittat, secundum veterum canonum instituta. Nec sine scitu pastoris legitime conducti in aliquo loco doceat, aut copulet, sed cum venia et nutu pastoris ejus loci, nisi necessitas cogat propter absentiam conducti pastoris, tunc enim iuste ministrare poterit, ita tamen ut donum sui servitii conducto pastori relinquet. Statuimus praeterea, ut nullus succedere alicui ministro praesumat, donec priori ministro de mercede sui laboris satisfactum fuerit.»

Siklósi ezt így fordította: «Minden praedikator az ő tisztiben híven eljárjon, de azonközben meglássa, hogy más tanétónak megyéjében ne hágjon annak híre és akarata nélkül; se ne praedikáljon, se ne körösztoljön, se ne esküssön, hanem ha az vagy beteg volna, vagy otthon nem volna és a község az ő szolgálatját kívánná, akkor meglehet az szolgálat, de úgy, hogy az mit szolgálatjáért adnak, el ne vegye, hanem az ott való tanétónak hagyja. Akarjok ezt is, hogy senki más praedikator helyében ne menjen, míg az előbbit az község meg nem elégti.»

Néhol a latin szöveg bővebb, olyan kérdéseket is érint, a melyekre a magyarban hiában keresünk feleletet; másutt a magyar van kibővítve s valamely szükségesnek mutatkozott intézkedéssel megtoldva.

¹ Tóth F.: Túl a tiszai református püspökök élete. Győr, 1812 69—70. l.

² Tormássy János levele Tóth Ferenczhez (Halas, 1808. decz. 9.) a M. N. Múzeum kéziratárában, 1043. qu. hung. III. fol. 86.

Az előbbire felhozhatjuk a 39. cikkelyt: «Mandamus praeterea in Domino, ut omnes tam viri. quam foeminae, quicunque communioni apti fuerint ad sacramentum corporis et sanguinis Domini accedant. Interea ministris observandum esse decrevimus prius hoc denunciare populo, primum ut se quisque ad eam recipiendam digne praeparet. eaque reverentia, quam ratio postulat. Hoc quoque a ministris non erit praetereundum, ut si forte advenae quidam et peregrini in coetu, ubi coena distribuitur, fuerint, nondum tamen religionis disciplinaeque imbuti institutis, ii si participare sacramento velint, ministros adeant. a quibus in privatis aedibus erudiantur, de fideque confessa diligens fiat inquisitio. Ita et Tigurinam ecclesiam facere legimus.»

Magyarul csak ennyi: «Kévánjuk továbbá az Úrnak nevével mind férfaktól, mind aszszonyállatoktól, valakik arravalók lesznek, hogy az Úrnak vacsorájához gyakorta járuljanak és azt el ne mulassák. Az tanétók pedig először azt az népnek megjelentsék, hogy minden idején magát hozzá készétse.»

Az utóbbira, hogy t. i. néhol a latin szöveg kurtább, a 24-diket: «Nullus ministrorum aut rectorum ex una diaecesia superintendentis alicujus in alterius dioecesiam transeat aut recipiatur sine literis testimonialibus illius superintendentis, unde transit. Hoc maxime firmum volumus propter impios doctores, ne ii clam in coetum nostrum fidelium subreant.»

Magyarúl ellenben így találjuk: «Senki, se praedikátor, se scholamester egy piskekség alól más piskekség alá ne menjen, hanem attul az mely piskek alatt lakott, levelet kérjen jámborsága mellett. Ezt penig akarjok az sok hamis tanétókért, az kik alattomban közinkben bemásznak, mint az Krisztus ú felölök megmondotta. Így az község is oly tanétót ne fogadjon, az kinek mind tudományáról, mind életirül bizonyoságtevő levele nem leend.»

Végül arra, hogy a magyarban is találkozik itt-ott lényeges betoldás, a 3-dikat. A latin csak ennyit mond: «Superintendens ex consensu seniorum omnia faciat, nec aliquid in rebus arduis privato consilio tentet.»

A magyar ezt egy lényeges beszúrással így toldotta meg: «Az fő piskek semmit az önnön fejétül ne cselekedjék, hanem ha valamit akar kezdeni, az senioroknak és az kik többen arra valók lesznek, hírré tegye és azoknak egyenlő tanácsokból és akaratjokból legyen, ha mit akar cselekedni.»

Sok valószínűség szól tehát azon föltevés mellett, hogy a magyar szövegen a zsinat határozatából tétettek némely változtatások, az bővítette, vagy húzta összebb egyik-másik articulust, az ragasztott hozzá néhány elhagyott mondat helyett másokat. Az hagyhatta ki a házasulandók megesketését elrendelő 32. cikkelyt is, nem mintha intézkedését nem szándékozott volna fentartani, hanem bizonyosan mivel fölöslegesnek látta ezt törvénybe iktatni. A magyar ennek folytán 46 cikkelyből áll, míg a latinban 47 van.

A sopronmegyei ág. ev. seniorok egyházi törvényei a herczeg-szóllősi kánonok magyar szövege után készültek, a latin szöveg eltéréseit, úgy látszik, figyelembe nem vették.

Az alaki összehasonlításnál én is csak a magyarra vol-

tam tekintettel, a mint azt Gál Imre kánontárában találtam, a tartalom egybevetésénél azonban a latinra is épen úgy kiterjeszkedtem, mint egyéb egyházi törvényekre. Az egyes articulusokat szám szerint úgy idézem, a mint Kiss Aron a XVI. században tartott magyar református zsinatok végzéseiben¹ közölte. A 28-dik tehát a latin 29-diknek, a 29-dik pedig a latin 28-diknek felel meg; a latin 32-dik a magyarban kihagyatván, a magyar 32-dik, 33-dik, 46-dik a latinban 33-ik, 34-dik, 47-dik.

III.

Vizsgáljuk meg először, mit vettek át, mit nem a herceg-szöllősi kánonokból, hogy azután azt is megláthassuk, mit tartottak szükségesnek hozzájuk adni.

Pontos összehasonlítások kiderítették, hogy az 1576-iki baranyai kánonoknak alig egynehány pontját mellőzték hallgatással, másokban a dogmai eltérések tettek szükségessé némi változtatást, de a legtöbb articulus megmaradt, a mint volt.

Nem másoltak azonban mindent szóról-szóra; a kifejezésekben, a mondatszerkesztésben majd mindenik cikkely tüntet fel több-kevesebb eltérést. A lényegtelenebbeket, a melyekből a határozmányokban különbségek nem állottak elő, a jegyzetben mind megtalálja az olvasó, az érdemleges változtatásokra pedig azonnal rájuk térek.

Az 1576-iki herceg-szöllősi magyar egyházi törvények következő pontjai vannak átvéve az 1598-iki sopronmegyei kánonokba.

1. Egészen, csekély irályi változtatással.

Az 1576-iki	1. articulus a sopronmegyeiben	1
»	2. »	2
»	3. »	14
»	4. »	25
»	6. »	24
»	9. ketté van osztva :	
	első része	35
	második része	36
»	10. articulus	37
»	11. ketté van osztva:	
	első része	26
	második része	27
»	12. articulus	28
»	13. ketté van osztva:	
	első része	29
	második része	33

¹ Id. mű 676—686. l.

Az 1576-iki	16. articulus a sopronmegyeiben	61
»	» 19. ketté van osztva:	
	első része	» 30
	második része	» 31
»	» 20. articulus	» 72
»	» 21. »	» 68
»	» 22. »	» 40
»	» 24. ketté van osztva:	
	első része	» 32
	második része	» 33
»	» 27. articulus	» 71
»	» 28. »	» 41
»	» 31. ketté van osztva:	
	első része	» 52
	második része	» 55
»	» 32. articulus	» 55
»	» 33. ketté van osztva:	
	első része	» 56
	második része	» 57
»	» 34. articulus	» 53
»	» 36. »	» 43
»	» 38. »	» 46
»	» 39. »	» 49
»	» 41. ketté van osztva:	
	első része	» 50
	második része	» 49
»	» 42. articulus	» 47
»	» 43. »	» 48
»	» 45. »	» 51
»	» 46. »	» 73

A baranyai református papok törvénykönyvének itt felsorolt cikkelyei a sopronmegyei ágostai evangélikusoknak kánonai között szétszaggatva ugyan és más rendben — a mint ezen táblázatból nyilván kitűnik — s némi irályi változtatásokkal, valamint sok hozzáadással is megbővítve, de mind feltalálhatók. A kifejezésekben ilyen fajták a nem következetesen végzett módosítások.

A herczeg-szóllósi kánon kifejezései így vannak átírva az 1598-ikiba:

Anyaszentegyház — ecclesia (24).

Pispek — superintendens (14).

Főgondviselők — seniorok (33).

Tanétók — atyafiak (69).

Sugárlás — suttogás (59).

Szitkos-átkos — szitkozódó és átkozódó (59).

Eresztenéje — eresztené (25).

Hagynáják — hagynák (49).

Adhatandja — adhatja (64).

Míg meg nem békélnek — mignem megbékélnek (54).

Az asszonynépeknek is az menyegzőszörzést meg nem engedjük — asszonynépeket pedig efféle szerzéstől egyáltalán megtiltunk (53).

Semmiképpen el nem tűrjük — egyházi rendhez illetlenek ítélnék (59). Stb.

2. Csekély, lényegtelen kihagyással.

Az 1576-iki 11. ketté van osztva:		
	első része a sopronmegyeiben	26
	második része	27
>	>	13. ketté van osztva:
	első része	29
	második része	33
>	>	19. ketté van osztva:
	első része	30
	második része	31
>	>	21. articulus
>	>	25.
>	>	33. ketté van osztva:
	első része	56
	második része	57

A herczeg-szöllősi 11-ik cikkely, a mely azt szabja meg, milyen körülmények között vehetik igénybe az egyházak másutt alkalmazott lelkészek szolgálatát, határozmányait ezen követelménnyel vezeti be: «Minden praedikátor az ő tisztiben híven eljárjon». A soproniak ezt, mint az ő szövegezésökben nélkülözhető frázist (a lelkipásztorok teendőiről 23 cikkely intézkedik) elhagyták.

A 13-ik az olyan egyházat rózza meg, a melyik «a hízeltedőkben és csélcsepokban inkább gyönyörködik, hogy nem mint az igaz tanítóknak» s végül oda veti: «És így kedvek szerint való doktorokat válogatnak magoknak.» A soproni kánonokból ez utolsó mondat hiányzik.

Hasonlóképen kihagyták a herczeg-szöllősi 19-ik törvény-cikkely ezen kifejezését: «Meglássák azért, hogy hazugsággal tiszteket és személyeket meg ne rutétsák», mert már feljebb ki volt mondva, hogy «senki magát valahová úgy ne igérje (papnak), hogy aztán őket megcsalja, hanem először meglássa, ha mehet, vagy nem».

Kimaradtak végre a 21-ik artikulus ezen közbevetett mondata: «Az mint immár sokszor megkisértették»; a 25-iknek ezen indokolása: «Mert az Krisztus ezenképpen cselekedett»; valamint a bűnösség megállapításának ezen természetes feltétele: «és abban találtatik»; végül a 33-ikból, a mely azt követeli, hogy a házassági pereket a szentírásból és a ter-

mészet törvényéből kell megítélni, ez a hozzáadás: «nem az pápa decretomiból».

3. Érdemleges intézkedés mellőzésével.

Az 1576-iki	3. articulus a	sopronmegyeiben	14
»	»	15. »	69
»	»	17. »	59
»	»	18. »	38
»	»	26. ketté van osztva:	
		első része a sopronmegyeiben	64
		második része »	65
»	»	35. articulus	54

A herczeg-szóllósi 3-ik cikkely azt rendeli, hogy «az fő pisek semmit az önnön fejtől ne cselekedjék, hanem ha valamit akar kezdeni, az senioroknak és az kik többen arra valók lesznek, hurré tegye». A soproni kánonok csak a seniorok megkérdezését kívánják.

A 15-ik megállapítván, hogy az egyház ügyei az évenként kétszer tartandó zsinatokon intéztessenek, az időközben felmerülhető sürgős ügyekről így határoz: «Azonközben még az gyűlés leszen, ha valami háborúság az tanétók között indulna, az fő gondviselők előtt azt elvégezhetik.» Az ágost. evang. seniorok kánonukban ezen esetre nem látták szükségesnek semmit határozni.

A 17-ik articulus ezen kihagyott fenyegetése helyett: «Ez okáért ha valamely praedikator vagy kevélységben, vagy maga-föltartásban háborúságot indít, azt az anyaszentegyházhoz illendő büntetéssel meg akarjok büntetni» csak ilyen szelid rosszalást találunk: «Az tanétóknak egymással való visszavonásokat . . . egyházi rendhez illetlennek ítélnk».

A 18-ik pont az ige hirdetés idejét állapítja meg s azt parancsolja, hogy a lelkész «minden héten, mikor az községnek több üressége vagy az dologtul, háromszor praedikáljon, ha többször nem is.» Az ágost. evangélikusok elégnek tartják, ha vasárnap és ünnepnapokon kétszer tartatik istentisztelet.

A 26-ik az iskolatanítókról szól. Első felét, hogy t. i. «az scholamesterek az ő pásztoroknak tisztességgel és engedelmével legyenek» stb. és «tisztékben híven eljárjanak» stb. — e feleslegesnek talált kifejezés híjjával: «az mi abban ő reájok néz» — átvették a soproniak is; a végét azonban elhagyták. Ez a kimaradt szakasz e következőket rendeli: «Továbbá [megkivánjuk], hogy [a tanítók] erejeknek fölötte drága étkekre őket [a lelkészeket] ne erőltessék, hanem az mit asztalokra szerezhhetnek, vagy sok, vagy kevés leszen, azzal ők is meg-

elégedjenek. Az praedikátorok is penig az ő mestereknek tisztességgel legyenek és hogyha ebéddel, vacsorával szegődség szerint ő nekik tartoznak, híven megadják. Ha penig szegődség arra nincsen, ő magukról viseljenek gondot».

A 35-ik törvényczikkely azt állapítja meg, hogy a jegyeseket, «ha egyik az másikat megútálnája», nem szabad összeadni, mert ha igaz okuk van, elválhatnak s utánna veti: «minthogyha szintén megesküdtének volna is». Amaz megvan az 1598-iki törvényczikkben is, ez nincs. Hiányzik belőle a herczeg-szöllősi kánonok ezen pontjának következő eredeti rendelkezése is: «Igy az ki ok nélkül el akar az ő jegyesétől válni és semmiképpen szót nem fogad, sem kedig békességet nem akar, kötélben marad, az másik pedig szabad ember lészen».

II. Az 1576-iki herczeg-szöllősi magyar egyházi törvények következő pontjai nincsenek átvéve az 1598-iki sopron-megyei kánonokba.

1. Az 5., 23., 29.,¹ 30., 37. articulusok egyszerűen mellőzve, az általuk szabályozott viszonyok figyelmen kívül vannak hagyva.

Az 5-ik cz. rendelkezése, a mely büntetést szab az egyházi felsőséggel szemben engedetlenséget tanusító lelkészekre, nem illett bele a szelídséget lehelő ág. ev. kánonokba, a melyek Pál apostolnak 2. Timót. 2. kifejezett elvét adták a superintendensnek papjaival szemben tanusítandó magatartására nézve utasításul: «Az Úr szolgájának pedigen nem szabad háborgania, hanem engedelmesnek kell lennie mindenekhez, alkalmasnak a tanításhoz, tűrónek.»

A 29-iket¹ valószínűleg azért látták czélszerűnek kihagyni, hogy a lekipásztorok szolgálatát nehezen nélkülöző egyházakat annál könnyebben elláthassák papokkal; mert tapasztalhatták, hogy ennek követelménye igen alkalmas arra, hogy a lelkész-jelölteket céljukra törekvésökben megakassza. Ezt ugyanis Herczeg-Szöllösön így állapították meg: «Valakik az pásztorságnak tisztit föl akarják venni, azok étellel és itallal tartoznak azoknak, az kik ő érettek oda munkálkodnak. Ezt pedig azoktól megkívánjuk, hogy minekelőtte az község előtt megkérdeztetnének, az előtt az scholaban deákul való kérdezkedés legyen tőlök.»

Hogy a 23-ik cikkelyt, a mely azt kívánja, «hogy minden praedikátornak könyve legyen, az kiben az megkörösz-

¹ A latin szövegben 28-ik.

tölt gyermekeknek neveket és esztendejeket fölírja, az házasságban való sok zürzavaroknak eltávoztatásáért. Azt pedig az könyvet, ha onnan elmenne is, el ne vigye, hanem az utánna valónak hagyja», miért nem vették fel, bajos megállapítani. A XVI-ik század egyházi törvényei közül az egy herczeg-szóllósi rendeli el a keresztelési anyakönyvek vezetését s hogy a lelkészek a törvény követelményének megfeleltek, sőt a keresztelésin kívül vezették még a napjainkban is kötelezett másik két anyakönyvet, az esketést és a temetést is, az a ránk maradt néhány töredékből valószínűnek látszik. Bizonyosnak épen nem mondható, mert a példányok csekély száma indokolható ugyan a pusztító háborúk dúlásaival s az uralkodó egyház máglyáival; valamint azzal is kecsegtethetjük magunkat, hogy még sok előkerülhet, ha conserválásukra — a minek az ideje nagyon itt lenne — az egyház egyeteme megteszi, a mit kell, t. i. összegyűjti, a mi megszereshető: de az a körülmény, hogy a mi eddig ismeretes, koruk legjelesebb férfainak tollából eredt, jogosultnak tünteti fel azt a véleményt, hogy a baranyai kánonoknak ez a követelménye egyebütt visszhangra nem talált s megtartása csak némelyek buzgóságát dicséri.

A 30. és 37-ik kánon rendelkezése, úgy látszik, elveikkel nem egyezett.

A herczeg-szóllósi 30-ik kánon így hangzik: «A táncz miképpen hogy körösztván és tisztességes emberhez nem illik, ezenképpen senkinek szabaddá nem hagyjok, hanem inkább azt akarjok, hogy minden tanétó közönségesképpen tiltsa. Az tanétóknak pedig, ha valamelyik vagy ő maga, vagy házanépe tánczoland, tisztitül megfosztatik.» A soproniak ugyan nem mondják sehol, hogy a táncz szabad, annál kevésbbé, hogy a lelkészeknek, de mivel ezt az artikulust kihagyták, az 52-ikben pedig azt mondják, hogy «az körösztvéneket tisztességes lakodalmakban való mertékletes vigasagtól és örömtől nem tiltjok meg. mint az anabaptisták, jezsuiták, barátok cselekesznek, az kik az mi nem bűn, azt tartják halálos bűnnek, az mi halálos bűn pedig, azt idvöséségesnek tartják»: feltevésünk indokolt, hogy a táncz örömeiben való részvételtől magok sem idegenkedtek.

Ugyanígy vélekedhetünk a herczeg-szóllósi 37-dik kánonnal szemben elfoglalt álláspontjukról.

Ebben a baranyaiak így rendelkeztek: «Az Sz. Pál nem engedi az asszonyiállatoknak az templomban való tanétást: annak okáért az körösztölést is ő nékiek meg nem

engedjük, ha szintén körösztoletlen az gyermek meghalna is. Az Krisztus penig az tanétást öszve köti az körösztoelés-sel; ha azért tanétani nem szabad ő nekiek, körösztoelni sem szabad (a latinban: Neque enim aut mulieribus, aut quibuslibet privatis mandavit Christus, ut baptisarent, sed quos apostolos constituerat, iis mandatum hoc dedit). Hogy ha pedig az bába az más ember tisztiben hágván körösztoelne is, az a körösztség heában való leszen és e felől az egyházi szolga újonnan megkörösztoelheti.» Ezekhez a latin megfelelő articulus még ezt függeszti: «Nemo enim sine legitima vocatione in ecclesia ministrare potuit.» Az ág. evangelikusok sürgetik a lelkészt, hogy «vagy éjjel, vagy nappal, valamely időben és órában kívántatik», kereszteljen. A bábákat nem szabadítják fel a keresztelésre, de el sem tiltják tőle.

2. A 7, 8., 14., 40. és 44. pontokat ki kellett hagyniok, mivel az illető tárgyakra nézve a bennök foglaltaktól eltérő rendelkezéseket kívántak megállapítani.

Az 1576. 7-ik kánon így hangzik: «Az asszonyiállatoknak beavatásokat (miért hogy az az ő törvényhez való dolog volt) nem akarjok az új testamentomban megtartani, sem nem kötelezünk senkit negyven, avagy nyolczvan napra, mint az ő törvényben, hanem csak intjük őket az természet szerént való tisztaságnak megtartására.» Az ág. evangelikusok 1598-iki törvénykönyvükbe ezt az articulust nem vették fel, mert a beavatás szertartását fentartandónak vélték.

A herczeg-szöllősi 8. cz. következőképen intézkedik az ünnepszentelésről. «Az szentek napjait is (miért hogy sem az Krisztus nem szerzette, sem az ő apostoli nem parancsolták) az okáért illeni nem akarjok, mint az pápisták, hanem csak az Úrnak napját, kit vasárnapnak nevezünk köznévvvel, szenteljük az ő parancsolatja szerént. Mindazáltal ez kívül az Krisztus születésének, körülmetélkedésének, halálának, feltámadásának, mennybemenésének, az Sz. Lélek elhocsátásának napjait megszenteljük és megüljük: mert egy az, hogy nagy részből hitünknek ágazatit tartják, más penig hogy ez mi üdvösségünknek és vallásunknak minden dolgai ezekben vannak befoglaltatva.» A sopronmegyei seniorok e kánon ellenében elrendelték, hogy az evangeliomos ünnepeket, azokat t. i., a melyek a bibliában szereplő egyének emlékezetének fentartására állapítottak meg, kivétel nélkül meg kell ülni.

A baranyiaiak egyházi törvényök 14. pontjában Pál

apostolra (a latin szövegben Isten törvényére, az apostolok és az egyházi atyák kánonira, az agathai zsinatra és a decretumokra is) hivatkozván, megtiltják a lelkésznek, «hogy a parasztokkal együtt igyék az korcsomán» és kimondják, hogy «ha valaki részegségben találta és mind hivatalját, mind személyét részegségével megrútétja, azt tisztitül meg akarjuk fosztani.» Az 1598-iki törvények nem szólnak külön cikkelyben a részegség ellen, hanem bele foglalják ezt is a lelkész külső magaviseletét szabályozó 58-ik artikulusba.

Az 1576-iki 40-ik t.-cz. az úrvacsorát kenyérral rendel kiosztani. «Miért hogy az evangelisták, mind pedig az Sz. Pál azt mondják, hogy az Krisztus az végvacsorán kenyeret vett kezében, azt adta az ő tanítványinak mind az borral egyetemben: ez okáért mi is az ő vacsoráját nem az pápa ostyájával, hanem az kenyérral és borral akarjuk kiszolgáltatni.» Ehhez a latin (41. kánon) szövege még ezt csatolja: «Panem illum arborum foliis similem, et inter ferum sculptum combustum, quem alios oblatium vocant, ad missam Romanensis pontificis transmittimus, ipsique rodendum donamus». Az ág. evangélikusok ezek ellenében megtartották a kovásztalan kenyeret s az oltárról kiosztandó úrvacsorát ismételve «oltári szentség» néven említik.

A reformátusok a 44. articulusban a gyónást elvetették. «Az sügó gyónást és az bünöknek előszámlálását, melyet az pápa papjai kívánnak az embertől, nem javaljok. Mindazáltal az megrettent lölkü emberek praedikátorokhoz elmehetnek és tülök vigasztalást vehetnek.» Az ág. evangélikusok ezt a kánont is kihagyták és a gyónást «nem a rómaiaknak módjok szerint» ugyan, hanem «körösztényi módon», de fentartandónak határozták.

III. A sopronmegyei seniorok törvénykönyve sokkal hosszabb, mint az annak alapjául szolgáló herczeg-szóllósi. Feltételezi ez azt, hogy nem csekély bővítésnek kellett ez utóbbihoz hozzájárulni az új átdolgozásban; annál is inkább pedig, mivel — mint a fentebbiekben láttuk — egyetmást ki is hagytak belőle. És ez csakugyan így is történt.

A baranyai kánonokat — azon kívül, hogy feldarabolták — nemcsak más sorba rakták a rendszer kedvéért, de nagyobb teljességre s hitelveikkel összhangzásra törekedvén, nem egy határozmánynyal meg is bővítették.

A mi az 1598-iki egyházi törvényben új, az alakilag tekintve részint az átvett cikkelyekhez van toldva, részint új artikulusokba van foglalva; tartalmilag pedig vagy ki-

egészíti s pótolja az 1576-iknak intézkedéseit, vagy a mellőzött pontokéitól eltérő rendelkezéseket tartalmaz.

1. A sopronmegyei ágostai evangélikus seniorok 1598-iki egyházi törvényökben a herczeg-szöllősi kánonok némelyik artikulusát kibővítették. E bővítő betoldások különféle természetűek.

a) Első fajtája e betoldásoknak az, a mely az — akár tiltott, akár parancsolt — egy csoportba tartozó, részletezett cselekvési módok, vagy tulajdonságok mellé újabb részleteket csatol.

Ilyenek fordulnak elő pl. a 24., 25., 26., 36., 41., 53. és 59-ik kánonokban.

A soproni 24., 25. és 26-ik cikkelyek a lelkész hivatalos teendőire nézve azt állapítják meg, hogy azok csak szabályszerű képesítés után végezhetők (24); teljesítendő a szomszéd pap helyett is az egyház kértére (26), vagy az esperes felhívására (25); azok beleegyezése nélkül azonban nem (26). A herczeg-szöllősi 6., 4. és 11-ik artikulusok, a melyekből ez intézkedések át vannak véve, ezek közül a teendők közül csak a predikálást és a keresztelest említik; az 1598-ikiba be van véve a communicaltatás is.

Az ág. evangélikusok 59. kánona a baranyai 25. cz. után «szelídségre» — toldás: «egyigyűsége» — inti a papot, hogy ha hivei «gyakorta gonosz» — toldás: «rágalmazó és káromkodó — heszédekkel illetik» is, ő ne legyen «szitkozódó, átkozódó» — toldás: «rágalmazó és káromkodó».

Az 53-ik, mint a herczeg-szöllősi 34-ik, tiltja az alattomban való menyegzőszerzést és kézfogást, mert abból «sok gonoszságok, visszavonások» s amaz szerint még «hamis esküvések» is támadnak.

A 36. kánon a reformátusok 9. pontja után előszámlálván az emberek ama rossz tulajdonságait, a melyekkel Isten haragját ünnepnapokon is magok ellen zúditják, «holott csak hivalkodásban, kevélységben» — toldás: «fölfuvalkodásban — részegségben» — toldás: «kereskedésben és kalmarkodásban — feddőzésben, pörlésben» — toldás: «lakásban — tánczolásban, visszavonásban, haszontalan játékokban és egyéb hivságos dolgokban foglalatostkodnak», azt kívánja, hogy «az keresztyének mindezeket hátra hagyván, magokat az Istennek szolgálatjára szenteljék»; a mihez a soproniak ezt tették: «az mennyei és lölki jóknak elvételére adják.»

A 41. cikkelyben a baranyai 29-ikkel egyértelemben kimondják, hogy a «czégéres» — s hozzáteszik: «szarvas —

bűnben heverő embereket, a kik soha életeket nem igyekeznek és akarják megjobbítani, mint az részegeseket» — toldás: «fösvényeket, telhetetleneket, — hamis esküvőket, szitkozódókat, lopókat, paráznákat és az kik uzsorával kereskednek» stb., ki kell a gyülekezetből tiltani.

b) A második fajta betoldás a mondatot egészíti ki. Ez a kiegészítés vonatkozhatik csupán az alakra, a mondat kifejezésére, midőn a lehető félreértések kikerülése végett vannak szók vagy nagyobb mondatrészek betoldva, avagy ugyanazon gondolat más szavakba foglalva. De vonatkozhatik a tartalomra is úgy, hogy azáltal az egyes kánonok szélesebb alapot nyernek, intézkedéseik jobban körülíratnak, követelményeik pontosabban megállapítatnak. Némelyek, mint egy-egy — bár keskeny, de ragyogó — fénysugár világítanak be a 300 éves események ismeretlen zürzavarába. Mások határozottan megjelölik az indokokat, a melyek a rendelkezések megállapítását szükségessé tették.

α) Ezek közül első sorban említendők a 38., 47., 49., 52., 54., 55., 57. és 69. kánonokban előforduló, tisztán az intézkedések szóbeli kifejezésére vonatkozó betoldások.

A 49. articuluban azt rendelik a sopronmegyei seniorok, hogy «az haragosokat és az egymással való gyűlölködőket az tanétó» — hozzátesszik a baranyai 39. cikkelyhez: «megértvén, — az Úr oltárához ne bocsássa mind addig, míg egymással meg nem békélnek. Sőt erre is gondot viseljenek» — toldás a 41-ik cikkelyhez: «az tanétók — hogy meglássák, kiket kölljön oda bocsátani, mert ha olyakat bocsátanak» — toldás: «oda — kiket méltán elűzhetnének» — toldás: «onnand — nem különben vétkeznek, mintha az Úrnak testét» — toldás: «és vérét — az ebeknek és disznóknak hánynák».

A 69. cz. a közgyűlésről intézkedik. A herczeg-szöllősi kánon megfelelő 15. artikulusában csak ennyit mond: «Hogy penig ezek a körösztyének (a soproniak szerint: körösztyén tanétóknak) végezési állandók legyenek és hogy a jó rendtartás köztünk megmaradhasson» — a mihez a 69. cz. még hozzátesszi: «minden tévelygék ellen» — félvévenként gyűléseket kell tartani. «Valaki penig» — így folytatja tovább — «az közönséges gyűlést elmulatnája» — a 69. cz. betoldása szerint: «hívattatván — és reá nem menne» stb., az hivatalától megfosztatik.

Az 57. a baranyai 33. kánont így bőviti és egészíti ki: «Továbbá azt» — toldás: «is — akarjuk, hogy» — toldás: «ha valamikor valami matrimonialis causa adatik az tanétók

elejben, tehát — az Istennek könyvéből és az természet törvényéből tegyenek ítéletet az házasságnak dolgairól».

Az 52. kimondván a herczeg-szöllősi 31-ikkel, hogy «vasárnap nem engedünk lenni lakodalmat», ettől eltérőleg a «szombaton és hétfőn» után újra szükségesnek látja kimondani, hogy «sem engedünk ilyen lakodalmakat lenni».

A 38. kánon a rest pap ellen van intézve, a ki az 1576-iki 18. art. szerint «hétköznap kuritol», amannak betoldásával «haszontalanul semmi fejében».

A 47. az úrvacsorával nem élők felől intézkedik, a kikre vonatkozó 42. baranyai kánon így van meg bővítve: «Az kik» — toldás: «penig — semmiképpen nem akarnak élni az Úrvacsorájával» — toldás: «hanem elébb-elébb hallogatják és vontatják — azokat először az tanétók feddjék és intsek s ha nem fogadják», — toldás: «hanem azon keménységben és vakmerőségben maradnak — az körösztvények között» — toldás: «affélék — kitiltassanak» — toldás: «bátorsággal.»

Az 54. cz. azokról szól a herczeg-szöllősi 35. után, a kik «immár kezét fogtanak, ha azután egyik az másikat megútálnája». S ennek azt a rendelkezését, hogy «ha penig egymástól való elszakadásoknak igaz oka leend, egymástól elválhatnak», szabatosabban így fejezi ki: «Ha penig meg nem akarnak egyesülni, hanem egymástól el akarnak szakadni, az ecclesia ítéleti legyen rajta, ha vagyon-e igaz és elegendő oka az ő elválásoknak».

Az 55. p. az 1576-iki 31. cz. kifejezését: «Ugyan itten mindentől azt is kívánjuk, hogy józanon és éhóra esküssenek és esküdjenek» — kissé átírva így reproducálja: «Az tanétóktul az esküttetésben ilyen processust kívánunk, hogy éhóra, józanon esküssenek s az esküvő személyeket is erre intsek, készerétsék».

β) Másod sorban említendők a 24., 28., 29., 30., 32., 33., 41., 50., 57., 59., 68., 71., 72. és 73. kánonokban előforduló, a herczeg-szöllősi artikulusok rendelkezéseit bővebben kifejtő s az egyházi közigazgatás és hitélet terén akkorjában feltűnő jelenségekre utaló betoldások.

Az ágostaiak törvénykönyvük 24. pontjában — átvevén a baranyai reformátusok 6. kánonát — felhatalmazzák az espereseket az időközi exmittálásra. «A gondviselő főseniorok esküvés alatt» — s hozzáteszik még: «az ő fogadások szerint — egy ideig az egyházi szolgálatot megengedhetik azoknak, az kiknek tudják mind tudományokat, mind jámborságokat» — ez utóbbi helyett ezen további feltételeket szabván:

«mind vallásokat, mind emberségeket, mind az ő egyenes erkölcsöket».

A 32.-ben a herczeg-szöllősi 24. kánonnak megfelelően azt kívánják, hogy a más «superintendens birodalma alól» — a hogy az 1576-iki törvényben használt «pispökség»-et körülírják — jövő tanító és lelkész bizonyítványt hozzon. A baranyaiak szerint «jámbersága mellett» — szerintök olyan «bizonyásgtevő és ajánló levelet, kiből mind élete s mind magatartása felől afféle tanétónak értelem lehessen».

A 33.-ban ennek folyományaképen — a herczeg-szöllősi 24-ikkel — megtiltják az e nélkül jövő befogadását s még azt is hozzáteszik: «bár ugyan tudós legyen is».

A 71.-ben megtartván az 1576-iki 27. cz. szavait, elrendelik, hogy az egyházlátogatás alkalmával «mind az tanétóknak s mind az hallgatóknak tudományokról» — új követelményül betoldva: «vallásokról — és erkölcsökről való tudakozás legyen».

Az 59.-ben azok ellen fakadnak ki, a kik «senkinek nem kedveznek, hanem — folytatják tovább — Istennek fiát s vele egyetemben az ő ígéjének és akaratjának hirdetőjét is gyakorta gonosz beszédekkel illetik». A baranyai 25. k. csak a lelkészeket említi. Ugyanabban tilalmazzák egymásnak «mód és ok nélkül való szidalmazását».

A 73.-ban megfenyegetvén azokat a papokat, a kik az igaz hit ellenségei és a jó rendtartás megháborítói, az 1576-iki 46. kánon e szavait: «(ezeket) az Isten ígéjének fegyverével, annak utánna az fejedelmektől engedtetett büntetéssel egyakarathból megbüntetjük» — így bővítették meg: «az Isten ígéjének fegyverével elsőben és az Istentől, annak utánna fejedelmektől engedtetett büntetéssel egyakarathból megbüntetjük».

A 41.-ben a herczeg-szöllősi 29. art. amaz intézkedését, hogy az egyházból kitiltottak addig vissza nem vétetnek, míg «Istent és a körösztényeket meg nem követik», még e feltétellel toldták meg: «míg bűneiket megismervén és azokon szána-kozván».

A 68.-ban ők is megtiltják, hogy senki a lelkészek közül a — toldás: «sokszor megintetett és — győzetett» — toldás: «vakmerő — eretnekekkel disputatiót ne kezdjen, se együtt velek» — toldás: «ne egyék-igvék, se — ne nyájaskodjék».

A 72.-ben a baranyai 20. cikkelynek a közcassára vonatkozó rendelkezését, hogy abba «valamely tanétóra mi esik, azt zúgolódás nélkül megadja» — «a hova illik és rendeltetik» — bepótlásával egészítették ki.

Rendkívül érdekesek ama közbeszúrt megjegyzések, a melyek törvénykönyvbe ugyan nem valók, de mint az általok fájlalva észlelt visszasságok elleni tiltakozás, teljesen elmelölözhetőek nem voltak. Valószínű, hogy az ostromozott visszaélések egyike vagy másika a kánonok szerkesztőit saját személyökben is igen közelről érintette, de nem egészen bizonyos, hogy azok elkövetőit csak Beythe pártfelei között kellene keresni.

A 28., 29. és 30. kánonok a lelkészek kapzsiságát róják meg. A 28. azt rendeli, hogy «minden praedikátor csak annyi terhet vegyen föl, az mennyit elviselhet. Ez okáért, hogy ha őket egy város, vagy egy falu eltarthatja, többhöz magokat ne kötelezzék nagyobb jutalomnak okáért. Mind az által az holott az tanétók szükön vannak, ott szabad egynek két vagy három falunak is szolgálni, csakhogy az Istennek igéjével ne kereskedjék a tanító». A herczeg-szóllósi 13. art. e szavainak a soproniak ezt vetették utánna: «mint ennek előtte cselekedtek némelyek s most is cselekesznek». A 29. ugyanazon forrás után parancsolja, hogy «senki nagyobb jövedelemnek okáért helyét meg ne változtassa . . . . hanem az Isten ecclesiájának épületire igyekezzék inkább, hogy nem mint az jövedelemre maga hasznáért» s ezt teszi hozzá: «Az Istenét az magok hasznáért el ne mulasztják, mineműek voltak ez előtt s most is találatnak». A 30. a baranyai 19. kánonnal azt kívánja, hogy «esztendejének előtte senki az ő ecclesiáját el ne hagyja» s rögtön beiktatja azon megjegyzést: «mint némelyek cselekedték ez ideig».

Az 57. art.-ban az 1576-iki egyházi törvény 33. pontjának eme határozománya után: «az Istennek könyvéből és a természet törvényéből tegyenek ítéletet az házasság dolgairul» — még a következőket találjuk: «Az dologhoz pedig minden tanétó ordine szóljon, barátságért, kedvért, ajándékért senki hamisat ne pronunziáljon, mint annak előtte történt ilyen dolog az ministeriumnak gyalázatjára az előljáró tanétóktul».

Az 59-ben a herczeg-szóllósi 17. kánont, a mely a lelkészek egymás elleni torzsalkodását feddi, így irták át: «Az tanétóknak . . . egymás ellen való suttogását, kiket cselekedtek nyelvekkel és irások által némelyek az ő magok veszedelmére, egyházi rendhez illetlennek itélünk».

Felemlíthetjük itt — hogy ne kelljen másodsor visszatérnünk az e fajta betoldáshoz — az újonnan alkotott 20-ik kánonnak, a mely arról szól, hogy az esperesek tartoznak «az szegény atyafiaknak szükséges igyekben az ő erejek szerint segítséggel és oltalommal lenni» — ezen, valamelyik esperes

hivatalos eljárásának jellemzését tartalmazó megjegyzését: «mint az előtt némelyek közülök csak az ő házok ajtajának küszöbén sem léptenek ki. Ha mikor kimentek is, hasok, torokok töltéseért mentek ki, veszedelmes igyekben elhagyták őket, semmi segítséggel nem voltak nekik, mert nem lehetett az lakás úgy, mint annak előtte».

A 71. a formula concordiae aláírásának kényszere folytán előállott visszasságokra vet világot, midőn az egyházlátogatást elrendelő herczeg-szóllósi 27. kánon utasításához, hogy ez alkalommal «mind az tanétóknak s mind az hallgatóknak tudományokról és erkölcsökrül való tudakozás legyen» — még a következőket függeszti: «Mert most sokan vagynak olyanok, hogy az mit hisznek, nem vallják, az mit vallanak, nem hiszik; efféléket nem akarunk közöttünk tartani, mert igen veszedelmesnek látjuk».

Végül idézzük még az 50. cikkelyt ama nevezetes toldalékért, a melylyel a baranyai 31. kánon meg van bővítve: «Ezt is az tanétóktul megkívánjuk, hogy az Úr vacsorája osztogatásakor az körösztyének előtt szép intéseket és tanétásokat tegyenek» — toldás: «az mint az mi Agendánkban föltalálják. — Az Krisztus szerzésének igéjét pedig sok kerengő és homályos beszédekkel meg ne homályosítsák», — toldás: «hanem valamint az Krisztustól mondattattak és az mi Agendánkban megirattattanak az igék, az tanétó abban viselje. Senki kedvéért, barátságáért, szitkáért, átkozódásáért, fenyegetéseért másképpen ne formálja, folyásából ki ne tekerje».

γ) Harmad sorban említendők a 14., 28., 31., 32., 33., 37., 47., 48., 53., 55., 56. és 59. kánonokban előforduló, a megállapított intézkedések okát vagy célját közelebbről meghatározó betoldások.

A 31. cz. a herczeg-szóllósi 19-ikkel egyértelemben óva int attól, hogy a lelkész «magát valahová úgy ne igérje, hogy osztán őket megcsalja» s rendelkezését ezzel az indokolással toldja meg: «mert ezzel a ministerium szidalmazására nagy ok adatnék».

A 48. nem éri be annak egyszerű kinyilatkoztatásával, mint a baranyai 43. kánon, hogy az úrvacsorához apró gyermekeket nem szabad bocsájtani, hanem utánna teszi ezt is: «mert méltó a körösztyénségnek fundamentomit tanulni annak, az ki ez szentséggel akar élni».

Az 56. követvén a herczeg-szóllósi 33. cz. kifejezését, erősen meghagyja, hogy «idővel egyenetlen személyt az tanétó

még fejedelemtől való féltében is öszve ne esküttessen». S ettől eltérőleg okát is adja rendelkezésének: «Mert illetlen dolog, hogy az atya leányát vegye el és leánya időszerint való atyjához menjen. Így, hogy az anya fiához menjen és a fiú anyját vegye el».

Az 55. szerint pedig a lelkész esketés előtt arról is tartozik megbizonyosodni, hogy a házasságra lépni szándékozók szabadok. Az 1576. 32. kánonból átvett ezt a határozatot még azzal találjuk kiegészítve: «hogy cselekedetiből az házasoknak törvénykedések és patvarkodások ne következzenek».

A 14. a baranyai kánonok 3. cikkelye értelmében megállapítván, hogy a superintendens semmit az önnön fejétől ne cselekedjék, hanem mindenben az esperesek tanácsával éljen, hozzáteszi: «hogy így több személyeknek consensu accedálván, az ő cselekedeti méltóságosb legyen».

A herczeg-szóllósi kánonokhoz pótlólag betoldott indoklás többször hivatkozik a bibliára és pedig hol az egészre, locus kijelölése nélkül, hol egyes fejezetekre vagy versekre.

Az 59. cz. csak általánosságban utal rá, midőn kimondja, hogy «ha valamely tanétó szitkozódó, átkozódó, rágalmazó és káromkodó leend, egy avagy két intés után ha meg nem tér, az Úrnak írása szerint az Krisztus nevében azt bizvást excommunicáljok».

A 28. annak a rendelkezésnek erősítésére, hogy a lelkész «nagyobb jutalomnak okáért» egy egyháznál többnek ne szolgáljon s «az Istennek igéjével ne kereskedjék», 1. Péter 5-re hivatkozik.

A 32. az Ap. Csel. VI.-ban találja első alapját az 1576. kánon 24. cikkely értelmében tett amaz intézkedésöknek, hogy más püspökségből se tanító, se pap ne kebeleztessék be az illetékes superintendens bizonyítványa és ajánló levele nélkül.

A 33. tovább menvén, azt hagyja és parancsolja, hogy «oly tanétót a község ne fogadjon be — bár ugyan tudós legyen is — meggondolván az mit az Isten az próféta által mond: *Currebant et non mittebam eos*».

A 37. azzal buzdítja a lelkészeket, hogy — a mellett, hogy a felnőtteknek prédikálják az Isten igéjét — «a gyermekkéket is az köröszttyénségnek fundamentomára tanítsák, miképpen az régi szent atyák cselekedtenek az ecclesiában, hogy valóban mondassák azt, a mit Sz. Pál 1. Cor. 4. mond: *Sic nos existimet homo, ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei*».

Néhol az indok példabeszéddel, közmondással van kifejezve.

A 32. kánon a herczeg-szóllósi 24. cikkelyt, a melyben a baranyaiak «az sok hamis tanétókért, az kik alattomban becsúsznak-másznak», azt rendelik, hogy másunnét jövő egyházi emberek bizonyítvány nélkül ne vétessenek be, a fentebb említett bibliai erősség mellett azzal az indokkal is megtoldja: «hogy velök úgy ne járjunk, mint az ürge a borzzal».

Az 53. a baranyai 35. után elrendelvén, hogy «titkon senki menyegzőt ne szerezzen, avagy kezet ne fogjon, hanem ezek tisztességbeli személyek előtt legyenek meg, ha az tanétó mindenkor ott nem lehetne is», helyén valónak látja kimondani, hogy «asszonynépeket pedig efféle szerzéstől egyáltalánba megtiltunk, merthogy — veti utána nagy komolyan — «az asszonynépeknek hosszú az hajok, de rövid az elméjük».

Népies szólamot találunk a 47-ben is, a mely az úrvacsorával nem élökről az 1576. 42. art. után megállapított azt a határozatot, hogy «az körösztvények közül affélék kitiltassanak bátorsággal», azzal rekeszti be: «Az kinek nehéz, tegyen róla».

c) Nehány betoldás végre egészen új, a baranyaiak által tekinteten kívül hagyott viszonyokat szabályozó rendelkezéseket tartalmaz. Ilyenekre akadunk a 25., 33., 40., 41., 43., 46., 51., 52., 57., 59., 64. és 65. cikkelyekben.

Az 52. kánonban kinyilatkoztatják a törvényhozó espresek, hogy «az körösztvényeket tisztességes lakodalmakban való mértékletes vigasságtól és örömtől» nem tiltják el. Ilyes kifejezés a baranyaiak kánonai között nem található, sőt a 30. a tánczot erősen tilalmazza.

A 25.-ben elrendelvén, hogy a papok szomszédjaikat tartoznak helyettesíteni, midőn a végzendő teendőket felsorolják, megemlítik a beavatást is. «Mert — hangzik a rendelkezés — az gyermekszülő asszonyállatoknak beavatásokat megtartjok propter bonum ordinem decorum et propter sanitatem recuperandam».

A 43.-ban a keresztelek módja sokkal körülményesebben van meghatározva, mint a megfelelő 1576. 36-ban. Megkivánják ugyanis «az körösztatyákat és anyákat, hogy meglegyenek bizonyosságul contra sectam anabaptisticam»; nemkülönben, hogy «propter sacramenti dignitatem mind az edények s mind az víz tiszták legyenek, az edény ugyan csak arra tartassék, abból se mosdjanak, se igyanak»; végül még azt is, hogy «az körösztölő vizet pedig az tanétó tiszta helyre öntesse».

A 33. art. megtiltja az egyházaknak, hogy papjaikat a felsőség híre nélkül el ne bocsássák és másokat, különösen pedig hogy másunnét jötteket ne alkalmazzanak és a baranyai 24. és 13. cz. után az engedetlenek ellen a következő fenyegetés van toldva: «Ez ellen cselekedő vakmerő községet büntetjük Isten igéjének hirdetőjét közülök elvévén».

A 40.-ben a hitben tévelygők ellen szóló 1576. 22. egész terjedelmében átvett kánon előtt a papoknak szükséges könyvekről találunk intézkedést: «Továbbá hogy (a lelkész) mind ezeket jobb módjával megcselekedhesse, azt kívánjuk, hogy minden tanétónak bibliája legyen, azt szorgalmatosan olvassa és repetálja, a mellett régi, jámbor doctorok irását tartsa, kik authenticusok legyenek, kiknek irásokat cum iudicio olvassa és az mennyiben az sz. irással az ő irások egyez, annyiban az sz. irást az ő igaz értelmek szerint magyarázza, nem az maga cerebrumából, kiből sok fogyatkozás avagy változás lehetne jövendőre».

Az 59. óva inti a lelkészeket, hogy «az ő szolgatársokat, kikkel egy Úrnak szolgálatjában vannak, ne szidalmazák, ha szintén ő tőle szidalmaztatnának is».

A 41. pedig elrendelvén, hogy «az kik kitiltatnak, addig be ne bocsájtassanak, míg bűnökét megismervén és azokon szánakodván, Isteneket és az ecclesiát meg nem követik», a herczeg-szóllósi 28. kánonnak ezt az üdvösnek mutatókozó határozmányát ezzel toldja meg: «Itt az tanétókat is befoglaljuk».

Az 57. a baranyai 33.-kal egyértelemben elrendeli, hogy a házassági pereket «az Isten könyvéből és a természet törvényéből» kell megítélni s a tárgyalás menetére vonatkozó következő intézkedéssel egészíti ki: «Az dologhoz penig minden tanétó ordine szóljon, barátságért, kedvért, ajándékért senki hamisat ne pronuncialjon».

A 46. nemcsak azt mondja ki az 1576. 38.-al, hogy a papok az úrvacsora-osztást «a népnek először megjelentsék», hanem megköveteli, hogy ez a hirdetés «egy avagy két héttel annak előtte történjék meg.»

Az 51. pedig megkívánja, hogy a betegeknek a lelkész ne csak vigasztalást nyújtson, mint azt a herczeg-szóllósi 45. kánon megszabja, hanem «ha ez mellett élni akar az beteg az Úr vacsorájával, adminisztrálja neki az tanétó, kiváltképpen ha oly leend, ki annak előtte is gyakorta élt véle».

A 64. és 65. átvévén a baranyaiak 26. art. rendelkezését, hogy az iskolamesterek «az ő pásztoroknak tisztességgel és engedelmisséggel legyenek», azonkívül, hogy az iskolák

csekély számára való tekintettel a 64. kánon intézkedései így vannak bevezetve: «Az hol scholák és scholamesterek vannak, azoknak hagyjuk . . . .», a 65. azt is megparancsolja, hogy a mesterek «semmit pásztorok hírek nélkül nem cselekedvén».

2. A sopronmegyei ág. ev. seniorok 1598-iki egyházi törvénykönyvükbe az 1576-iki kánonokban elő nem forduló új artikulusokat is vettek fel. Ezek közül egyiknek-másiknak a hangja emlékeztet ugyan más kánonok ugyanazon tárgyú cikkelyeire, forrásukat azonban mégsem lehet olyan pontosan kimutatni, mint a fentebb említettekét a baranyai törvénykönyvben. Ugy látszik, ezeket az általok teremtett viszonyok szabályozására maguk foglalták írásba. Nehány olyan tételt állít fel, a melyet a Herczeg-Szóllősön összegyűlt reformátusok nem tartottak szükségesnek kimondani s ezért hallgatással mellőztek; de találunk nem egyet olyant is, a melynek intézkedései lényegesen különböznek a baranyaiak megállapodásaitól.

a) Az első csoportba tartoznak a 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 15., 16., 17., 18., 19., 21., 22., 23., 39., 58., 60., 62., 63., 66., 67., 70. artikulusok. Ezeknek megfelelő kánonokat a herczeg-szóllősiben hiában keresünk.

A 3., 4., 5., 6. cikkelyek semmi positiv rendelkezést nem tartalmaznak s nem egyébért lettek a törvényczikkbe bevéve, mint hogy azt világosabbá tegyék, áttekinthetőségét emeljék, rendszerét jobban kitüntessék. Tartalmuk: mire valók a törvények, miről, milyen rendben szólnak? stb.

A 7—17. kánonok a püspök hatáskörét szabják meg. A 7. — «mint Istentől választott egyházi fejedelemnek» — birodalma alá kötelez «minden egyházi szolgákat, akárminemű névvel neveztessek az, hogy minden tanétó illendő félelemmel és tisztességgel engedjen neki, nem maga személyében való méltóságáért, hanem a választó Istenért». A 10. megállapítja egyházkormányzási-, a 11. igazságszolgáltatási hatóságát.

Figyelemreméltó körülmény, hogy a 11.-ben kimondják a törvényhozók, hogy «ha kik a tanétók között nem tisztékhez illendő életet viselnének, azoknak testekben való érdemlett büntetésre is hatalmat adunk az superintendensnek, hogy az gonosz erkölcsök inkább kigyomláthassanak, melyek még az tanétókban is uralkodnak». Hogy mi legyen ez a «testekben való érdemlett büntetés», azt a 12. cz., Máté 18-ra való utalással, a püspök belátására bízza. «De ebben azért az

superintendens megtekéntse azt, mi legyen illendő és tisztességes dolog avagy büntetés, s inkább azon legyen, hogy megnyerje az ő lölköt, hogy sem mint vagy kétségbeesésre, vagy kedig nagyobb vételre kényszerítse». A debreczeni hitvallás egyenesen eltiltja a testi büntetést, midőn a püspökök kötelességeiről szóló fejezet 11. pontjában ezeket rendeli: «Fegyverrel és testi büntetéssel ne büntessék a vétkezőket, sem pedig pénzbírsággal, hanem a hivatalból való letétellel és kiközösítéssel, mert ők a kiáltó szók.»¹

A 18—23. kánonok az esperesek teendőit számlálják elő. A 18. hangsúlyozza, hogy «a seniorok az ecclesiában a superintendensnek munkálkodó és gondviselő társai, de nem szintén azon méltóságúak». Hatáskörük csak saját esperes-ségökre szorítkozik. Itt vigyáznak ők a jó rendre s békességre. De a mint a superintendens nem tehet semmi fontosabb lépést az esperesek megkérdezése nélkül: úgy az esperesnek is mindent jelentenie kell a püspöknél. «Ezek a seniorok — hangzik a 19. kánon — az ő distractussokban vigyázzanak és ha mi egyenetlen dolgot látnak, vagy kedig hallanak, azt az superintendenssel egyetemben minden nehézség és készeréttés nélkül, jó kedvvel csöndesétsék.» Mivel pedig az esperes alá van rendelve a püspöknek, ha ez «valamelyet az seniorok közzül az ecclesiára dolgára kiküld, zúgolódás nélkül elmenjenek és engedelmessek levén pispökök parancsolatjának, az ő reájok bizattatott dologban híven eljárjanak» — parancsolja a 21. art. Ehhez a 22. még azt a figyelmeztetést kapcsolja, hogy az «efféle dologban mind az által — hogy cselekedeti méltóságosb legyen — maga semmit ne cselekedjék, hanem ha kivüle valamely tanétó arra való leszen, annak hírré tegye, kiváltképpen kedig, mikor lehet, senior társának».

A 8., 9., 13., 16., 17. pontokban a hitviták, személyes versengések és gyűlölködések gyászos következményeinek megszüntetésére czélzó intézkedések vannak törvénybe foglalva.

A 8. és 9. óva intenek, hogy a püspökséget, «ezt a nagy méltóságos és böcsületes tisztet senki — bár ha maga személye előtt arra méltónak láttatik is — tisztességkivánásból magának ne ragadja; sőt ha valamely személyek, bár ha az ecclesiában legfűebbek lesznek is azok, választatni akarnák az egész ecclesiának consensusa ellen, ne cselekedje: hanem várja, «hogy arra az tisztre Isten az ő anya-

¹ Kiss Áron: A XVI. században tartott magyar ref. zsinatok végzései. 184. l.

szentegyháza által válaszsza és hívja őtet; ehhez tartsák magokat mind az seniorok s mind birodalmak alatt lévő tanétók, mert így emberek előtt tisztességesben, Isten előtt kedig és az ő anyaszentegyháza előtt idvösségesben és kedvesben birhatja tisztit». A mire a tekintélyben alászállott papságnak bizony nagy szüksége is volt.

A 13. — a canones majores 20. cikkelyét követvén — kötelességévé teszi a püspöknek, hogy, «ha az ő superintendentiája alatt vagy tanétó, vagy hallgató Istene felől való tudományában tévelygeni találtatik, mind maga, mind egyéb tanétók által afféle személynek megtérítésére igyekezzék; de azt nagy atyafiúi szeretettel és emberséggel cselekedje».

A 16. és 17. még tovább megy. Amaz azt rendeli, hogy «az superintendens emberségével és tisztességes magatartásával magához édesgesse inkább az egyházi szolgákat, hogysen mint idegenétse és azoknak egyességeket minden igyekezetivel oltalmazza». Emez, hogy ha valaki «az ecclesia egyességének és békességének fölbontója és háborétója akarna lenni, ennek (noha minden tanétó) kiváltképpen az superintendens ellene álljon állhatatossan, sem fáradságával, sem kárvallásával nem gondolván». Az előbbi némileg megfelel a canones majores 27. artikulusa eme kifejezésének: «Minden egyházi emberek az Urban kegyesen vettessenek alá és engedelmeskedjenek püspökeiknek, senioraiknak s főpapjaiknak; azonban még se uralkodjanak a seniorok az egyházi rend felett drabantok és zsarnokok módjára». Valószínű azonban mégis, hogy nem járunk messze az igazságtól ama föltevésünkkel, hogy az evangéliomi szeretetnek és a békességre törekvésnek ezek a törvényben nyilatkozó szószólói nem a debreczeniek kánonaiból másoltak, hanem saját, a versengéseket megútált lelkökből meritettek.

A következőkben a törvényhozók minden egyes lelkészhez szólnak.

A 39. meghagyja, hogy «tanétásában az minister — materiája lévén — az hallgatók bűnének feddését el ne mulasztja, hogy Krisztus szolgája lehessen», — a mint a canones majores 50. art. is kívánja, azt rendelvén, hogy az igaz lelkipásztorok «mind alkalmas, mind alkalmatlan időben feddjék, dorgálják meg Isten ígéje szerint minden rendek bűneit és gonoszságait».

Az 58. a lelkipásztorok életét s magaviseletét szabályozza. Mindenekfelett megkívánja, hogy «feddhetetlen életet kövessenek, tiszta, fürtelem nélkül való életűek legyenek».

Részletesen előszámlálván a tilalmas dolgokat és a kerülendő cselekvési módokat, magokviseletének reguláit abban foglalja össze, hogy «minden praedicator az ő tisztiben híven eljárván: dictis, factis, moribus, pietate, patientia, humanitate, sobrietate, beneficentia Krisztust kövesse». A baranyaiak a 14. kánonban különösebben csak a részegség ellen kelnek ki s letétellel büntetik.

Általában nagy gondjuk volt az egyháziak élete tisztaságának, szeplőtlenségének megóvására. A szokásos egyházlátogatások nem látszottak elég garantiát nyújtani arra, hogy a tiltott, bűnös cselekedetek eltitkolása s kibúvásuk a javító büntetés alól lehetetlen lenne. Hogy az ellenőrzés pontosabb legyen, hogy a «ministerium» menekedjék a gáncstól és gyaláztattól, a mely egyes «ministerek» tettei következtében érhetné, a törvényhozók a lelkészek testületi közszellemét hívták segítségül. Nem riadtak vissza attól sem, hogy a 60. kánonban azt követeljék, hogy «ha valamely tanétó tanétótársának, avagy bár szomszédja ne legyen is, valami feslettségét megérti, kiből az ecclesiának valami botránkozása következhetnék, el ne hallgassa, hanem az seniornak, avagy az kiknek illik, megjelentse, hogy afféle scandolom tolerabili remedio tollatur; mert ha elhallgatandja és az botránkozás megleend, ejusdem criminis reus reputabitur».

Érezték, hogy a talaj, a melyre ezzel a követeléssel léptek, nagyon sikamlós és hogy a szellem, a mely ebből a kánonból kivillan, ellentétes is egyéb artikulusokéval. Alig egy sorral feljebb, a herczeg-szóllósi 17. törvényczikkelyből másolt 59. pontban mondták ki, hogy «az tanétóknak egymással való visszavonásokat, feddődéseket, egymásnak rútétását, mód és ok nélkül való szidalmazását, árulását, egymás ellen való suttogását egyházi rendhez illetlennek ítélünk». A 64.-ben pedig — követvén az 1576. 17. kánont — az iskolamestereket intik, hogy «az ő pásztorokat vagy ugyan ottan az község előtt, vagy másutt alattomban ne gyalázzák, se el ne árulják». Ugyanilyen szellem nyilatkozik a canones majores 38. artikulusában, a mely szerint «az egyház háborogatóit, a suttogókat, árulkodókat az egyház az atyafiak társágából kivettetni rendeli». Ugyanazért siettek 61. kánonul átvenni a baranyaiak 16. törvényczikkelyét. «Ez dologban pedig azt köll mindennek jól eszében venni, hogy senki gyűlölségből vagy valami gonosz akarattól az ő tanétótársát az seniorok előtt be ne vádolja, hanem szeretetből cselekedjék ő vele, hogy az lölköt Istennek megnyerhesse».

Világosan jellemzi ez a pont a közgyűlésnek házszabályát képező 70. artikulusnak, valamint a fentebb említett néhány kánonnak azzal a rendelkezésével együtt, a mely a püspöknek és a senioroknak a kormányzásban és igazságszolgáltatásban szelidséget köt lelkére, azt a lázas törekvést, a melylyel a törvényhozók sok salakot felzavart küzdelmek közt szervezkedett egyházuk egységét, nyugalmát és tekintélyét, valamint a kormányzás békés menetét, a legmesszebb menő óvrendszabályok alkalmazásával igyekeztek biztosítani.

A 62., 63. és 67. elrendeli, hogy a lelkészek, továbbá azok feleségei, nemkülönben az iskolamesterek és a deákok tisztességesen és szerényen öltözködjének. Mert — olvassuk a 62-ikben — «hajdúkat, haramiákat, katonákat, darabontokat, mézárosokat, prokátorokat, nemeseket, török katonákat, jancsárokat, izpaiakat, kadiakat és hogysákat egyáltalában nem akarjok, hogy kövessenek». Ruházatuk olyan legyen, «hogy ugyan igazán mondhassák felőlök ezt: Imez az Istennek igaz szolgálója s amaz is az Istennek igaz szolgálóleánya». Egyszerűséget kívánnak tehát csupán, mint a *canones majores* 15., 43. és 65. artikulusai. Semmi egyenruhafélét nem hoznak be, követvén ebben a debreczeniek felfogását, a kik 15. kánonukban úgy rendelkeztek, hogy mivel «az irás semmit nem mond a ruhák kelméjéről és alakjáról, hanem mindeniket a fiak szabad rendelkezése és hatalma alá bocsájtja: a természetnek használatos természeti és polgári öltönyök kelméjét és alakját a keresztyén szabadság ítéletére bizzuk».

Hogy a közgyűlések vitatkozásai közben a szenvedélyes kitöréseknek eleje vétessék és a tanácskozások — rendes menetök biztosítatván — jó móddal, időben befejezhetőek legyenek, a 70. art. a következő házszabályt tartalmazza: «Oda menvén penig az minister az gyűlésbe, ne lehessen olyan nagy dolga, hogy el merjen onnét menni, míg mindenek el nem végeződnek, hanem jelen legyen minden dolgokban; csöndessen viselje magát, csacsogásával — nem kérdettetvén — ide s tova való sorálásával — nem küldettetvén — egyebeknek hasznos beszélgetéseket ne interturbálja, mert affélék az büntetést el nem távoztatják».

A papnövendékekről, a papi vizsgálatokról és a papszentelésről is találunk rendelkezést. Amazokról a 66. kánon szól (talán a *can. maj.* 65. art. után). «Az tanuló deákok, kik a végre tanulnak, hogy az ecclesiában az Úr Istennek akarnak szolgálni, azok éljenek a régiektől rendelt alamizsnából. De ha szófogadatlanok lesznek, röstök és henyélők,

ide s tova vándorlók, affélék a scholákból kiüzessenek. Meglássák azért az scholamesterek, kiket köljön scholájokban befogadniok; az kiket pedig befogadnak, esztendeig azok az scholákból ki ne menjenek, hanem megmaradjanak és tanuljanak.» Ezekről a 23-ik úgy intézkedik, hogy az «examinálásban legelsők az seniorok legyenek in materiis theologicis, ezek után osztán az több atyafiak». Emerről pedig a 15-dik mondja, hogy «ez az superintendens tiszti», de csak «az több atyafiaknak s kiváltképpen az senioroknak itéletek és examenjek accedálván, legyen az meg».

b) A második csoportba tartoznak a 34., 42., 44. és 45. artikulusok. Ezek olyan kérdésekről intézkednek, a melyekre a herczeg-szöllősi kánonokban is találunk feleletet, csak hogy a két törvénykönyv rendelkezései a törvényhozók dogmaticai álláspontjából kifolyólag tetemes különbségeket tüntetnek fel. A baranyai reformátusok és a formula concordiae sopronmegyei hívei nem érthettek egyet az úrvacsora lényege felfogásában és kiszolgáltatása módjának megállapításában, nem különben eltérőnek kellett lenni véleményöknek a gyónás, a szükségben-keresztelés és az ünnepek felől is.

A debreczeni s egri hitvallás felfogása szerint «a keresztyének urai a szombatnak», tehát «nem hirdetünk babonás ünnepeket a pápisták szokása szerint». A vasárnapon kívül csak a Krisztus születésének, körülmetélkedésének, a husvétnak, pünkösdnek ünnepeit kell megtartani; «a szenteknek, vértanúknak, boldogságos szűznek és más szűzeknek mesés ünnepeit a sok babona és bálványozás miatt» el kell hagyni. Ugyanily értelemben szól a herczeg-szöllősi 8-dik, az 1566. gönczi 15. kánon, míg az 1554. óvári kánon 8. cz. szerint «az egyházba eddig bevett ünnepeket meg kell tartani, hogy taníttassék a nép az Isten akaratára».

A sopronmegyei ág. ev. seniorok 34-dik kánonukban ugyanezen conservatív szellem befolyása alatt kimondották, hogy «az vasárnapokat és egyéb evangeliomos ünnepnapokat» megülik és megszentelik. A törvénykönyv toldalékául — «quia non cum contemnendo ecclesiae scandalo, festa quaedam in diversis locis nunc negligebantur, nunc celebrabantur, hactenus ne et in hac parte consensus negligeretur» — összeállították az ünnepek sorozatát is. Ha ezt a sorozatot a r. kath. egyház 1611. nagyszombati zsinatjának I. 13. decretumával összehasonlítjuk, a következő érdekes táblázatot kapjuk.

Ünnepnapok.

Az 1598. ág. ev. Az 1611. r. kath.
kánonok szerint.

Januáriusban.

1. Kiskarácsony	(1) ünnep,	(1) ünnep.
6. Vizkereszt	(2) »	(2) »
25. Pál fordulása	(3) »	(3) »

Februáriusban.

2. Gyertyaszentelő Boldogassz.	(4) ünnep,	(4) ünnep.
24. Mátyás apostol	(5) »	(5) »

Márcziusban.

12. Gergely pápa	nincs említve,	félünn. (1)
25. Gyümölcsoltó Boldogasszony	(6) ünnep,	(6) ünnep.
Zöldcsütörtök	(7) »	nincs említve.
Nagypéntek	(8) »	(7) ünnep.
Husvét 1-ső napja	(9) »	(8) »
» 2-od »	(10) »	(9) »
» 3-ad »	(11) »	(10) »

Áprilisban.

23. Adalbert	nincs említve,	(11) ünnep.
24. György	(12) ünnep,	(12) »
25. Márk evangélista	(13) »	félünn. (2)
Áldozó csütörtök	(14) »	(13) ünnep.
Pünkösöd 1-ső napja	(15) »	(14) »
» 2-od »	(16) »	(15) »
» 3-ad »	(17) »	(16) »

Májusban.

1. Fülöp és Jakab apostolok	(18) ünnep,	(17) ünnep.
3. Kereszt feltalálása	nincs említve,	(18) »
Úrnapja	» »	(19) »

Júniusban.

24. Keresztelő sz. János	(19) ünnep,	(20) ünnep
27. László király	nincs említve,	(21) »
29. Péter és Pál apostolok	(20) ünnep,	(22) »

Az 1598. ág. ev. Az 1611. r. kath.
kánonok szerint.

Juliusban.

2. Sárlos Boldogasszony	(21) ünnep,	(23) ünnep.
13. Margit	(22) »	félünnep (3).
15. Apostolok oszlása	nincs említve,	nincs említve.
22. Mária Magdaléna	(23) ünnep,	(24) ünnep.
25. Jakab apostol	(24) »	(25) »
26. Anna	nincs említve,	félünnep (4).

Augusztusban.

5. Havazó Boldogasszony	nincs említve,	félünnep (5).
6. Úr színe változása	(25) ünnep,	(26) ünnep.
10. Lőrincz	(26) »	(27) »
15. Nagy Boldogasszony	(27) »	(28) »
20. István király	nincs említve,	(29) »
24. Bertalan apostol	(28) ünnep,	(30) »
29 K. János fővétele	(29) »	nincs említve.

Szeptemberben.

8. Kisasszony	(30) ünnep,	(31) ünnep.
14. Kereszt felmagasztaltatása	nincs említve,	(32) »
21. Máté apostol és evangélista	(31) ünnep,	(33) »
29. Mihály	(32) »	(34) »

Októberben.

18. Lukács evangélista	(33) ünnep,	fél ünnep (6).
28. Simon és Jуда apostolok	(34) »	(35) ünnep.

Novemberben.

1. Minden szentek	(35) ünnep,	(36) ünnep.
5. Imre	nincs említve,	(37) »
11. Márton	(36) ünnep,	(38) »
19. Erzsébet	nincs említve,	(39) »
25. Katalin	(37) ünnep,	(40) »
30. András apostol	(38) »	(41) »

Deczemberben.

6. Miklós	(39) ünnep,	nincs említve.
8. Boldogasszony fogantatása	nincs említve,	(42) ünnep.

	Az 1598. ág. ev. k á n o n o k	Az 1611. r. kath. s z e r i n t.
21. Tamás apostol	(40) ünnep,	(43) ünnep.
25. Nagykarácsony	(41) »	(44) »
26. István	(42) »	(45) »
27. János apostol és evangélista	(43) »	(46) »
28. Apró szentek	(44) »	(47) »

A festa annua — az ünnepsorozat — végére a kéziratban ez a frázis van függesztve: «Haec sunt festa, quae annuatim praeter diem dominicum ecclesia observat.» Az 1650. kiadás ezt a következő fenyegetéssel toldja meg: «Si quis vero praeter haec festa alia indixerit cum scandalo vicinarum ecclesiarum, mulctabitur florenis duobus quoties toties.»

Sokkal több ünnepet tartottak tehát meg, mint az újításban meszszebb ment reformátusok, sőt a 44 ünnepnap között olyanok is vannak, a melyeket magok a r. kath. is csak félünnepnek nyilvánítottak, sőt egészen el is hagytak.¹ De viszont a sok ünneplés következtében — a vasárnapi két prédikáció mellett ezeken az ünnepeken is délelőtt szent beszéd, délután kátémagyarázat levén rendelve — a reformátusok által szokásba vett és a hercegszöllősi 18. t. cz. által is kötelezővé tett «legalább három» hétköznapi prédikációt elhagyhatónak vélték.

A keresztelezésre vonatkozólag némileg szintén eltérőleg intézkedtek a baranyaiaktól. Nem a tekintetben, hogy megparancsolták, a mi a herceg-szöllősi kánonokban nincs kimondva: hogy a keresztelező edényeket másra használni, a vizet tisztatalan helyre önteni nem szabad. Ezeket másutt is szükségesnek látták hangsúlyozni; elkövetni pedig azok is őrizkedtek, a kik ilyesmit törvénykönyvbe iktatni nem siettek. A különbség abban észlelhető, hogy míg a baranyai reformátusok a canones majores 44-ik articulusa után határozottan kinyilatkoztatták, hogy asszonyoknak a keresztelest meg nem engedik, «ha szintén keresztelestlen az gyermek meghalna is» (37. k.): a sopronmegyeiek hallgatnak a bábákról, 42. kánonukban pedig utasítják a lelkészt, hogy «az szent köröszttségnek szentségét vagy éjjel, vagy nappal,

¹ A r. kath. nézve a fenti 47 ünnep feltétlenül kötelező volt, a 6 félünnep «devotioni fidelium colendum reliquitur;» de ezeken kívül megültek még más napokat is. Az 1611. zsinat decretumaiban az ünnep sorozat így van bevezetve: «Statuit sancta synodus praeter dies patronorum ac dedicationis ecclesiarum... haec sola festa lege praescripta et sub peccato observanda esse.»

valamely időben és órában kivántatik, adminisztrálni lelkiismeretiért és az büntetésért el ne mulassza, soha oly nagy gondja és foglalatossága ne lehessen, hogy ebben haladékot vegyen». A canones majores 7. szerint a kereszteleésnek «nyilvános helyen, prédikáció után kell történni», az 1566. gönczi zsinat 4. cz. szerint szintén — «kivéve a szükség esetét».

A kereszteleés előtt a keresztszülőkhöz a következő kérdéseket kellett intézni:¹

«K. Kivánjátok-e, hogy az gyermekcske az szent körösztésnek általa megszabaduljon az ő vele született veszedelméből és ujonnan születessék és az mennyei örökségbe iktattassék?»

F. az komák: Kivánjok.

K. Fogadjátok-e azt az gyermekcskének képében, hogy az Istennek akarattjából és segítségébül ellene áll az ördögnek mind az ő cselekedetinek és igyeközetinek?»

F. az komák: Fogadjok.

K. Fogadjátok-e azt, hogy az Istennek segítségével ellene áll ez világnak és annak minden kevélységének?»

F. az komák: Fogadjok.

K. Fogadjátok-e azt is, hogy az Istennek segítségével ellene áll az ő testének minden gonosz kívánságinak és indulatinak?»

F. az komák: Fogadjok.»

Végül a négy szakaszban felolvasott hitformára is rámondták a csecsemő nevében: «Hiszem».

Ugyancsak megtartották a gyermekszülő asszonyoknak — a debreczeni hitvallás szerint «nevetséges, haszontalan, babonás, pápistás» beavatását is, a mely szertartást az 1576. 7. kánon elvetett.

«Az új házasok és gyermekágyasok úgynevezett bevezetését el kell hagyni, mert amaz pápistás, ez pedig zsidós dolog» hangzik a felső-magyarországi czikkek 50. articulusa. A soproni kánonok csak emezt rendelik. Az 1612. Agendában azonban nemcsak «Az gyermek agibeli azzoniatnak az köröztien giülekezetben valo aianlasanak modgia» van meg, hanem «Az menyazonak el halas vtan az köröztieni giülekezetbe valo be aianlasanak modgia» is. Szokásban volt tehát nálok mind a kettő.

A fülbegyónásról, a melyet megengednek az erdődi

¹ Agenda. Keresztur (Farkas Imre). 1612. — Változatlan lenyomat Somorja (Wechelius András) 1650.

kánonok, sőt a debreczeni hitvallás is, a soproniak mélyen hallgatnak. A 44. artikulusban csak ennyit mondanak: «Az confessiót az mi gyülekezetinkben körösztyéni módon, nem az rómaiaknak módjok szerint, megtartjuk, tudván, hogy csak azok élnek méltán az Úr vacsorájával, az kik az ő bűnöket megesmervén, vallást tesznek felőlök és hiszik ezeket az igéket: Érettetek adatott és ontatott bűnötöknek bocsánatjára».

Az Agenda szerint «az keresztyéni poenitentia kiváltképpen imez három dologban áll:

Először a bűnnek ismeretiben, annak megvallásában és azokért való igaz, szübeli bánkódásban.

Másodszor azoknak Krisztus érdemeiért való megbocsánatjának erős bizodalommal való hitelében.

Harmadszor és utolszor életünknek megjobbításának igyekezetiben».

A feltett kérdések ezekhez képest a következők voltak:

«K. Valljátok és hagyjátok-e magatokat Isten előtt bűnösöknek és az bűnért az kárhozatra méltóknak lenni?

F. Vallom és hagyom.

K. Hiszitek-e, hogy az Atya Isten az ő szent fiának egyszer való áldozatjáért megbocsátta és megbocsátja minden bűnötöket?

F. Hiszem.

K. Igyeköztök-e immár azon ennek utánna, hogy bűneitöket elhagyván szentül és isteni félelemben éljete, minden jóban foglalatoskodjatok és az bűnt távoztassátok?

F. Igyeközöm.»

Megvan az Agendában a nyilvános bűnvallás szövege is, a melyet a lelkész térden állva így mond el a gyónó személyekkel.

«Gyónom teneked én édes Istenem, mert te vagy énnékem uram teremtőm és én édes megváltóm. Vallom, hogy vétettem te szent fölséged ellen vakságomban, hűtöttségemben, békételenségemben, te benned való kétséges voltomban, régi nagy sok bálványimádásomban, testemnek förtelmes voltában, te szentséges nevedet segítségül nem hívásomban, hálaadatlanágomban, az te szent igédet buzgó lélekkel nem tanulásomban és minden engedetlenségemben, szómban, szándékomban, látásomban, hallásomban. irigységemben, rágalmas voltomban, haragtartásomban, hamissan hitömet gyakran mondásomban, te szent parancsolatidat meg nem tartásomban és minden nemű gonosz büneimben

hagyom te szent fölségednek bünössé magamat. Szánom és bánom minden gonosz bűneimet és kérlek tégedet fölséges Úr Isten, hogy az te áldott szent fiadnak vére hullásáért légy kegyelmes, légy irgalmas énnekem, szegény nyomorodott, bűnös embernek és bocsásd meg az én bűneimet, kikkel te szent fölségedet megbántottam. Adjad Uram Isten az te szent ajándékokat, hogy az én bűneimet igazán gyűlölhessem, tégedet örök Úr Isten mindeneknek fölötté szeretesselek és felebarátomat, mint ennen magamat. Adjad Uram, hogy rendelhessem életemet az te szent parancsolatod szerint és élhessek ez világon teneked tisztességedre, felebarátomnak előmenetelére és énnekem üdvösségemre. Adjad, hogy teneked tisztességedre mind holtom napiglan hálákat adhassak, holtom után mennyországban tégedet láthassalak és örökké dicsérhesselek. Amen».

Megtartották az oltárokat is s az úrvacsorát kiszolgáltatták a betegeknek is.

Baranyában 1576. közönséges és a herczeg-szöllősi 40. kánon értelmében egyetemesen kötelező volt az úrvacsorában a kovászos kenyér használata. A Balaton és Fertő között azonban sok helyt még a XVII. században is örömezték a kovásztalan kenyérről, a mely az 1554. óvári zsinat szerint is «leginkább megközelíti a Krisztus rendeletét». A sopronmegyei seniorok is a kovásztalan kenyér, az ostya mellett nyilatkoztak s 45-ik kánonukban az úrvacsoráról ilyen rendeltetést tettek: «Az Úr vacsorájának drága szentségét az mi illeti, azt akarjuk, hogy ez is tiszta és közönséges helyen administráltassék, tulajdon hozzá rendelt eszközökkel, tudniillik oltárokkal, tiszta abroszszal, pohárral, tányérral. Az közönséges kovászos kenyérral administrálni tiltjuk, hanem azt kívánjuk, hogy az szokott, kovász nélkül való kenyérral legyen annak osztogatása. Azt is kívánjuk, hogy megirányozza az minister az communicansokat és csak annyi kenyeret és bort áldjon meg, ki köztök elosztathassék. Ha mi kedig megmaradna, azt avagy mind az utolsónak adja, avagy az minister maga vegye».

A méltatlanokat az Agenda így tiltja el az Ur asztaltól: «Hogy azért ne találtassék valaki közülünk, ki méltatlan vendége legyen ez drága szentségnek, az evangeliomnak hatalmával tiltok ez szent vacsorátul minden bálványozókat és eretneköket, hamis hűtűeket és Isten igéjének útálóit, háboruságszerző és engedetlen fiakat, prédállókat és lopókat, paráznákat és fertelmes életűeket, fösvényeket és uzsorásokat,

részegeseket és szitkosokat, babonásokat és bájolókat, éjjel járókat és ördögösöket és egyebeket is, kik vakmerőképpen hanyat-homlok mennek minden gonoszságra. Mert ezeknek, kik mégis ezekben élnek és élni is akarnak, semmi részek nincs az Krisztussal».

Hogy a XVI. század végén, ezeknek a kánonoknak keletkezése idejében, a dunántúli protestáns — és pedig nemcsak a kálvini, hanem a forrongó lutheri — egyházakban is consolidálódtak a viszonyok, arra, ha egyéb bizonyítékunk nem volna, elég lenne maga ez a törvénykönyv is. Nemcsak az szól e mellett, a mi és a hogyan benne meg van írva: tanuságot tesznek e felől másutt, korábban keletkezett egyházi törvények némely ebbe bele nem került articulusai is.

Egyházi életünk az egyes eklézsiák kebelében nyer kifejezést. Vezetésében főtényezők: a pap és a tanító. Ezek állása ekkor már végleg szervezve s el is volt egymástól széltiben különítve. Kellőképen gondoskodva volt arról is, hogy a fizetésök rendesen kijárjon.

A lelkészek munkaköre pontosan meg volt állapítva. Nem találtak az Ur szolgálói között olyanok, a kik ellen a Károlyi Gáspár esperes által összehívott atyáknak 1566-ban Gönczön törvénybe kellett iktatni, hogy «senki se hirdesse csupán az ígét az urvacsora kiszolgáltatását mellőzve». Annál kevésbbé volt szükség arra, hogy ugyanazokkal megtiltsák, hogy «hívás, választás és felavatás nélkül vakmerően, rút nyereség végett» papi teendőket ne végezzenek, a kik nem azok.

Szervezve voltak a külön tanítókkal ellátott iskolák is. Felesleges lett volna tehát az olyan tilalom, a milyent a gönczi kánonok 9. p. így fejez ki: «Senki ne ragadja el munkatársának hivatalát és bérét, azaz ne legyen lelkipásztor, diakonus és egyszersmind iskolaigazgató, mikor tisztársak találhatók». Mellőzhető volt az is, a mit a canones majores 66. articulusa variál: «Ezt is az Isten igéjéből és a természet törvényéből határozzuk. Kiki elégedjék meg a maga fizetésével és díjával s ne ragadja el a maga munkatársának bérét és ne csalják meg egymást saját jövedelmökben. Azaz a lelkipásztor és predikátor az egyházzolgáknak, vagy iskolaigazgatóknak jövedelmét és fizetését ne ragadja és ne lopja el; és viszont az egyházi szolgák, vagy sekrestyések (egyháziak), iskolatanítók a lelkipásztorok jövedelmét és külön fizetését ne bitorolják el, ne vegyenek el a lelkipásztortól tiszteletdíjból stb. A mint a hivatalok el vannak különítve,

úgy rendelte az Úr, hogy a fizetések, jövedelmek, díjak megkülönböztessenek, hogy kiki a maga munkájához képest kapja meg a bérét».

Csupán arra kellett inteni a papokat, hogy túlságosan ne affiliálják az egyházakat: «az Isten igéjével ne kereskedjék a tanító.» De ebből is örvendetes gyarapodásra, a lelkészek számának szaporodására következtethetünk. Azt megengedi a 28. articulus, hogy «az holott a tanítók szűkön vannak, ott szabad egynek két, vagy három falunak is szolgálni».

Elfogadta s készségesen hordozta a hívek serege azt a terhet is, a melyet az egyházi szolgák tisztességes ellátása reá rótt. Ezt látszik bizonyítani az a körülmény, hogy nincs a törvénykönyvben egyetlen pontocska sem, a mely az egyházi jövedelmek elidegenítői és a lelkészek törvényes fizetésének megtagadói ellen lenne intézve. Régebbi kánonokban majdnem kivétel nélkül mindenikben találunk ilyen cikkelyt. Az 1555. II-dik erdődi zsinat 14. art. követeli, hogy «mivel méltó a munkás a maga bérére, az egyházszolgáknak is meg kell adni törvényes jog szerint az ő megszabott fizetésüket, nehogy a szegénység miatt hivatalukban megrestüljenek». A gönczi zsinat atyái, 11 évvel később, szükségesnek látták, hogy a követelés mellé fenyegetés is csatoltassék. A 20. articulusban kimondják, hogy azokban az egyházakban, «a melyek az uralkodó bűnök közt élnek s lelkipásztoraikat fel sem véve, bérökben megcsalják, kettős tisztességgel nem illetik, az egész egyházi szolgálatot betiltjuk». A terjengős irányú canones majores 67. cikkelyében keserű kifakadásokat találunk az egyház és iskola céljaira tett alapítványok elharácsolói ellen. «Súlyosan vétkeznek, a kik az egyházak lelkipásztorainak, szolgálóinak jövedelmét, fizetését hosszú időig, évekig halogatják, némelyeknek pedig soha meg sem adják. Kárhóztatja az irás a hatóságokat és mindazon felsőbbeket, a kik nemcsak a lelkipásztorokat csalják meg az egyházi szolgáknak tartozott tizedekben, hanem azokat az egyházi javakat is, a melyek eleitől fogva a lelkipásztorok, az egyházi szónokok és iskolaigazgatók számára voltak kiszabva, minők a szőlők, tizedek, rétek és más jövedelmek, melyek kegyes és szent célokra volnának fordíthatók, elvesztegetik, az egyházi szolgálóktól és iskoláktól elragadozzák és így a Krisztus levont ruháját szétvagdalva a Pilátus hizelkedő szolgálói között megosztják. A Krisztus némán függ a kereszten, a lelkipásztorok, az egyházi szolgák, iskola-

tanítók ki vannak fosztva s nincs annyijok, a miből magukat megruházhatnák, avagy családokat a mindennapi étellel, itallal elláthatnák. . . . Az egyházi javak az Antikrisztus országában a nikolaiták, balaamiták, áldozárok, paráználkodók s a püspökök, kanonokok, barátok bordélyház-klastromaira mérték nélküli özönnel omlanak: a világosság országában pedig örököseiktől, a lelkipásztorok, egyházzolgák testületétől, a szegények fentartásától elragadtatva osztatnak a zum-zumiimoknak, a méltatlan és idegen hirtokosoknak» stb. stb.

De nem is voltak követelők. A 29. can. megparancsolja még azt is, hogy «senki nagyobb jövedelemnek okáért helyét meg ne változtassa, ha szintén hivattnak is valahova, hanem az Istennek ecclesiájának épületire igyekezzék inkább, hogy nem mint az jövedelemre maga hasznáért; az Istenét az magok hasznáért el ne mulasztják».

Általánossá lett az a felfogás is, hogy az Isten igéjének hirdetői csak úgy házasságra léphetnek, mint akármely más hivatásnak élő emberek. Mellőzhető volt tehát annak törvénybe iktatása, a mit 1555-ben még elkerülhetetlennek tartottak. Nem különben szükségtelen volt ekkor már azt hangsúlyozni, a mi az 1554. óvári zsinat 7. p. így van kimondva: «Elhatározta az egyház azt is, hogy azoknak, a kik házasságot kötnek, meg kell esküdniök, hogy szilárdabb legyen egybeköttetésök». A canones majores 23. art.-ban is meg van még ez a rendelkezés: «ámbar a szerződő személyeknek, felsőbbjeiknek, vagy szüleiknek szabad, törvényes, nem kényszerített s nem csalárd beleegyezése csinálja a házasságot s nem az esküvés által kötött papi kötelék»; megvan a herczeg-szóllósi kánon latin szövegében is (32. art.), a zsinat által elfogadott magyar szövegből azonban el van hagyva. A II. erdődi zsinat még azt is törvénybe foglalta (11. art.), hogy «a házassági esketés pedig legyen a gyülekezet előtt illően, nem titkon». Dunántúl a XVI. század végén az ilyesmi magától értetődő dolog volt, ezekre nézve a törvényes intézkedés szükségessége fenn nem forgott.

Micsoda érdemei vannak az egyház illetén szervezése körül Beythe J. főpásztori kormányzásának, a melyről más-különben is keveset — és Szegedi M.-ének, a melyről egyáltalában semmit nem tudunk, talán soha sem lesz felderíthető. De hogy ezek és rajtok kívül valószínűleg mások is megérdemelnék, hogy egyházunk nagyjai sorában emlegesse őket az utókor, azt a XVI. század végén észlelhető jelen-

ségekből kétségtelennek kell tartanunk. Küzdelmeik üdvös eredményének emléke daczolt a mulandósággal; csak az ment feledségbe, kiknek a nevéhez kössük az egyház organizálásának egyes mozzanatait.

A czimben szerzőkül a sopronmegyei seniorok vannak megnevezve. Ez alatt bizonyosan Reczes János, Tokoics György, Klazekovics István, Vidos Lénárt rejtőznek; de ezt a kifejezést talán úgy kell érteni, hogy az ő helyeslésük mellett adatik ki és fogadtatik el az egyház-kormányzat zsinórmértékéül, mert alig tehető fel, hogy ily rendszeres mű ne egy irónak a munkája volna. Ekkor azután valószínűleg Reczesben kell ezt az irót keresnünk, a ki az egész mozgalomnak feje volt s a kit ez a mű nemcsak mint jeles codificatort tüntet fel, hanem mint gyakorlati gondolkodású, ügyes kormány-férfit is, a ki midőn a legádázabb dühvel támadtatta is a meggyőződésével ellenkezők hitét, szertartásait, sőt személyét, fel tudta ismerni és képes volt felhasználni s egyházának előnyére fordítani, a mi jót ellene-seinél talált.

* * *

Ezeknek az 1598-ki kánonoknak nemcsak tartalmuk, de alakjuk is nevezetes. Már maga az a körülmény is megragadhatja figyelmünket, hogy magyarul vannak írva. Magyarul irták — hogy mindenki megértse — annak az ág. ev. népnek használatára, a melynek utódai mostanában kezdik újra tanulni első törvénykönyvük nyelvét.

Az 1650-diki somorjai kánonoknak «Reverendis in Domino fratribus ministris ecclesiarum comitatus Soproniensis et vicinorum locorum sinceris et fidelissimis in Domino charissimis» intézett előszavában ezeket olvassuk: «Dissoluti et plane detestabiles omnium ordinum ac statum praesentis seculi mores coegerunt nos diligentius introspicere in vitam et conversationem eorum hominum, qui praeconio verbi divini funguntur in ecclesia. Hanc enim cum consideraremus intentius, miserabilis (proh dolor!) occurrit facies et intolerabilis visa est calamitas ignavia annunciandi verbum Dei, contemptus sacramentorum, perversa iis opinio; obtrectationes, odia, lites, jurgia et sexceta alia maxime apud falsos fratres passim reperiabantur. Ingemuimus visiis his atque auditis . . .

Ideo de tolerabili aliquo remedio cogitantes, quo hoc malum ecclesiae tolleretur, secuti laudabilem ecclesiae omnium temporum consuetudinem, hos edimus canones, idque lingua fecimus vernacula, ut ab omnibus scire et intelligere eos cupientibus faciliori cognoscantur et intelligantur labore.

Hogy pedig ez az előszó már eredetileg megvolt a sopronmegyei seniorok nyomdába nem szánt törvénykönyve előtt s Wechelius hűségesen nyomtatott le mindent, a mit irva talált, bizonyos ennek következő szavaiból: «Vos Reverendi Fratres. universos et singulos amanter hortamur, ut vestrum singuli copiam sibi horum canonum faciant, secundumque eorum praescripta vitam instituant».

Nyelvezetük erőteljes, népies, szókötésök magyaros.

Feltűnő, hogy a herczeg-szöllősi kánonok néhány magyar kifejezését idegennel helyettesítették. Így használják az anyaszentegyház helyett rendesen az ecclesia, a püspök helyett a superintendens szókat. Az egyháznak egyéb nevei: gyülekezet, község, falu avagy város, ritkán szentegyház.

Az egyháztagoké: hallgatók, keresztyének, Istennek népei.

Az egyházmegyét distractusnak, a kerületet ecclesiának, a superintendens birodalmának nevezik.

A lelkész neve majd predikátor, tanító, minister, pásztor, egyházi szolga, az Isten igéjének s akaratjának hirdetője, majd atyafi, sőt közönséges atyafi.

A felügyelőké: senior, fősenior, főgondviselő, superintendens, püspök.

Van bennök egynehány olyan kifejezés is, a mely már elavult vagy más értelmet nyert. Pl. «illetlen komplárkodás» (58), «ide s tova való sorálás» (70), «egymás ellen való suttogás» (59), «imitt-amott kuritol» (38.) stb.

Találhat tehát bennök érdekeset a theologuson s cultur-historicuson kívül a nyelvész is.

A következő lapokon veszi az olvasó magát a törvénykönyvet Alsó-Lindvai Gál Imre említettem feljegyzései szerint. A kánonok betűhű közlése nem látszott sem szükségesnek, sem kívánatosnak. Az ahhoz nem szokott szemnek fárasztó az ilyenek betűzése: uy, tsac, czac, edgy, anni, menny, özve, vizha, atia, bizonsagh, nemellyyec, tselekedgyec, hadgia, ragadgia stb. Ezek a mostani helyesírás szerint át vannak írva. A kiejtésbeli sajátosságokat azonban nem volt miért eltüntetni. A körösztyn, idvösség, nekül, ismeg, penig és

kedig, tanétó, jelentjek, akarjok stb. úgy vannak megtartva, a mint akkor ejtették. Sőt találunk a ragozás ősi módjára is példát: engedelemvel, megútálnája, elmulatnája. Stb.

A Wechelius-féle kánonok eltérései aljegyzetben vannak feltüntetve, azok pedig, a melyekkel a sopronmegyei seniorok a baranyaiak articulussait saját törvénykönyvükbe beillesztették, a kánonok végén. Ugyanitt meg van jegyezve az is, ha az 1577. nyomtatott szöveg — ritkán és csekélységekben — Gál I. kéziratától különbözik.

A DUNÁNTÚLI
ÁGOSTAI EVANGELIKUS EGYHÁZ
1598. TÖRVÉNYKÖNYVE.

CANONES
AZ AZ
AZ EGYHÁZI
SZOLGÁKNAC

Életének, tiztinec, es tiztességes
magoc tartásánac Regulái.

IRATTATTAC

Az Soprony Wármegyebéli Ecclésiác
Senioritul Isten tiztességére és az Anya-
Szentegyháznac s abban való tanetók-
nac épületekre.

I. Timoth. 3.

Hæc scribo: ut scias, quomodo oporteat te in domo
Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna &
firmamentum veritatis. etc.

Anno M. D. XCVIII.

Optimæ leges sunt, quibus non divites, sed honesti,
prudentesque homines fiunt.

I.

Miképpen hogy csak az egy igaz és örökkévaló Istent köll minden körösztyn embernek esmerni és vallani, az mely Isten minden ez világi fejedelmeknek fölötte vagyon: ezenképpen az hitnek és az idvösségnek dolgaiban semmit mi nekünk ez világi hatalmasokkal nem kell gondolnunk, ha ettől minket el akarnak¹ szakasztani.

II.

Ezt penig az egy Istent, ki az sz. irásban JEHOVANAK neveztetik és kinek kivöle más Isten nincsen, hiszszük egynek lenni természetiben, avagy állatjában. De ugyan ezen egy Istent valljok három személyben valóképpen lenni, mely az Atya, az Fiú, az Sz. Lélek: ugy hogy az Atya ne legyen Fiú, avagy Sz. Lélek személye szerint, se az Fiú ne legyen Atya és

¹ Wechelius 1650. samarjai kiadásában: «akarnának is».

Sz. Lélek, se az Sz. Lélek ne legyen Atya és Fiú¹ személye szerint, hanem mindenik az ő személye szerint valóságosképpen legyen az egy Istenségben minden egyben való elegyítés nélkül. Három Istent nem vallunk lenni, mert egy az, hogy az Isteneknek sokasága útálatos, más az pedig, hogy az sokaságot nem az Istenségben, hanem az személyekben helyheztesztjük.

III.

Ebben áll Istenünk felől való igaz hitünk és tudományunk, az mint ez ő magától az sz. írásban nekünk idvösségünkre ki vagyon nyilatkoztatván.

IV.

Ennek az mi hitünknek és egyéb idvösséges dolgoknak hirdetésére Isten bizonyos személyeket választott és azok által hirdetteti az emberi nemzetségnek idvössége felől való akaratját² minden teremtetett állatoknak, kiket egyházi szolgáknak, avagy tisztek szerint praedikátoroknak hívunk.

V.

Mivel hogy pedig az egyházi szolgák sokan az³ egyigyűeknek botránkozásával feslett és tisztekhez nem illendő életet követnek, mi az anya-

¹ W. kiadásában: «se az Fiu ne legyen Atya és Sz. Lélek ne legyen Atya és Fiu». A «Sz. Lélek» után «se az Sz. Lélek» kihagyását nyomda hibának lehet venni. Az van benne sok. A címlap Andársnak nevezi W.-t; a szövegben ntálto (2), akaratttyát (4), inerts (12), hujs (13), cseneszéc (19) stb. áll útálatos, akaratját, in te, hujus, csendesítsék helyett. Ezeket, valamint a szórendi eltéréseket az összehasonlításnál figyelmen kívül hagytam.

² Wecheliusnál: «jó akaratját».

³ W.-nál «az» ki van hagyva.

szentegyháznak javára és ¹ hasznára igyekeztvén, az irás szerint bizonyos regulákat és törvényeket szabtuk, melyek szerint akarunk az egyházi szolgák élete és magatartása felől ítéletet tenni és ez mi megírott törvényünk ellen vétkezőket tisztünk szerint büntetni.

VI.

Holott azért az egyházi szolgák között némelyek superintendensek, némelyek seniorok, némelyek ezekhez hallgató ² közönséges atyafiak, iskolamesterek és deákok legyenek, jobb értelemnek okáért mindenik ³ állapotbeliektől mi legyen kívánságunk, külön-külön ⁴ jelentjek meg.

VII.

Az superintendens birodalma alá kötelezünk minden egyházi szolgákat, ⁵ akárminemű névvel neveztessek az és akarjok, hogy minden tanító illendő félelemmel és tisztességgel engedjen ⁶ neki, úgy mint Istentől választott egyházi fejedelemnek, nem maga személyében való méltóságáért, hanem az választó Istenért. ⁷

Az superintendensről.

VIII.

De ezt az nagy méltóságos és böcsületes tisztet nem akarjok, hogy senki — bár ha maga

¹ W.-nál «javára és» ki van hagyva.

² A samarjaiban: «hallgatók».

³ W. kiadásában: «minden».

⁴ A samarjaiban: «különb-különb».

⁵ Az 1650. kiadásban: «szolgát».

⁶ Az 1650. kiadásban: «engedvén».

⁷ A Wechelius-féle kánonokban ez van még hozzá téve: «Ha ki vakmerőképpen engedetlen lésszen, az gyülekezet törvénye alá köteles legyen». — Kitől s mely időből származik ez s az alább olvasható számos hasonló természetű pótlás, bizonytalan.

személye előtt arra méltónak láttatik is — tisztességkivánásból magának ragadja és maga indulatjából fölvegye. Sőt ha valamely személyek, bár ha az ecclesiában legfőbbek lesznek is azok,¹ választatni akarnák az egész ecclesiának consensusa ellen, ne cselekedje. Mert történhetik, hogy tisztinek ellenmondói taláztatnak; rút dolog embernek kedig birodalmat kivánni, kinek az birodalom alatt-valók ellene mondanak. Effélék ellen szól Isten Jerem. 23.² Currebant et non mittebam illos.³

IX.

Várja azért az superintendens, hogy arra az tisztre Isten az ő anyaszentegyháza által válaszsza és hívja őtet s kövesse sz. Pál intését, ki azt mondja: Nemo sibi usurpat honorem, nisi qui vocatur a Deo quemad modum et Aáron. Ehhez tartsák magokat mind az seniorok s mind birodalmak alatt lévő⁴ tanétek, mert így emberek előtt tisztességesben,⁵ Isten előtt kedig és az ő anyaszentegyháza előtt idvösségesben⁶ és kedvesben birhatja tisztit.⁷

X.

Minek utánna osztán Isten és az ő anyaszentegyháza valakit erre az tisztre választ, megemlékezzék tisztiról és⁸ superintendens, azaz minde-

¹ A samarjaiban: «ha».

² W.-nál közbe van szúrva: «mikor azt mondja».

³ W.-nál: «eos» és utána van vetve: «Ez ilyen azon tisztit veszi el».

⁴ W.-nál: «való».

⁵ A samarjaiban: «tisztességben».

⁶ A samarjaiban: «idvösségben».

⁷ Az 1650. samarjai kiadásban ez van hozzá függesztve: «Ez ilyennek is hasonló büntetése lészen».

⁸ W.-nál «és» helyett «az».

nekre vigyázó legyen. Birodalma alatt való egyházi szolgálóknak tiszteket,¹ életeket, magok viseletét, tanításokat úgy igazgassa, hogy Isten tisztességére és sokaknak idvösségére legyen azoknak életek és munkálkodások.²

XI.

Ha kik kedig az tanétók közzül nem tisztekhez illendő életet viselnének, azoknak testekben való érdemlett büntetésre is hatalmat adunk az superintendensnek, hogy az gonosz erkölcsök inkább kigyomláthassanak, melyek még az tanétókban is uralkodnak.

XII.

De ebben azért az superintendens megtekéntse azt, mi legyen illendő és tisztességes dolog avagy büntetés s inkább azon legyen, hogy megnyerje az ő³ lölköt, hogy sem mint vagy kétségbe esésre, vagy kedig nagyobb vétetekre kényszerítse; kövesse⁴ efféle dolgaiban Krisztusnak amaz tane-tását: Si peccaverit in te frater tuus, vade et corripipe eum inter te et ipsum solum, si te audierit, lucratus eris fratrem tuum; si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc unum, vel duos, ut in ore duorum, aut⁵ trium testium stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic ecclesiae. Si autem ecclesiam non audierit, sit tibi tanquam ethnicus et publicanus.

Mat. 18.

¹ W.-nál «tiszteket» ki van hagyva.

² A samarjai példányban ezzel van kiegészítve: «Egyszer, avagy kétszer megintetvén, ecclesiai törvény alá köteles legyen».

³ W.-nál «ő» ki van hagyva.

⁴ A samarjaiban: «követvén».

⁵ W.-nál: «vel».

XIII.

Ha az ő superintendentiája alatt vagy tanétó, vagy hallgató Istene felől való tudományában tévelygeni találtatik, tisztí az¹ legyen az superintendensnek, hogy mind maga, mind egyéb tanétók által afféle személynek megtérítésére igyekezzenek: de azt nagy atyafiúi szeretettel és emberséggel cselekedje: tévelygésének okait megértse, azokat megfejtegesse² és az igazságot velek³ megesmeresse, követvén ebben az sz. Pál apostol⁴ intését, ki így szól: *Fratres, si praeoccupatus fuerit homo⁵ in aliquo delicto, vos qui spirituales estis hujusmodi instruite in spiritu lenitatis. Jól eszébe vegye, hogy in spiritu lenitatis legyen az ő cselekedeti, mert sz. Pál ismég másutt azt mondja: *Servum Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem cum modestia, corripientem eos, qui resistunt veritati. Ezt ő kivöle egyéb tanétók is fejenként kövessék.**

XIV.

Superintendens ex consensu seniorum.

Az superintendensnek tisztí noha legfőbb az ecclesiában, mind az által azt akarjok, hogy ő semmit az önnön fejétől ne cselekedjék, hanem ha valamit akar cselekedni, az senioroknak tudásokra adja és azoknak egyenlő tanácsokból és akaratjokból legyen, az mit akar cselekedni, hogy így több személyeknek consensussa accedálván, az ő cselekedeti méltóságosb legyen.⁶

¹ W.-nál: «ez».

² W.-nál: «fejtegesse».

³ A samarjaiban: «vele».

⁴ Az 1650. samarjai példányból «apostol» ki van hagyva.

⁵ A samarjai kiadásból «homo» ki van hagyva.

⁶ Az 1650. kiadásban hozzá van függesztve: «Ha különben cselekeszik, a tizedik Canon szerint büntetessék».

XV.

De kiválképpen az új tanétóknak ordinálásában (mert ez az superintendensnek tiszt) semmit maga fejtől azt akarjok, hogy ne cselekedjék. hanem az több atyafiaknak s kiválképpen az senioroknak itéletek és examenjek accedálván legyen az¹ meg. Ezent kövesse az házasok közt esett egyenetlenségnek² lecsöndesítésében és³ eligazításában is, hogy az lölkiesméreteknek sérelme inkább gyógyéttathassék.⁴

XVI.

Mind ezeknek fölötté az superintendens emberségével és tisztességes magatartásával magához édesgesse inkább az egyházi szolgákat, hogy sem mint idegenétse és azoknak egyességeket minden igyekezetivel oltalmazza, megemlékezvén amaz Krisztus mondásáról: Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.

Mat. 5.

XVII.

Ha ki kedig az ecclesia egyességének és békességének fölbontója és háborétója akarna lenni, ennek (noha minden tanétó)⁵ kiválképpen az superintendens ellene álljon állhatatossan, sem fáradságával, sem kárvallásával nem gondolván, melyre inti ötét sz. Pál s azt⁶ mondja: Solliciti sitis servare unitatem spiritus in vinculo pacis. Mert az ki ezt nem cselekeszi, béres az s nem

Eph. 4.

¹ A samarjai példányban: «ez».

² W.-nál «egyenetlenségeknek».

³ Az 1650. kiadásból «és» ki van hagyva.

⁴ W. kiadásában: «gyógyéttassék».

⁵ W. 1650. példányából «noha minden tanétó» ki van hagyva.

⁶ W.-nál: «ezt».

pásztor, az ki látván az juhokra jövő farkast, elhagyja az juhokat és elfut.¹

XVIII.

Senioris
officium.

Az seniorok az ecclesiában az superintendensnek munkálkodó és gondviselő társai akarjok, hogy legyenek, de nem szintén azon méltóságúak, mint az superintendens. Mert ennek híre és akaratja nélkül nem akarjok, hogy ők valamit cselekedhessenek, hanem ha az ecclesiának hertelen szüksége kívánná az ő segítségeket.²

XIX.

Ezek az ő distractussokban vigyázzanak és ha mi egyenetlen dolgot látnak, vagy kedig hallonak, azt a superintendenssel egyetemben minden nehézség és készeréttés nélkül jó kedvvel csöndesítsék.³

XX.

Az seniorok tartozzanak az szegény atyafiaknak szükséges igyekben az ő erejek szerint segítséggel és oltalommal lenni, nem úgy, mint az előtt némelyek közülök csak az ő házok ajtajának küszöbén sem léptenek⁴ ki. Ha mikor kimentek is, hasok, torkok töltéséért mentek ki, veszedelmes igyekben elhagyták őket, semmi segítséggel nem voltak⁵ nekik, mert nem lehetett az lakás úgy, mint annak előtte.⁶

¹ A W.-féle kánonban hozzá van függesztve: «Ez ilyen büntettetik az gyülekezetnek itéleti szerént».

² A samarjai példány ezzel toldja meg: «Ez ellen vétkezők törvénynyel büntettetnek meg».

³ Az 1650. kiadásban ez van utána vetve: «Ugyan azon büntetés alatt».

⁴ W.-nál: «küszöbét sem lépték».

⁵ W.-nál «voltanak».

⁶ W.-nál hozzá van függesztve: «Azon büntetés».

XXI.

Ha az superintendens valamelyet az seniorok közzül az ecclesiára, ¹ dolgára kiküld, zúgolódás nélkül elmenjenek és engedelmessek levén püspökök parancsolatjának, az ő reájok bizattatott dologban híven eljárjanak, mindent az ecclesiának épületjére cselekedvén. ²

XXII.

De efféle dologban mind az által, hogy cselekedeti méltóságosb legyen, maga semmit ne cselekedjék, hanem ha ő kivüle valamely tanétó arra való leszen, annak hírré tegye, kiválképpen kedig — mikor lehet — senior társának.

XXIII.

Az ordinandusoknak examinálásában legelsők az seniorok akarjok, hogy legyenek in materiis theologicis; ezek után osztán az több atyafiaknak adunk szabadságot efféle új tanétóknak megpróbálására, hogy így jól megpróbáltatván, kezdjen az ő tanétásához az tanétó.

XXIV.

Miért hogy az sz. Pál apostol nyilván parancsolja, hogy az kik az Isten ecclesiájában akarnak szolgálni, azok először megpróbáltassanak, minek előtte az szolgálathoz kezdenének: ez okáért azt akarjok, hogy senki se ne praedikáljon, se ne körösztoljon, se ne communicáltasson, míg az ő tudománya az ecclesia előtt meg nem próbáltatik. Mind az által azt hozzá teszszük, hogy az

De examine
ordinandorum.

¹ A samarjai kánonokban: «ecclesia».

² Az 1650. példány meg van toldva ezzel: «Ez ilyen engedetlent tövennyel büntessen az superintendens».

gondviselő főseniorok esküvés alatt az ő fogadások szerint egy ideig az egyházi szolgálatot megengedhetik azoknak, az kiknek tudják mind tudományokat, mind valiasokat,¹ mind emberségeket, mind² az ő egyenes erkölcsöket.³

XXV.

Ez ily⁴ megpróbáltatott és ordináltatott tanétoktól az ecclesiának dolgaiban engedelmet kívánunk, hogy ha valahol az ő jelenvoltok kívánatnak, minden okvetetlen jelen legyenek, hanem ha oly dolog állana előttük, az ki őket semmiképpen oda nem eresztené. Továbbá mivel⁵ hogy az fő gondviselőknak niha az ecclesiának közönséges szükségeért helyekből ki kell távoznok, ez okáért azt akarjok, hogy az szomszéd faluban, avagy városban való praedikátor, ha hívatatik, bemenjen és ott mind praedikálásban, mind körösztlésben, mind communicáltatásban, mind esküttetésben, mind az beavatásban szolgáljon (mert az gyermekszülő asszonyi állatoknak⁶ beavatókat megtartjok propter bonum ordinem decorum et propter sanitatem recuperandam). Ha azért hívatják az tanétók közzül az seniorok valamelyiket, vagy valahova küldik az közönséges dolognak megszerzésére, engedjen.⁷

**Introductio
puerperarum.**

¹ Az 1650-dikiből «mind vallásokat» ki van hagyva.

² W.-nál: «és».

³ A samarjai példányban ezzel van kiegészítve: «Ha különben cselekszik, az ecclesia büntetése rajta».

⁴ W.-nál: «így».

⁵ Az 1650.-ben: «miért».

⁶ W.-nál: «asszonyoknak».

⁷ W.-nál: ez van még hozzá téve: «Ha ki különben cselekszik, az ecclesia büntesse».

XXVI.

De azon közben meglássa az tanétó,¹ hogy más tanétónak megyéjében ne hágjon, annak híre és akaratja nélkül ne praedikáljon, ne körösztljön, ne communicáltasson, se ne esküssön, hanem ha az vagy beteg volna, vagy hon² nem volna és az község az ő szolgálatját kívánja, akkor meg lehet az szolgálat, de úgy, hogy az mit szolgálatjáért³ adnak, el ne vegye,⁴ hanem az ott való tanétónak hagyja.⁵

Nemo in alienam messem falcem mittat.

XXVII.

Ezt is akarjok, hogy senki más praedikátor helyére ne menjen, míg az előbbit az község meg nem elégettí.⁶

Minister prior contentetur.

XXVIII.

Minden praedikátor csak annyi terhet vegyen föl, az mennyit elviselhet. Ez okáért hogy ha őket egy város, vagy egy falu eltarthatja, többhöz magokat ne kötelezzék nagyobb jutalomnak okáért. Mind az által az holott⁷ az tanétók szükön vannak, ott szabad egynek két, vagy három falunak is szolgálni: csak hogy az Istennek igéjével ne kereskedjék az tanétó, mint ennek előtte cselekedtek némelyek s most is cselekesznek, hanem az Krisztus ecclesiáját építse; folyjon az Istennek igéje, épüljenek az körösztyének az igaz hitben

¹ Az 1650. kiadásban: «minister».

² W.-nál: «otthon».

³ W.-nál: «szolgálatjában».

⁴ W.-nál: «vigye».

⁵ Az 1650. példányban utána van vetve: «Ennek is büntetése azon lészen».

⁶ A samarjai kiadásban ezzel van megtoldva: «Ha különben cselekeszik, ez tisztit vesztí el addig míg az első megelégettetik».

⁷ W.-nál: «ahol».

és az Istennek ígéretyében. Mint sz. Péter I. Pét. 5. kívánja ezt tőlök, mikor így szól: *Pascite, qui in vobis est, gregem Dei, providentes non coacte, sed spontanee, secundum Deum, neque turpis lucri gratia, sed voluntarie.*¹

XXIX.

Non caupondo.

Annak² fölötté minden tanétóknak az Krisztus nevével parancsoljuk, hogy senki nagyobb jövedelemnek okáért helyét meg ne változtassa, ha szintén hívattatnék is valahova, hanem az Istennek ecclesiájának épületire igyekezzék inkább, hogy nem mint az³ jövedelemre maga hasznáért: az Istenét az magok hasznáért el ne mulasztják, mineműek voltak ez előtt s most is találtnak.⁴

XXX.

Nemo ante terminum.

Sőt esztendejének előtte senki az ő ecclesiáját el ne hagyja, mint némelyek cselekedtek ez ideig, hanem ha el akar menni másova, esztendejét kitöltse s úgy⁵ elmenését seniorjának hírré tegye.⁶

XXXI.

Ne fallat.

Ezt is erőssen hagyjuk és parancsoljuk az Úrnak nevével, hogy senki magát valahova úgy ne ígérje, hogy osztán őket megcsalja, mert ezzel az ministerium szidalmazására nagy ok adatnék.

¹ W.-nál ez van hozzá függesztve: «Ha ki ez ellen vét, az ecclesiától büntetődik. Mert az egyházi tiszt nem gazgagságot halászó nyereség».

² A samarjaiban: «Ennek».

³ Az 1650. kiadásban: «az nagy».

⁴ W.-nál ki van egészítve azzal, hogy «Az ki különben cselekszik, tisztit veszi el».

⁵ Az 1650. kiadásban: «úgy is».

⁶ A samarjai példány utána veti: «Azon büntetés».

Meglássa azért előbb az minister, ha mehet-e, avagy nem. Mert az hazugság jóllehet minden emberben rút dolog, de főképpen azokban, az kik sokaknak tüköri mind életekkel, mind tudományokkal.¹

XXXII.

Senki se praedikátor, se scholamester egy De commenda-
toris. superintendensnek birodalma alól más superintendens alá ne menjen, hanem attúl, az mely superintendens alatt lakott, bizonyság tevő és ajánló levelet vegyen, kiből mind élete s mind magatartása felől afféle tanétónak értelem lehessen. Mert ez kívántatik elsőben Actor. 6. Considerate ergo fratres, viros ex vobis boni testimonii. Másodsor az sok hamis tanétókért is kívántatik ez, az kik alattomban becsúsznak-másznak, hogy velök úgy ne járjunk, mint az ürge az borzzal.²

XXXIII.

Igy hagyjuk és parancsoljuk, hogy az község gondos legyen s oly tanétót be ne fogadjon, bár ugyan tudós legyen is, az kinek mind tudományáról mind életéről bizonyágtevő levele nem leend, meggondolván az mit Isten az proféta által mond: Currebant et non mittebam eos. Előbbi praedikátorát is penig az község reá való haragjában és ok nélkül való boszankodásában az önnön fejétől el ne küldje az seniorok hire nélkül és mást ne fogadjon. Mert gyakorta esik, hogy az község az hízelkedőkben inkább gyönyörködik, hogy nem mint az igaz tanétókban. Ez ellen cselekedő vakmerő községet kedig büntetjük Isten igéjének hirdetőjét közölök elvevén.

¹ W.-nál ezzel van megoldva: «Ez ilyen törvénnyel büntetődik».

² Az 1650. kiadás ezzel egészíti ki: «Ha ki különben cselekeszik, az bemeneteltül tilalmaztatik mind addig, míg bizonyáglevelet hoz».

XXXIV.

**De dominica
d. et festis.**

Az vasárnapokat és egyéb evangeliomos innepnapokat az mi gyülekezeteinkben megtartjok és megszenteljek, megemlékezvén Istenünk parancsolatjáról: Exod. 20. Memento, ut diem sabbathi sanctifices.¹

XXXV.

Miképpen kedig az köznapok kézi munkára és életünknek keresésére röndölttenek, eképpen az innepek arra valók, hogy az Istennek népei azon minden kézi munkától magokat megvonván, az Úrnak szent igéjének hallgatásában, tanulásában és az sacramentumoknak gyakorlásában foglalatoskodjanak.

XXXVI.

Miért hogy kedig most az innepnapokon inkább gerjesztik az emberek az Isten haragját, hogy nem mint engesztelnék azt, holott csak hívalkodásban, kevélységben, fölfuvalkodásban, részségben, kereskedésben és kalmárkodásban, feddőzésben, pörlésben, lakásban, tánczolásban, visszavonásban, haszontalan² játékokban és egyéb hívságos dolgokban foglalatoskodnak: kivánságunk ez, hogy az keresztyének mind ezeket hátrahagyván, magokat az Istennek szolgálatjára szenteljék, az menyei és lölki jóknak elvételére adják és az innepnapokat szentségben és³ józanságban, az atyafiúi szeretetnek gyakorlásában élvén, Isten igéjének hallgatásával, imádsággal,⁴ hálaadással

¹ W.-nál utána van vetve: «Ennek büntetője leszen az ecclesia».

² A samarjaiból «haszontalan» ki van hagyva.

³ A samarjaiból «és» ki van hagyva.

⁴ Az 1650.-ből «imádsággal» ki van hagyva.

szenteljék meg mind templomban s mind templomon kívül. Erre pedig az tanétók az ő hallgatójokat szorgalmatossan intsek és sörkögessék.¹

XXXVII.

Hogy pedig ezekre az sz. dolgokra az körösztvények inkább reá szokhassanak és az igaz tudományban naponként öregbülhessenek, azt akarjuk, hogy minden tanétó nemcsak praedikáljon, hanem az gyermekskéket is az körösztvénségnek fundamentomára tanétsák, miképpen az régi szent atyák cselekedtenek az ecclesiában: hogy valóba mondhassák azt, az mit sz. Pál 1. Cor. 4. mond: Sic nos existimet homo, ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei.²

Catechizatio.

XXXVIII.

Az tunya és hívalkodó praedikátort pedig, az ki csak vasárnap veszen könyvet kezében, az több napokon pedig haszontalanol semmi fejében imittamott kuritol, ha egyszer-kétszer megintvén jobba nem leszen, tisztitól megfosztjuk. Mert ez akaratunk, hogy minden úrnapiján minden tanétó kétszer praedikáljon, az evangeliomos innepeken dél előtt egyszer, délest az Catechismust olvassa és éraedikálja, kihöz hallgatóit hozzá szoktassa és édesétse. Így ő maga is az ő tudományában épülhet s az község is az praedikátiora inkább reá szokik.

XXXIX.

Tanétásában az minister — materiája lévén — az hallgatók bünének feddését el ne mulasztja,

¹ W.-nál meg van toldva azzal, hogy «Ez ellen vétkező minister quoties toties büntetődik».

² W.-nál hozzá van függesztve: «Ha ki ez ellen vét, megbüntetik».

hogy Krisztus szolgája lehessen s ebben kövesse az sz. Pál apostolnak intését, ki azt mondja 2. Tim. 4. *Insta tempestive intempestive, argue, increpa in omni potentia et doctrina.* De ez cselekedetiben azért az minister kövesse amaz regulát, melyet sz. Pál 1. Tim. 5. ír: *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem, juvenes ut fratres, anus ut matres, iuenculas ut sorores in omni castitate.*¹

XL.

De libris.

Továbbá hogy mind ezeket jobb módjára megcselekedhesse, azt kívánjuk, hogy minden tanétónak Bibliája legyen, azt szorgalmatossan olvassa és repetálja; a mellett régi jámbor doctorok írását tartsa, kik *authenticusok* legyenek, kiknek írásokat *cum iudicio* olvassa és a mennyiben az sz. írással az ő írások egyez, annyiban az sz. írást az ő igaz értelmek szerint magyarázza, nem az maga *cerebrumából*, kiből sok fogyatkozás, avagy változás² lehetne jövendőre. Ha valami nehéz dolog támadna is valamiből az körösztvények között, abban az tanétó semmit ő magától ne cselekedjék, hanem mindjárt az Isten igéjére és az régi körösztvényeknek Isten igéje szerint való *canonira* tekentsen és az szerint tegyen minden dolog felől ítéletet.³

XLI.

Excommunicatio.

Az körösztvényi gyülekezetből való kitiltást — mikképpen eleitől fogva megtartatott az Isten népe

¹ Az 1650.-ben ezzel van kiegészítve: «Az ki elmulatja az vétkek feddését, az vétkek szerént büntettetik az ecclesiai székben».

² A samarjaiból «avagy változás» ki van hagyva.

³ W.-nál ez van még hozzá téve: «Az mely ministernek bibliája nem léssen, annak árával büntetessék».

között — most is meg akarjok tartani. Annak okáért az Isten igéjének tanítása szerint kitiltunk minden nyilván való czégéres és szarvas bűnben heverő embereket, az kik soha életeket nem igyekeznek és akarják megjobbítani, mint az részegeket, fősvényeket, telhetetleneket, hamis esküvőket, szitkozódókat, lopókat, paráznákat és az kik uzsorával kereskednek és az ecclesiában botránkozást szereznek: hogy az kik megjobbulhatók, megjobbuljanak, az kik pedig jobbulni nem akarnak, mind mennyben s mind földön megkötöztessenek. De ebben azt az processust kívánjuk, hogy minden minister tartsa,¹ kit az Krisztusnak az Mat. 18. részében való tanításából oda föl tizenkettődik canonunkban megírtunk. Ezt is hozzá tesszük, hogy az kik kitiltatnak, addig be ne bocsáttassanak, míg bűnüket megismervén és azokon szánakodván, Isteneket és az ecclesiát meg nem követik. Itt az tanétókat is befoglaljuk.²

XLII.

Az szent körösztiségnek szentségét azt akarjuk, hogy vagy éjjel, vagy nappal, valamely időben és órában kívántatik, az minister adminisztrálni lölkiesméretiért és az büntetésért el ne mulassza; soha oly nagy gondja és foglalatossága ne lehessen, hogy ebben halladékot vegyen s megemlékezzék arról,³ az mit oda föl, can. 29. írtunk.

XLIII.

Noha pedig az körösztölés nincs bizonyos De baptism. helyre köteleztetvén, mind az által azért az Úr Isten

¹ W.-nál: «minister azt tartsa».

² A samarjaiban ki van egészítve azzal, hogy «Maga boszszújának megállásábul a ki cselekeszik, megbüntettetik».

³ Az 1650.-ben: «arról a büntetésről».

**De aqua
baptism.**

szerzésének böcsületes voltaért azt akarjok, hogy templomban legyen, az hol az körösztvények az Isten igéjének hallgatására öszvegyülnek. Az köröszt atyákat és anyákat kívánjok, hogy meg legyenek bizonyságul, contra sectam anabaptisticam; propter sacramenti dignitatem kívánjuk azt is, hogy mind az edények s mind az víz tiszták legyenek, az edény ugyancsak arra tartassék, abból se mosdjanak, se igyanak. Ha pedig valamely faluban templum nem leend, ott egyéb helyen is meg lehet az körösztölés, csak hogy ¹ korcsomán, avagy valami éktelen helyen ne legyen. Az körösztölő vizet pedig az tanétó tiszta helyre öntesse.

XLIV.

Confessio.

Az confessiot az mi gyülekezetinkben körösztvényi módon — nem az rómaiaknak módjok szerint — megtartjok, tudván, hogy csak azok élnek méltán az Úr vacsorájával, az kik ő bűnökét megesmervén, vallást tesznek felőlök és hiszik ezeket az igéket: Érettetek adatott és ontatott bűnöknek bocsánatjára.

XLV.

**Coenae
adminstratio.**

1. in loco congr.

2. altari.

3. ostia.

Az Úr vacsorájának drága szentségét az mi illeti, azt akarjok, hogy ez is tiszta és közönséges helyen administráltassék, tulajdon hozzá rendelt eszközökkel, tudniillik oltárokkal,² tiszta abrosszal, pohárral, tányérral. Az közönséges kovászos kenyérral administrálni tiltjok, hanem azt kívánjok, hogy az szokott kovász nélkül való kenyérral legyen annak osztogatása. Azt is kívánjok, hogy meg irányozza az minister az communicansokat

¹ W.-nál «hogy» ki van hagyva.

² A samarjaiban : «oltárral».

és csak annyi kenyeret és bort áldjon meg, ki köztök elosztathassék. Ha mi kedig megmaradna, azt avagy mind az utolsónak adja, avagy az minister maga vegye.¹

4. residuum
ipse comedat.

XLVI.

Kívánjok továbbá az Úrnak nevével mind férfiakul, mind asszonyi állatoktul, valakik arra valóak lesznek, hogy az Úr vacsorájával gyakorta éljenek, azt el ne mulassák. Az tanétók kedig azt egy, avagy két héttel annak előtte az hallgatóknak megjelentsék, hogy minden ember idején magát hozzá készétse.²

XLVII.

Az kik penig semmiképen nem akarnak élni az Úr vacsorájával, hanem előbb-előbb hallogatják és vontatják, azokat először az tanétók feddjék és intsek s ha nem fogadják, hanem azon keménységben és vakmerőségben maradnak, az körösztvények közzül affélék kitiltassanak bátorsággal. Az kinek nehéz, tegyen róla.

XLVIII.

Az apró gyermekeskék, kik nem tudják magokat megpróbálni, sem az Úrnak teste között és egyéb külső étel között különbséget nem tudnak tenni, az Úrnak vacsorájával nem akarjok, hogy éljenek; mert méltó az körösztvényeknek fundamentomit tanulni³ annak, az ki ez szentséggel akar élni.⁴

¹ W.-nál utána van vetve: «Az ki botránkozással különben cselekeszik, megbüntetődik».

² A samarjaiban: «készéthesse».

³ W.-nál: «megtanulni».

⁴ Az 1650-diki ezzel egészíti ki: «Az ki különben cselekeszik, az ecclesia ítélete szerént büntetődik.»

XLIX.

Miért hogy az egymással való haragtartás és gyűlölség igen ellene vagon mind az Istennek s mind az Krisztustól szerzettetett oltári szentségnek, ez okáért az haragosokat és az egymással való gyűlölködőket az tanétó megértvén, az Úr oltárához ne bocsássa mind addig, míg egymással meg nem békélnek. Efféléknek megbékéltetésére penig¹ az tanétóknak gondjok legyen. Sőt erre is gondot viseljenek az tanétók, hogy meglássák, kiket köljön oda bocsátania, mert ha olyakat bocsátnak oda, kiket² méltán elűzhetnének onnand, nem különben vétkeznek, mintha az Úrnak testét és véré az ebeknek és disznóknak hánynák.³

L.

Ezt is az tanétóktul megkívánjuk,⁴ hogy az Úr vacsorája osztogatásakor az körösztyének előtt szép intéseket és tanétásokat tegyenek, az mint⁵ az mi Agendánkban föltalálják. Az Krisztus szerzésének igéjét⁶ penig sok kerengő és homályos beszédekkel meg ne homályosítsák, hanem valamint az Krisztustól mondattattanak és az mi Agendánkban megíratattanak az igék, az tanétó abban viselje. Senki kedvéért, barátságáért, szitkáért, átkozódásáért, fenyegetéséért másképpen ne formálja, folyásából ki ne tekerje.⁷

Ne ab Agenda
unquam
discedant.

¹ A samarjaiból «penig» ki van hagyva.

² W.-nál: «az kiket».

³ A samarjaiban ezzel van megtoldva: «Effélék Istennek ítél-tire hagyattassanak».

⁴ A samarjaiban: «kívánjuk».

⁵ W.-nál: «az mit».

⁶ Az 1650-dikiben: «igéit».

⁷ W.-nál ez van hozzáfűggesztve: «Az ki különben cselekeszik, tisztitül megfosztatik».

LI.

Miért hogy az beteg ember körül igen forgózik az ördög, hogy mivel őtet kétségben ejt-
hesse az Istennek irgalmassága felől,¹ annak okaért
minden tanétótul megkívánjok, hogy mikor az
beteg ember az ő vigasztalásokat kívánja és őket
hívatja, elmenjenek és az Isten igéjének orvos-
ságával gyógyétsák az ő lölköket, erőssétsék és
bátorétsák őket az ördögnek késérteti ellen, hogy
kétségben ne essenek és az ördögnek praedáivá
ne legyenek, hanem nagy bátran és vígan mul-
janak ki ez világból, és mehessenek be Ábrahám-
nak kebelébe. Ha ez mellett élni akar az beteg
az Úr vacsorájával, azt akarjok, hogy administ-
rálja neki az tanétó, kiválképpen, ha oly leend,
ki² annak³ előtte is gyakorta élt véle.⁴

Deportatio s.
coenae ad
aegrotos.

LII.

Noha az körösztvényeket tisztességes lakodal-
makban való mértékletes vigasságtól és örömtől
nem tiltjok meg, mint az anabaptisták, jezsuiták,
barátok cselekesznek, az kik, az mi nem bűn, azt
tartják halálos bűnnek, az mi halálos bűn pedig,
azt idvösségesnek tartják, mind az által kiválkép-
pen menyegzői lakodalmat, avagy kézfogást nem
engedünk lenni sem vasárnap, mert azt az Úr
Isten magának választotta és az ő sz. igéjének
hallgatására és tanulására rendelte s nem az test-
nek ételben és italban való bujálkodására. Szom-
baton és hetfőn sem engedünk ilyen lakodalmakat

De nuptiis.

¹ W.-nál közbe van szúrva: «és az bűnnek bocsánatja felől».

² Az 1650-ben: «az ki».

³ A samarjaiból «annak» ki van hagyva.

⁴ W.-nál utána van vetve: «Az ki ez ellen vétkezik, meg-
büntettetik».

lenni, mert az emberek az ő mértékletlen ételekkel és italokkal az Isten napjának megszentelésére magokat alkalmatlanokká tennék.¹

LIII.

De clandestinis sponsalibus.

Miért hogy az titkon és alattomban való menyegző szörzéstől és kézfogásból sok gonoszságok, visszavonások, hamis esküvések, gyakorta vérontások is támadtanak: ez okáért azt akarjuk, hogy titkon senki menyegzőt ne szerezzen, avagy kezet ne fogjon, hanem ezek tisztességbéli személyek előtt legyenek meg, ha az tanétó mindenkor ott nem lehetne is. Az menyegző szörzők is² jól meglássák, kiket szerezzenek³ öszve és ha valami kétséges dolog volna benne, addig meg ne szerezzenek, míg az⁴ tanétónak hírré nem adják; asszonynépeket pedig efféle szerzéstől egyáltalában megtiltunk, mert⁵ hogy az asszonynépeknek hosszú az hajok, de rövid az elméjük.⁶

LIV.

De sponsorum dissidio.

Az mely személyek öszveszereztetvén kezet fognak, ha az után egyik az másikat megútálnája, addig senki öszve ne esküttesse őket, míg nem megbékélnek. Ha pedig meg nem akarnak

¹ W.-nál meg van toldva azzal, hogy «Az ki különben cselekszik, megbüntettetik».

² Az 1650. be van szúrva: «penig».

³ A samarjai kiadásban: «szereznek».

⁴ A samarjaiból «az» ki van hagyva.

⁵ W.-nál: «miért».

⁶ A samarjai ezzel van kiegészítve: «Valamely desertus, avagy deserta az consistorium hire nélkül megházasodik, avagy férjhez megyen és az szerző személyek is hir nélkül ilyeneket öszveszerezvén, az ecclesiát kövessék meg. Ha pedig nem akarnak, embereket büntesse az ő magistratussa, avagy excommunicáltassék».

egyesülni, hanem egymástul el akarnak szakadni, az ecclesia itéleti legyen rajta, ha vagyon-e igaz és elegendő oka az ő elválásoknak.¹

LV.

Az tanétóktul az esküttetésben ilyen processust kívánunk, hogy éhora, józanon esküssenek s az esküvő² személyeket is erre intsek³ késze-rétsék. Sőt ezt is kívánjuk, hogy különben az házasulandókat öszve ne esküttesse, hanem először mind az két félnek szabadsága felől bizonyos legyen, hogy cselekedetiből az házasoknak törvénykedések és patvarkodások ne következzenek.⁴

Capulatio sit
jejune,

inter personas
liberas.

LVI.

Idővel egyenetlen személyt az tanétó még fejedelemtől való féltében is öszve ne esküttessen. Tizennégy esztendőnek alatta az leányzót ifjúval meg ne esküttesse; az férfiat pedig, ki valamennyire idős, tizenhat esztendőnél kisebb leányzóval meg ne esküttesse. Ha pedig különben cselekeszik az tanétó, tisztit veszti el. Mert illetlen dolog, hogy az⁵ atya leányát vegye el és leánya időszerint való atyjához menjen. Így hogy az anya fiához menjen és az fiú anyját vegye el.

mpares ne
copulentur.

LVII.

Továbbá azt is akarjok, hogy ha valamikor⁶ valami matrimonialis causa adatik az tanétók

¹ Az 1650. utána veti: «Ha ki efféléket öszve ad büntesse az ecclesia».

² W.-nál a kihagyott esküvő helyett: «külső».

³ A samarjaiban közbe van szúrva: «és».

⁴ W.-nál hozzá van függesztve: «Az ki különben cselekeszik, ez is hasonlóképpen büntetődik».

⁵ W.-nál «az» ki van hagyva.

⁶ Az 1650-dikiben: «mikor».

elejben, tehát az Istennek könyvéből és az természet törvényéből tegyenek ítéletet az házasságnak dolgairól. Az dologhoz pedig minden tanétó ordine szóljon, barátságért, kedvért, ajándékért senki hamisat ne pronunziáljon, mint annak előtte történt ilyen dolog az ministeriumnak gyalázatjára az előljáró tanétóktul.¹

LVIII.

De moribus
et vita
ministerorum.

Az tanétóknak tisztokrül, tanétásokban és egyéb egyházi szolgálatokban való foglalatosságokrul immár erkölcsökre térvén és külső magok viselésére, azt kívánjok az tanétóktul, hogy fedhetetlen életet kövessenek, tiszta, fürtelem nélkül való életűek legyenek, józanok, okosak, szömérmetesek, nem vereködők, nem részegesek, hanem emberségesek és az gonosz kereskedésnek, korcsomárkodásnak² és egyéb illetlen komplárkodásnak³ nem követői; az mint ezt sz. Pál is kívánja tőlök 1. Tim. 3., Tit. 1. Hogy ha pedig ilyen, avagy hasonló tisztességes életben valaki az atyafiak közzül foglalatosságokni nem akarna, az egyházi büntetéssel akarunk afféle vakmerőt büntetni. Trágárkodást, csélcapságot, haszontalan botránkoztató tréfákat is tiltunk sub poena gravioris animadversionis az tanétóktul⁴ és ezt amaz sz. Pál apostol⁵ intését tekintvén cselekeszszük, ki 2. Tim. 2. így szól az tanétóknak: Prophana et inani loquia devito, multis enim proficiunt ad impietatem. Minden praedikator azért az ő tisztiben

¹ A samarjaiban: «az előljáróktul».

² W.-nál: «korcsomároskodásnak».

³ W.-nál «komplárkodásnak».

⁴ Az 1650-diki kánon a gravior animadversiot így értelmezi: «azaz tisztitül fosztjok meg».

⁵ W.-nál «apostol» ki van hagyva.

híven eljárván: dictis, factis, moribus, pietate, patientia, humilitate, sobrietate, beneficentia Krisztust kövesse.

LIX.

Jóllehet az körösztvények között sok gonosz, istentelen, szitkozódó és átkozódó emberek vannak, az kik senkinek nem kedveznek, hanem az Istennek fiát s vele egyetemben az ő igéjének és akaratjának hirdetőjét is gyakorta gonosz, rágalmazó és káromkodó beszédekkel illetik, mind az által minden tanétót intünk az szelédségre és¹ egyigyűsége és az alázatosságra, hogy az ő hallgatójokat, kiknek kenyereket eszik, se az ő szolgatársokat, kikkel egy Úrnak szolgálatjában vagynak, ne szidalmazták, ha szintén ő tőle szidalmaztatnának is.² Ha pedig valamely tanétó szitkozódó, átkozódó, rágalmazó és káromkodó leend, egy, avagy két intés után ha meg nem tér, az Úrnak írása³ szerint az Krisztus nevében azt bízvást excommunicáljok. Mert az tanétóknak egymással való visszavonásokat, feddődéseket, egymásnak rutétását, mód és ok nélkül való szidalmazását, árulását, egymás ellen való suttogását, kiket cselekedtek nyelvekkel és írások által némelyek az ő magok veszedelmére, egyházi rendhez illetlennek ítélünk.⁴

LX.

Ha valamely tanétó tanétótársának⁵, avagy bár szomszédja ne legyen is, valami feslettségét megérti, kívül az ecclesiának valami botránkozása

**De delatione
infamis vitae
ministorum.**

¹ A samarjaiból «és» ki van hagyva.

² W.-nál hozzá van téve: «ők».

³ Az 1650.-ben: «mondása».

⁴ A samarjaiból «ítélünk» kimaradt.

⁵ W.-nál «szomszéd tanétótársának».

következhetnék, el ne hallgassa, hanem az senioroknak, avagy az kiknek illik, megjelentse, hogy afféle scandolom tolerabili remedio tollatur. Mert ha elhallgatandja és az botránkozás meg leend, ejusdem criminis reus reputabitur.

LXI.

Ez dologban penig azt köll mindennek jól¹ eszében venni, hogy senki gyűlölségből, vagy valami gonosz akarathból az ő tanétótársát az seniorok előtt be ne vádolja, hanem szeretetből cselekedjék ő vele, hogy az lölköt Istennek megnyerhesse. Az községtül is ugyan azont kívánjok, hogy így az egymásnak az seniorok előtt való bevád[o]lása inkább az léleknek orvossága legyen, hogy nem mint az rajtok tett bosszúnak megállása.

LXII.

**De vestitu
ministorum.**

Kívánjok ezt is bizonyos okokért, hogy az tanétóknak legyen bizonyos tisztességes öltözetek, köntösök és ruhájok az ő személyekhez és tisztekhez illendő, hogy még abból is megesmertesenek Krisztus szolgálóinak lenni. Hajdukat, haramiákat, katonákat, darabontokat, mészárosokat, prókátorokat, nemeseket, török katonákat, jancsárokat, izpaiakat, kadiakat és hogysákat egyáltalában nem akarjok, hogy kövessenek, hanem mind öltözetiben, mind magaviselésében és tartásában minden tanétó azt akarjok, hogy csak az Krisztust kövesse.²

¹ Az 1650-dikiből «jól» ki van hagyva.

² Az 1650-diki ezzel toldja meg: «Ha ki tisztihez nem illendő ruhát csináltat, annyival büntetessék, a mennyit az ruha érne».

LXIII.

Ezt is kívánjuk, hogy az tanétók feleségének öltözeti és magaviselése folyúl ne haladja az ő urok személyének és tisztinek méltóságát, hogy ugyan igazán mondhassák felőlök ezt: Imez az Istennek igaz szolgálója s amaz is az Istennek igaz szolgáló leánya.¹

**De vestitu
conjugum
eorundem.**

LXIV.

Az hol scholák és scholamesterek vagynak, azoknak hagyjuk, hogy az ő pásztoroknak tisztelességgel és engedelmességgel legyenek s az ő pásztorokat, vagy ugyan ottan az község előtt, vagy másutt alattomban ne gyalázzák, se el ne árulják. Ha pedig valamely oskolamester az ő pásztorra ellen ok nélkül való háborúságot indítana és annak igaz okát nem adhatja, akarjok törvény szerint, hogy megbüntettessék.

De rectoribus.

**Ne sint
ministorum
clandestini
delatores.**

LXV.

Ezt is ő tőlök megkívánjuk, hogy az ő tiszteken hiven eljárjanak, mind az ifjaknak és gyermekkének² tanétásában, mind pedig az templomban való ceremoniáknak kiszolgáltatásában, semmit pásztorok hírek nélkül nem cselekedvén.³

**De rectorum
solertia.**

LXVI.

Az tanuló deákok, kik a végre tanulnak, hogy az ecclesiában az Úr Istennek akarnak szolgálni, azok éljenek az régiektől rendelt alamizsnából. De ha szófogatlanok lesznek, röstök és henyélők,

De studiosis.

¹ W.-nál ez van utána vetve: «Azon büntetése».

² Az 1650. kiadásban: «gyermekeknek».

³ A samarjaiban ki van egészítve azzal, hogy «Az ki különben cselekeszik, törvényt büntetődik».

ide s tova vándorlók, affélék az scholákból kiűzesenek. Meglássák azért az scholamesterek, kiket kölljön scholájokban ¹ befogadniok, ² az kiket penig befogadnak, esztendeig azok az scholákból ki ne menjenek, hanem megmaradjanak és tanuljanak.

LXVII.

**De vestitu
rectorum et
studiosorum.**

Azt is kívánjok, hogy az scholamesterek az scholákhoz illendő öltözetben járjanak az deákoknak az scholában való beédesgetésekért. ³ Az deákok is az scholához való habitusra viseljenek gondot; több gondjok legyen az könyvek szerzésére, ⁴ hogy sem mint az külső köntösnek szerzésére. ⁵

LXVIII.

**De haereticis
fugiendis.**

Miért hogy az ördög az ő tagjai által mindenkor azon forgódik, hogy valamint az ő csalárdságival az igaz és egyigyű tanétókat veszedelemben ejthesse az okáért azt akarjok, hogy senki az tanétók közzül az sokszor megintetett és győzetett⁶, vakmerő eretnekekkel disputatitot ne kezdjen, se együtt velek ne egyék, igyék, se ne nyájaskodjék, hogy az Istennek szent neve miatok ne káromlattassék és az igaz tanétók is valami kisebbségbe ne hozattassanak, az mint Krisztus inti őket s így szól: Sinite illos, quia coeci sunt et duces coecorum. Szent Pál is Tit. 3. azt mondja: Hereticum hominem post unam atque alteram admonitionem devita, sciens quia subversus est.

¹ W.-nál «scholájokban» ki van hagyva.

² A samarjaiban: «befogadni».

³ Az 1650-dikiben: «beédesgetéséjért».

⁴ A samarjaiba bele van szúrva: «és azokbul való tanulásra».

⁵ Az 1650. utána veti: «Efféle mesterek és deákok ruhájóktól fosztatnak meg».

⁶ A samarjaiban: «győzettetett».

Sz. János is 2. ep. 1. így int: Si quis venit ad vos et hanc doctrinam non adfert, nolite recipere eum in domum, nec ave ei dixeritis, qui enim dicit illi ave, communicat operibus eius malignis.¹

LXIX.

Hogy pedig ezek az körösztvény tanétóknak végezési állandók legyenek és hogy az jó rendtartás köztünk megmaradjon minden tévelygek ellen, akarunk ez, hogy minden esztendőben kétszer az atyafiak öszvegyüljenek, közönséges zsinatot tegyenek, az kiben minden dolgok felől szorgalmatossan tudakozzanak és mindeneket jó módon és jó renddel elvégezzenek. Valaki pedig az közönséges gyűlést elmulatnája² hívattatván és reá nem menne, ha magát tisztességes és elegendő okokkal nem³ mentheti,⁴ azt közakarattól tisztitül megfosztjok.

De synodo.

De absentibus
a synodo.

LXX.

Oda menvén pedig az minister az gyűlésbe, ne lehessen olyan nagy dolga, hogy el merjen onnét menni, míg mindenek el nem végeződnek, hanem jelen legyen minden dolgokban; csöndessen viselje magát, csacsogásával, nem kérdettvén, idestova való sorálásával, nem küldettvén, egyebeknek hasznos beszélgetéseket ne interturbálja, mert affélék az büntetést el nem távoztatják.⁵

De modestia
in synodo.

¹ W.-nál ezzel van megtoldva: «Az ki ez ellen vétközik, pro singulis erratis megbüntettetik».

² Az 1650. kiadásban: «elmulatja».

³ Az 1650. kiadásban: «meg nem».

⁴ W.-nál közbe van szúrva: «elsőben flor. 4. büntetődik, másodsor flor. 8., harmadszor».

⁵ W.-nál: «egyebeknek hasznos beszélgetésekben akadályt tévén az büntetést el nem távoztatják».

LXXI.

Hogy az ecclesia mindenütt körösztényi félelemben és jó rendtartásban legyen és maradjon, végezésünk ez, hogy minden esztendőben egyszer az ecclesiák meglátogatassanak, mely meglátogatásban mind az tanétóknak s mind az hallgatóknak tudományokrul, vallásokrul és erkölcsökrul való tudakozás legyen. Mert most ¹ sokan vannak olyanok, hogy az mit hisznek, nem vallják, az mit vallanak, nem hiszik,² efféléket nem akarunk közöttünk tartani, mert igen veszedelmesnek látjuk. Kívánjuk azt is, hogy az látogató embereknek mindenütt eledelt ³ adjanak azok, az kikhez mennek.

LXXII.

De expensis.

Miért hogy egyéb dolgokban is az ecclesiának szüksége gyakorta való költséget kíván, valami efféle költségben ez okáért valamely tanétóra mi ⁴ esik, akarjuk, hogy azt mindenféle zúgolódás nélkül a hova illik és rendeltetik, megadja. ⁵

LXXIII.

Minek utánna az canonok és az ecclesiának jó rendtartásiról való regulák az sz. írásból igaznak ítéltetnek,⁶ ha minden körösztényen praedikátoroknak tetszendenek, azt akarjuk, hogy ⁷

¹ A samarjaiban: «mostan».

² W.-nál: «az mit vallanak nem hiszik» ki van hagyva.

³ Az 1650. kiadásban közbe van szúrva: «és tisztességes jutalmat».

⁴ A samarjaiból «mi» ki van hagyva.

⁵ W.-nál ez van még hozzá téve: «Az engedetlen kétannyival büntetődik».

⁶ Az 1650-dikiben: «ítéltetnek».

⁷ W.-nál »hogy» ki van hagyva.

minden rendbeli tanító nevét alájok írja és ezzel minden engedelmességét ígérje, hogy ez regulák és parancsolatok ellen vakmerőképpen nem akar járni. Ha pedig ez regulákat megutálván, sem ő maga ezek szerint nem él, sem az ő pásztor-sága alatt valókat így nem tanítja és igazgatja: ezt — mint az igaz hitnek ellenségét és minden jó rendtartásnak megháborítóját — az Isten ígé-jének fegyverével elsőben és az Istentől, annak-utánna fejedelmektől engedtetett büntetéssel egy akaratból megbüntetjük.

J E G Y Z E T E K.

A sopronmegyei seniorok 1598. törvénykönyvének a h.-szöllősi kánonokból átvett articulusai nem egyeznek betűről betűre sem a Gál Imre kánontárában fenmaradt írott, sem a Huszár Dávid nyomdájából kikerült s amattól némi csekélységekben szintén eltérő, nyomtatott példány szövegével. A következő lapokon össze vannak állítva a jelentősebb variánsok. Az összehasonlítás alapját a Gál-codex képezte, ahol ettől a nyomtatásban megjelent szöveg különbözik, ez meg van — (Nyomt.) — jelelve.

1598. I. = 1576. I. kánon.

minket el akarnak szakasztani: minket szintén el akarnának szakasztani is. (Nyomt.)

1598. II. = 1576. II. kánon.

egy: igaz.

az: és. (Nyomt.)

személye szerint: „se az Fiú ne legyen Atya és Sz. Lélek“ után ki van téve; „se az Sz. Lélek ne legyen Atya és Fiú“ után hiányzik.

az ő: hiányzik. (Nyomt. meg van).

legyen: hiányzik.

elegyítés: elegyedés. (Nyomt.)

lenni: hiányzik. (Nyomt. meg van).

sokaságot: háromságot.

Istenségben: isteni állapotban. (Nyomt.: Istenségben).

1598. XIV. = 1576. III. kánon.

Az superintendensnek tisztí... azt akarjok, hogy ő: Az fő pispék.

cselekedni: kezdeni.

az senioroknak tudásokra adja: az senioroknak és az kik többen arravalók lesznek, hurré tegye.

az mit: ha mit.

hogy így több személyeknek consensussa stb.: hiányzik.

1598. XXIV. = 1576. VI. kánon.

apostol: hiányzik.

ecclesiájában: anyaszentegyházában.

akarnak szolgálni: szolgálni akarnak.

akarjok: kívánjuk.

se ne predikáljon: ne predikáljon.

se ne communicáltasson: hiányzik.

ecclesia: anyaszentegyház.

azt: ezt.

gondviselő főseniorok: senior.

az ő fogadások szerint: hiányzik.

egy ideig az egyházi szolgálatot megengedhetik: megengedheti az predikálást egy ideig.

tudják: tudja. (Nyomt.)

mind tudományokat, mind vallásokat, mind emberségeket, mind az ő egyenes erkölcsöket: mind tudományokat, mind jámborságokat.

1598. XXV. = 1576. IV. kánon.

Ez ily megpróbáltatott és ordináltatott tanétóktól az ecclesiának: Minden tanétóktól az anyaszentegyháznak.

öket semmiképpen: semmiképpen őket.

eresztené: eresztenéje.

mivel hogy: miért hogy.

ecclesiának: anyaszentegyháznak.

helyekből: hiányzik.

avagy: vagy. (Nyomt.)

mind praedikálásban stb.: mind praedikáljon, mind kereszteljen, mind esküttessen (communicáltatás nincs említve, a beavatásról a VII. szól elvetőleg).

Ha azért hivatják az tanétók közül az seniorok valamelyiket: Ezenképpen ha valamelyiket az senior hivatja.

dolognak: dolgoknak. (Nyomt.)

engedjen: abban is engedelmes legyen. (Nyomt.)

1598. XXVI. = 1576. XI. kánon.

De azonközben meglássa az tanétó: Minden praedikator az ő tisztiben hiven eljárjon, de azonközben meglássa.

ne praedikáljon, ne körösztoljön: se ne praedikáljon, se ne körösztoljön.

ne communicáltasson: hiányzik.

hon: otthon.

kívánja: kívánná. (Nyomt.: kívánja).

1598. XXVII. = 1576. XI. kánon.

Ezt is akarjok: Akarjok ezt is.

helyére: helyében.

1598. XXVIII. = 1576. XII. kánon.

az mennyit elviselhet: az mennyit látja, hogy elviselhet.

hogya ha őket: ha őtet. (Nyomt.: őket).

vagy: a v a g y.

az holott: az hol. (Nyomt.: ahol).

egynek két, vagy három falunak is: kettő, vagy három falunak.

folyjon: hogy folyon. (Nyomt.)

Istennek: Isten.

mint annak előtte cselekedtek némelyek s most is cselekesznek: hiányzik.

ecclesiáját: anyaszentegyházát.

épüljenek az körösztyének az igaz hitben: és az körösztyének mindenütt épüljenek az hitben.

és az istennek ígéletiben stb.: hiányzik.

1598. XXIX. = 1576. XIII. kánon.

Annak fölötté: ezeknek fölötté.

tanétóknak: tanétónak.

valahova: hiányzik.

hanem az Istennek ecclesiájának épületire igyekezzék inkább: és inkább igyekezzék az Isten egyházának épületire.

mint az jövedelemre maga hasznáért: mint az nagy jövedelemre.

az Istenét az magok hasznaért stb.: hiányzik.

1598. XXX. = 1576. XIX. kánon.

Sőt esztendejének előtte senki: Senki esztendőjének előtte.

mint némelyek cselekedtek ez ideig: hiányzik.

el akar menni másova: másuvá akar menni.
s úgy: akkor is penig.
seniorjának: az seniornak. (Nyomt.)

1598. XXXI. = 1576. XIX. kánon.

hagyjuk: hiányzik.
*mert ezzel az ministerium szidalmazására nagy ok adat-
 nek*: hiányzik.
Meglássa azért előbb az minister: hanem először meg-
 lássa.
ha mehet-e, avagy nem: ha mehet, vagy nem.
rút dolog: rút.

1598. XXXII. = 1576. XXIV. kánon.

scholamester: scholai mester. (Nyomt.)
superintendensnek birodalma: pispekség.
superintendens: pispekség.
superintendens: pispék.
bizonyságtévő és ajánló levelet vegyen: levelet kérjen.
*kiből mind élete s mind magatartása felől afféle tanétónak
 értelem lehessen*: jámborsága mellett.
Mert ez kívántatik elsőben Actor. 6.... testimonii:
 hiányzik.
Másodszor az sok hamis tanétókért is kívántatik ez: Ezt
 penig akarjok az sok hamis tanétókért.
becsúsznak másznak: bemásznak.
hogy velök úgy ne járjunk stb.: hiányzik.

1598. XXXIII. = 1576. XXIV. XIII. kánon.

Igy hagyjuk... be ne fogadjon: Így az község (Nyomt.
 közbe szúrva: is) oly tanétót ne fogadjon.
bár ugyan tudós legyen is: hiányzik.
meg gondolván... eos: hiányzik.
Előbbi praedikátorát is penig az község: Az község is
 penig az ő tanétóját. (Nyomt.: pásztorát, vagy).
és ok nélkül való boszankodásában: hiányzik. (Nyomt.: vagy).
az seniorok hire nélkül: az főgondviselőknek hírek
 nélkül.
az hizelkedőkben inkább gyönyörködik: az hizelkedők-
 ben és csélcsepokban gyönyörködik.
Ez ellen cselekedő vakmerő községet stb.: hiányzik.

1598. XXXV. = 1576. IX. kánon.

kedig: hogy.

eképpen: azonképpen.

innepek: innep napok.

az Úrnak szent igéjének: az ő szent igéjének.

tanulásában: hiányzik.

sacramentumoknak: szentségeknek.

foglalatostkodjanak: legyenek foglalatosak.

1598. XXXVI. = 1576. IX. kánon.

Miért hogy kedig most: De miért hogy mostan.

gerjesztik az emberek: gerjesztjük.

engesztelnék azt: engesztelnők.

holott csak hívalkodásban: mert csak az nagy hívalkodásban.

fölfuvalkodásban: hiányzik.

kereskedésben és kalmárkodásban: hiányzik.

feddőzésben: feddésben.

lakásban: hiányzik.

haszontalan: éktelen.

hívságos dolgokban: sok gonoszságokban.

foglalatostkodnak: mulatjok el az innepnapot.

kívánságunk ez: Ez okáért végezésünk ez.

ezeket: azokat.

az Istennek szolgálatjára: csak az Istennek.

az mennyei és lölki jóknak elvételére adják: hiányzik.

az innepnapokat: az ő napját.

szentségben és józanságban: nagy szentségben, józanságban (Nyomt. utána téve: és).

élvén, Isten igéjének hallgatásával, imádsággal, hálaadással: hiányzik.

szenteljék meg: utána téve: akkor ugyan csak az Isten igéjét hallgassák, imádkozzanak. (Nyomt.)

templomon: templom. (Nyomt.)

1598. XXXVII. = 1576. X. kánon.

nem csak: ne csak.

gyermecskéket: gyermekeket.

fundamentomára tanétsák: fundamentomára és az hitnek ágazatira tanítsa.

miképpen az régi szent atyák cselekedtenek az ecclesiában:

az mint az régi anyaszentegyházban lévő (Nyomt.: való) tanétók is.

hogyan valóban mondassák stb.: hiányzik.

1598. XXXVIII. = 1576. XVIII. kánon.

pedig: hiányzik.

haszontalanol semmi fejében imitt-amott kuritol: vagy részegeskedik, vagy szélyel kuritol. (Nyomt.: kurritol).

Mert ez akaratunk: Azt akarjok azért.

megintvén: megintetvén. (Nyomt.)

1598. XL. = 1576. XXII. kánon.

Továbbá hogy mind ezeket... lehetne jövődöre: hiányzik.
is: hiányzik.

abban az tanétó semmit ő magától: abban semmit az tanétó önnön magától.

canonira: canonira, avagy reguláira.

1598. XLI. = 1576. XXVIII. kánon.

miképpen: miképpen hogy.

czégéres: és czégéres. (Nyomt.)

és szarvas: hiányzik.

soha életeket: életeket soha.

nem igyekszik és akarják megjobbítani: meg nem akarják jobbítani.

fösvényeket, telhetetleneket: hiányzik.

hamisesküvöket: hamissan esküvöket.

szitkozódókat: szitkos átkozókat.

és az ecclesiában botránkozást szereznek: kik az anyaszentegyházban botránkozást tesznek.

mind mennyben s mind földön megköztessenek: több gonoszságban és veszedelemben essenek.

De ebben... megirtunk: hiányzik.

míg bűnöket megismervén és azokon szánakodván: hiányzik.

Isteneket és az ecclesiát: az Istent és az körösztényéneket.

Itt az tanétókat is befoglaljuk: hiányzik.

1598. XLIII. = 1576. XXXVI. kánon.

Noha pedig az körösztölés nincs bizonyos helyre: Az körösztölés jöllehet bizonyos helyhez nincsen.

azért: hiányzik.

Ur: hiányzik.

Az körösztyákat és anyákat kívánjok, hogy meg legyenek bizonyosságul contra sectam anabaptisticam: Az gyermeknek (Nyomt.: gyermekeknek) atyja rokonságival, barátival egyetemben jelen legyen.

propter sacramenti dignitatem... se igyanak: hiányzik.

valamely faluban templum: valamely faluban, a holott tanétó, sem pedig (Nyomt. kedig) templom.

valami éktelen helyen: egyéb tiszteletlen helyen.

Az körösztyő vizet stb.: hiányzik.

1598. XLVI. = 1576. XXXVIII. kánon.

az Úr vacsorájával gyakorta éljenek: az Úrnak vacsorájához gyakorta járuljanak és.

az tanétók kedig azt egy, avagy két héttel annak előtte az hallgatóknak megjelentsék: az tanétók pedig először azt az népnek megjelentsék.

hogyminden ember: hogyminden.

1598. XLVII. = 1576. XLII. kánon.

penig: hiányzik.

az Úr vacsorájával: az Úrnak vacsorájával.

hanem előbb-előbb hallogatják és vontatják: hiányzik.

az tanétók feddjék és intsek: az tanétó megintse.

s ha nem fogadják: és ha meg nem jobbulnak.

hanem azon keménységben és vakmerőségben maradnak: hiányzik.

affélék: hiányzik.

bátorsággal stb.: hiányzik.

1598. XLVIII. = 1576. XLIII. kánon.

gyermecskék: gyermekeket.

kik nem tudják magokat megpróbálni: kik meg sem (Nyomt.: sem meg nem) tudják magokat próbálni.

külömbséget: választást.

az Úrnak vacsorájával nem akarjok, hogy éljenek: az Úr asztalához nem bocsájtjok.

mert méltó stb.: hiányzik.

1598. XLIX. = 1576. XXXIX. XLI. kánon.

s mind az Krisztustól szereztetett oltári szentségnek: mind az ő szerzésének, az ő szent vacsorájának.

az tanító megértvén, az Úr oltárához: az praedikator az Úr asztalához.

Efféléknek megbékéltetésére: erre.

tanítóknak: tanítónak. (Nyomt.)

gondjok legyen: gondjának kell lenni. (Nyomt.)

Söt: hiányzik.

az tanítók: hiányzik.

bocsátania: bocsátani.

oda: hiányzik.

kiket: a kiket. (Nyomt.)

onnand: hiányzik.

és vérét: hiányzik.

hánynák: hánynáják.

1598. L. = 1576. XLI. kánon.

vacsorája: vacsorájának. (Nyomt.)

szép: szent.

az mint az mi Agendánkban föltalálják: hiányzik (e helyett ez: még penig mennél nyilvánbban lehet).

Az Krisztus szerzésének igéjét penig: hogy az Úr vacsorájáról való tudományt.

hanem valamint az Krisztustól stb.: hiányzik.

1598. LI. = 1576. XIV. kánon.

körül: környül.

igen forgolódik az ördög: az ördög igen forgolódik.

az Istennek irgalmassága felől: az Istennek irgalmassága felől és büneinek bocsánatja felől.

annak okáért: Ez okáért.

megkívánjok: megkívánjok ezt.

az ő vigasztalásokat: az vigasztalást.

az ördögnek praedáivá: az sátánnak praedái.

bátran: bátoron. (Nyomt.)

és mehessenek be Ábrahámnak kebelébe: hiányzik.

Ha ez mellett stb.: hiányzik.

1598. LII. = 1576. XXXI. kánon.

Noha az körösztýéneket... mind az által kiválképpen: hiányzik.

menyegzői: menyegző. (Nyomt.)

avagy kézfogást: avagy az kézfogást.

engedünk: hagyjok.

azt az Úr Isten: azt az napot Isten.

sz(ent): hiányzik.

Szombaton és hetfőn sem: Sem szombaton, sem hetfőn.

engedők ilyen lakodalmakat lenni: hiányzik.

ételekkel és: életekkel.

az Isten napjának: az úrnapijának.

megszentelésére magokat alkalmatlanokká: megszentölésére magokat így alkalmatlanná.

1598. LIII. = 1576. XXXIV. kánon.

hamis esküvések: hiányzik.

támadtanak: támadtak. (Nyomt.)

titkon senki: senki titkon.

személyek: emberek.

szörzök is: szörzök is penig. (Nyomt.)

legyenek meg: legyenek.

az tanétó mindenkor: mindenkor az tanétó.

szerezzenek: szöröznek.

asszonynepeket penig efféle szerzéstől egyáltalában megtiltunk: Az asszony nepeknek is az menyegzőszörzést meg nem engedjük.

mert hogy az asszonynepeknek stb.: hiányzik.

1598. LIV. = 1576. XXXV. kánon.

öszveszereztetvén: hiányzik.

kezet fognak: immár kezet fogtanak.

senki öszve ne esküttesse őket: őket senki öszve ne esküttesse.

mígnem megbékélnek: mig meg nem békélnek.

1598. LV. = 1576. XXXI. XXXII. kánon.

Az tanétóktul az esküttetésben ilyen processust kívánunk: Ugyan itten mindentől ezt is kívánjuk.

éhora, józanon: józanon és éhora. (Nyomt.: éhora és józanon).

esküssenek s az esküvő személyeket is erre intsék, készreítsék: esküssenek és esküdjenek.

sőt ezt is kívánjuk: hiányzik.

hogy különben az házasulandókat: Senki az házasulandókat különben.

először: ha előbb.

mind az két: mind két.
legyen: leend.
hogy cselekedetiből stb.: hiányzik.

1598. LVI. = 1576. XXXIII. kánon.

Idővel egyenetlen személyt az tanétó: Senki egyenetlen személyeket idővel.
ifjúval: az ifjuval.
meg ne eskütsesse: se eskütsesse meg.
ki: az ki. (Nyomt.: akki).
esztendőnél: esztendősnél.
leányzóval meg ne: leányzóval is meg meg ne.
az tanétó: hiányzik.
veszti el: elveszti.
Mert illetlen dolog stb.: hiányzik.
Igy hogy az anya stb.: hiányzik.

1598. LVII. = 1576. XXXIII. kánon.

is: hiányzik.
ha valamikor valami matrimonialis causa adatik az tanétók elejben, tehát: az tanétók.
az Istennek: Isten. (Nyomt.)
dolgairól: dolgairul, nem az pápa decretomiból.
Az dologhoz pedig mindon tanétó stb.: hiányzik.

1598. LIX. = 1576. XXV. XVII. kánon.

szitkozódó és átkozódó: szitkos, átkos.
az Istennek fiát: hiányzik.
s vele egyetemben az ő igéjének és akaratjának hirdetőjét
is: az tanítókat is.
rágalmazó és káromkodó: hiányzik.
és egyigységre: hiányzik.
kiknek: kinek. (Nyomt.)
se az ő szolgatársokat, kikkel egy Úrnak szolgálatjában
vagynak: hiányzik.
töle: tőlök.
szitkozódó, átkozódó: szitkos, átkos.
rágalmazó és káromkodó: hiányzik.
tér: jobbul.
az Úrnak írása szerint: hiányzik.
az Krisztus nevében: az Úrnak nevében.
azt bízást excommunicáljok: tisztitől megfosztjok.
Mert: hiányzik.

feddődéseket: feddözéseket.
egymásnak: egymás.
mód és ok nélkül való: hiányzik.
suttogását: sugárlásokat.
kiket cselekedtek... az ő magok veszedelmére: hiányzik.
egyházi rendhez illetlennek ítélünk: semmiképpen el
nem tűrjük.

1598. LXI. = 1576. XVI. kánon.

azt köll mindennek jól eszében venni: mindennek
eszében kell venni.
seniorok: senior.
az lölköt: az ő lelkét.
seniorok: gondviselők.
bevádálása: bevádolása. (Nyomt.)
rajtok: rajtunk.
bosszúnak: bosszúságnak.

1598. LXIV. = 1576. XXVI. kánon.

*Az hol scholák és scholamesterek vagynak, azoknak hagy-
juk, hogy*: A scholamesterek. (Nyomt.: scolamester).
engedelmességgel: engedelömvél.
előtt: között.
se el ne: se ne.
oskolamester: scholamester. (Nyomt.: scolamester).
indítana: indítand. (Nyomt.)
adhatja: adhatándja.
akarjok törvény szerint, hogy megbüntettessék: megbün-
tettetik.

1598. LXV. = 1576. XXVI. kánon.

gyermecskéknek: gyermekeknek.
semmit pásztorok hírek nélkül nem cselekedvén: hiányzik.

1598. LXVIII. = 1576. XXI. kánon.

ördög: sátán.
*hogy valamint az ő csalárdságival az igaz és egyigyü
tanétókat veszedelemben ejthesse*: mimódon ejthesse az
ő csácsogásival az igaz tanétókat veszedelembé,
az mint immár (Nyomt.: sokszor) megkésértettek.
az sokszor megintetett, és győzetett, vakmerő: az meg-
győzöttetett.

disputatitot ne kezdjen: ne disputáljon.
ne egyék, igyék se: hiányzik.
szent neve miattok: neve ő miattok.
káromlattassék: szidalmaztassék.
az igaz tanétók is valami kisebbségbe ne hozattassanak:
 (Nyomt.: hogy) az tanétókat is valami veszedelemben ne hozzák.
az mint Krisztus inti őket s így szól: Mert ezért mondja az Krisztus. (Nyomt. utánna téve: is).
Sinite... coecorum: Hagyjátok el — úgy mond — őket, mert megvakultanak. (Nyomt.)
Szent Pál: Az Szent Pál.
Tit. 3.: hiányzik.
azt: az ont. (Nyomt.)
Haereticum... subversus est: az eretnek embert — úgy mond — egy, avagy két intésnek utánna, ha meg nem tér, eltávoztasd. (Nyomt.)
Sz. János: Az Szent János.
2. ep. 1.: hiányzik.
így int: ezent parancsolja.
Si quis... malignis: valaki — úgy mond — ez tudományt elveszi közitőkben, annak se ne köszönjetekek, se házatokba be ne fogadjátok. (Nyomt.)

1598. LXIX. = 1576. XV. kánon.

az körösztýén tanétóknak végezési: e körösztýének (Nyomt.: keresztýéneknek) végezési.
köztünk: közöttünk.
megmaradjon: megmaradjon. (Nyomt.)
minden tévelygek ellen: hiányzik.
atyafiak: tanétók.
felől: felől szabadon és. (Nyomt.)
hívattatván: hiányzik.
elegendő okokkal nem mentheti: elég okkal meg nem mentheti.

1598. LXXI. = 1576. XXVII. kánon.

ecclesia: anyaszentegyház.
félelemben: fenytékben.
legyen: hiányzik.
és maradjon: maradjon.

mely meglátogatásban: és.

vallásokról: hiányzik.

Mert most sokan vagynak olyanok... látjuk: hiányzik.

Kivánjok azt is, hogy: de úgy hogy.

mennek: menendnek.

1598. LXXII. = 1576. XX. kánon.

egyéb dolgokban is: hiányzik.

az ecclesiának szüksége: az anyaszentegyháznak közönséges szüksége.

valami efféle költségben ez okáért: ezokáért valami efféle költségben.

mi: hiányzik.

akarjok, hogy azt mindenféle: azt minden.

a hova illik és rendeltetik: hiányzik.

1598. LXXIII. = 1576. XLVI. kánon.

az canonok: ez articulosok.

az ecclesiának jó rendtartásiról: az keresztyén anyaszentegyháznak rendtartásiról.

ítéltetnek: találtatnak.

ha: és.

tetszendenek: tetszendnek.

minden rendbeli tanító: minden praedikator.

alájok: alája.

ezzel: azzal.

vakmerőképpen nem akar járni: nem akar járni vakmerőképpen.

Ha pedig ez regulákat: Ha pedig valaki ez regulákat.

és igazgatja: és nem igazgatja.

ezt: hiányzik.

elsőben és az Istentől: hiányzik.

annak utánna fejedelmektől: annak utánna az fejedelmektől.

F Ü G G E L É K.

I.

Az also es fõlsõ Baronyaban valo ecclesiaknac articvlvsi.

Szabó Károly a Széchenyi-könyvtár kéziratainak jegyzéke után¹ tévesen állítja Régi Magyar Könyvtárában,² hogy a Nemz. Múzeumban meg volna az 1577-ben Pápán Huszár Dávidnál megjelent herczeg-szõllõsi kánonoknak mind a latin, mind a magyar nyomtatott szövege. Nincs meg ott egyik sem. A hivatkozott 2059. Fol. Lat. jelzett kézirat-gyûjtemény III. kötetében más egyházi törvényekkel együtt csak említve vannak, még pedig ezzel a megjegyzéssel: «Collectio haec canonum synod. fuit Emerici Gál A.-Lyndv. Mri Eccl. Weszpr. A. 1624. May 11.» Egyszerû utalás ez tehát a — jelenleg a dunántúli reform. egyházkerület levéltárában levõ — írott kánontárra.

A század elején még volt egy-egy példánya a dunántúli és a dunamelléki ref. egyházkerületnek; azé Pápán, ezé a felsõ-baranyai egyházmegyeládájában. Tóth Ferencz látta mind a kettõt. Amarról A pápai ref. ekkl. históriája 19—20. l., A dunántúli ref. püspökök élete 45. l., A magy. prot. ekkl. históriája 327—328. l., — emerrõl A tiszántúli ref. püspökök élete 68—71. l. emlékezik, Hova lettek, nem lehetett végire menni. Kutatásom az egyik után a dunántúli ref. egyházkerület, a pápai ref. egyházmegye és egyház levéltárában, valamint a kerületi fõiskola könyvtárában semmi eredményre nem vezetett. Ezeknek a gazdag s jól rendezett gyûjteményeknek a kezelõi: Németh István, Szekeres Mihály, Tóth Dániel sem tudnak a keresett törvénykönyv felõl semmit; a katalógusokban nem fordul elõ.³ A másik sincs meg sem a baranyai ref. egyházmegyék leveles ládáiban, mint Tóth János és Kovács Antal esperes urak tudósítanak, sem Budapesten a dunamelléki ref. egyházkerület levéltárában, vagy Ráday-könyvtárában.

¹ Catalogus Manuscriptorum Biblioth. Széchényiano-regnicolaris. I. 254. l.

² Szabó K.: Régi M. Könyvtár. I. 136. sz. 74. l.

³ A pápai evang. reform. egyház levéltára 1510—1811. Liszkay József által összeállított s 1875-ben kiadott jegyzékében sem.

A debreczeni ref. kollegium példánya tehát unicum, — de az is csak fél. Emlékeink ugyanis azt tartják, hogy a lelkes pápai nyomdász-pap a törvényt két — latin és magyar — nyelven hozta forgalomba: ez pedig csak a magyar szöveg. 12 ($A-C_4$) 4r. levélre van nyomtatva. Az A levél első oldalán van a cím: «AZ ALSO ES FOLSÓ BARONYABAN VALO ECCLESIAKNAC ARTICVLVSI, mellyec Hercheg szőlősön, irattanac Negyuen Praedikatoroc ielön voltaban, melyeket mindyaion iouá hattanac. Anno Domini 1576. 16. Augusti», valamint az I. articulus és a II.-nak egy harmada. A C_4 levél tulsó oldala üres; az elsön a «Vege. Papan nyomtatott 1577. esztendőben» után ez a vers olvasható, a melylyel a lap meg is telt:

NICOLAO SIKLOSIO A-
mico ac fratri dilecto, Daudid Huszar
Pannonius &c.
S. P. D.

Imperia vt sine legitima ratione modoque
Quae stant quamuis sint robore parta cadunt.
Sic etiam Christi contra tot Daemonis astus
Vt maneat firmo remige nacta ratis.
Est opus ardenti semper conamine iustos
Legibus & certis viuere quippe modis.

Czímlevele — úgy látszik — csak az előtte, külön jelzéssel nyomtatott latin szövegnek volt. Erre enged következtetni a Gál Imre másolatának külső kiállítása is.¹

Ember Pál említi,² hogy a zsinat latin kánonait Siklósi Miklós³ fordította magyarra s hogy Huszár Dávid (szerinte Gál) neki is ajánlotta a magyar szöveget. Hol vette ezeket az adatokat, nem jegyezte fel, de utána mondják, a kik e tárgyról emlékeztek (magam is a 36. lapon). Tóth Ferencz még azt is állítja,⁴ hogy «a zsinat végzéséből Skaricza Máté, ráczkevi predikátor Pápára Huszár Dávid akkori predikátor-

¹ V. ö. a 35. l.

² Lampe: Hist. eccl. ref. in Hung. 282. l.

³ Kiss Áron: A XVI. sz. magy. ref. zsinatok végzései 674. és 676. lapján hibásan Mihályt irt.

⁴ Tóth Ferencz: Magyar prot. eccl. hist. 327. l. és Dunántúli ref. püspökök élete 24. l.

hoz oly kéréssel» küldötte meg, «hogy azokat mind a két nyelven nyomtattassa ki».

A mű keletkezése történetéről ez idő szerint bizonyosan csak annyit tudhatunk, a mennyit a latin szöveg előtt álló ajánlás mond. Ez Gál Imre kánontárába így van beírva:

Doctissimo ac pio viro D. Matthaeo Scarizeo Kevino, Evangelii Jesu Christi Praeconi fidelissimo, David Huszár Pannonius, Pastor ecclesiae Papensis omnem foelicitatem ac gratiam Sancti Spiritus precatur.

Missos nuper hos mihi articulos ecclesiarum vestrarum, mi Scarizee, fronte gratissima ac potius obvia arripui. Quos cum perlegissem (quia de rebus vehementer necessariis collata esse ac conscripta vidi, praesertim his postremis, imo dixerim corruptissimis diebus, tyrannideque lethifera sathanae miserabiliter exagitatis ac pene atro veneno infectis) illico assensi, dignosque putavi nostro subiicere prelo. Et quia primum omnium a te fratre et amico sincero ac dulcissimo acceperim, eosdem tibi dicare, tuoque sub optimo nomine in lucem edere ac evolasse non indignos existimavi. Quo quidem facto cum erga te meum animum declarare volui, ut qui antehac ignotus me ignotum in foedus amicitiae ineundae provocasti iam deinceps et tu perpetuam ac stabilem vel in tantillo opere fidem erga te meam sentias, velim, tum vero ut ecclesiae Christi hoc modo operarios fideles intra metam religionis continendo, cernat nos non ingratos ac securos in nostris esse officiis. Vale nosque ut soles cum tuis ama.

Ebből sokat ki lehet magyarázni, bele még többet: de ha kis alapra nagy tornyot rakunk, hamar összedül.

Az elveszett két érdekes példányról egyet-mást megtudhatunk Tóth Ferencznek a Nemzeti Múzeumban őrzött kézirat-gyűjteményéből.

A *pápai példányról* sajátkezűleg jegyezte fel a következőket:¹

A Herczegszőlösön 1576. eszt. aug. 16. készült kánonai az Alsó- és Felső-Baranyában levő ekklesiáknak Pápan deákul és magyarul 1577-ben kinyomtatván, egy exemplum a túl a dunai főtiszt. superintendentiának adattatott, mely még ma is megvan.

A deák nyelven kinyomtatottnak Török István... Pápanak ura így írta alá a maga nevét:

¹ N. Múz. kéziratár 1043. Qu. Hung. IV. fol. 4b.

Stephanus Theöreök
de Ennjngh manu ppria.

Ezen subscriptiója alá ütött pecsét kerületén látható betűkkel ez olvastatik:

Stephanus Theoreok de Enningh.

Ugyanezen, de magyar nyelven 1577-ben kinyomtatott kánonoknak, melyeket magyar nyelvre fordított — — —, az akkori városi bíró az esküdtek s a városi egész népség így irta magát alája:

Franciscus Szij Judex Papen.
et Caeteri Jurati, Cives Civitatis Papen.
sub sigillo authentico eiusdem Civitatis corroborarunt.

Ezen pecsét kerületén ezek a betűk olvashatók:

Civitatis Papensis . . .

Kétségkívül a mi nem olvasható a régiség miatt, ez lehetett: Sigillum.¹

A baranyai példányról a következő, Tóth Ferenczhez intézett, levelek szólnak.²

Szekér Pál ref. lelkésznek — Herczeg-Szölös. 1806. okt. 15-én
kelt — levele.

Kedves Tisztelendő Professor Uram!

— — —
Az a ritka és régi könyv, melyről emlékezik Tisztelendő Professor Uram, megvolt ugyan az én ecclesiámnak keze között, — melyet 1770-ben szerzett két kila buzán egy felső-baranyai tractusbéli paptól, — a melyben nemcsak az itt H.-Szölösön néha napján tartatott nevezetes zsinatnak articulusai voltak megírva, hanem még az is, hogy időről időre kik voltanak legyen ezen ecclesiának püspökei, seniorai, papjai és hogy kiki azok közül az ecclesiával együtt micsoda viszontagságokon, háborgattatásokon mentek keresztül és kik-

¹ V. ö. Tóth F.: Dunántúli ref. püspökök élete 45. l. és A pápai ref. ekkl. historiája 20. l., a hol még egy aláírást említ: «Valen. Hathos Vice Capitaneus Papen.»

² U. ott II. és III. köt. V. ö. Tóth F.: A tiszántúli ref. püspökök élete 68–71. l. a. jegyzetet.

től s kik által háborgattak. De oh fájdalom! ezt a megbecsülhetetlen kincsét ezen ecclesiának az előttem volt pap hova tette legyen, még máig sem akadhatok nyomába; ám-
bár mind az előttünk itt körülbelől volt papoknak özvegyeik-
nél, mind a mai papoknál kurkásztam: de sem amazoknál,
sem emezeknél fel nem találhattam.»

[Utasítja Dömötör Pál, bajai ügyvédhez, a baranyai tractus coadj. curatorához, a ki beköszöntő beszédében — úgy hallotta — sok történeti dolgot, H.-Szőlöst is említette s a régiségeket kedveli. «Ugyanő mondotta volna, hogy nála találtatnék a feljebb említett, Pápán kinyomtatott könyv.»]¹

— — —
Most pedig magamat becses barátságába ajánlván,
vagyok s leszek

Kedves Tisztelendő Professor Uramnak
szerető szolgája s barátja

Szekér Pál
pred.

Tormássi János, dunamelléki ref. püspöknek — Halas, 1808.
okt. 15-én kelt — levele.

Tiszteletes Professor Úr, nekem különös respectussal
való Nagy és Jó Uram!

— — —
Igen nagyon köszönöm Tiszt. Prof. Uramnak csak szán-
dékát is, hogy tavaszi gyűlésünkre hozzánk eljönni igyekezett,
és azt annyival inkább, mivel semmi kívánságomat inkább
nem teljesíthetné, mintha szerencsém lehetne becses barát-
ságában mélyebben való beajánlásához. Közlöttem volna akkor
Kedvességeddel egy historiai csomót, melyet se magam, se
mások meg nem tudnak itt oldani. Ez az, hogy én a mult
nyáron, baranyai hivatalos járásom alkalmatosságával talál-
tam a H.-Szöllősi zsinat Canonainak Pápán való impressu-

¹ Tóth Ferencz meg is kereste e végett Dömötör Pált, a ki azon-
ban 1807. január 29-én kelt levelében azt írta, hogy Nagyfaluban 1806.
július 15-én tartott székfoglaló beszédének történeti adatait Lampe-ből
és Zigerikusnak egy utrechti barátjához írt leveléből merítette, de a
mely levél azóta eltűnt. — Tóth F. Zigericus — Tolna, 1549. VIII. 3.
kelt, Bácsmegeye levéltárában őrzött — levelének hiteles másolatát meg-
szerezte s gyűjteménye fol. VI. kötetébe (80—81. lev.) tette be.

mára, melynek az utolsó levele tiszta lapján 46¹ papok subscribálták magokat, kik hogy baranyai papok voltak, nemcsak neveikből, melyek az oda való falukból vétettek, hanem kivált abból tetszik meg, hogy az impressum a tractus ládájában úgy hevert, hogy a seniorok úgy látszik nem is tudtak felőle. Ide rekesztem a subscriptorok neveit.² Tessen öszve vetni Lampevel, fogja látni Tiszt. Prof. Uram, mely nagy a különbség! De is azt elhagyván: mi az, hogy Stephanus Szegedinus 1568 † mégis az 1577-ben költ exemplar tiszta lapjára ír? Mert hogy más Szegedi Ist. írta volna: «Haec Axiomata . . . approbat» a végre szükség . . . tenni, hogy a valódi Szegedihez hasonló tekintetű lett volna az a suppositivus Szegedi s olyan, a ki egy zsinat végzéseit censealhatta és a maga approbatiójával adhatott módot és szabadságot 45¹ papnak a subscriptióra. — Lampe itt úgy ír, mintha vezetni akarná az embert előadása felől való kételkedésre, nem mervén jót állani állításáért.

— — —
Ezzel magamat becses barátságában ajánlottan, állandóan maradok Halas, 15. Oct. 1808.

Tiszteletes Professor Uramnak
igaz köteles szolgája

Tormássi J. m. k.

Tormássi János, dunamelléki ref. püspöknek — Halas, 1808.
decz. 9-én kelt — levele.

Tiszteletes Professor Ur, különös respectussal való
Jó Uram!

A fenn forgó kérdésre tett jeles jegyzéseit Tiszt. Professor Uramnak figyelmesen megolvassván, sietek a felelettel, melynek igen együgyűnek kell lenni sok és terhes foglalatosságaim miatt.

Bizonyos, hogy nem a reformator Szegedi írta a magyar impressum utolsó levele fejező lapjára az approbatat; az is bizonyos, hogy senki a subscribensek közül nem írta, mert a 47³ subscribensek kezek irásától az approbatat író kéz írása különböz. Feltéven immár azt, a mi a bizonyossághoz igen

¹ Giapai-t nem számította. V. ö. 131. és 133. l.

² A levél után III. köt. fol. 85^a.

³ Szegedit bele is számítja, külön is tekinti.

közel jár, hogy a reformátor néven levő főpapi személy Baranyában nem volt, mintegy szükségesképpen következik: tehát azt egy olyan meghitt embere írta Szegedinek, a kinek az ő értelme felől nem csak, hanem factuma felől is bizonyos tudománya volt; úgy hogy a mit Szegedi életében a Canonokra maga kezével írt, azt az ő Busenfreundja a Canonok impressumára annak a halála után teljes bátorsággal által tette. Ez a barát pedig nem lehetett egyéb Skariczánál.

De mikor írta Skaricza Szegedi appr.-t az impressumra?

Nekem úgy tetszik, hogy akkor, mikor az impressum neki ajánlott egyik exemplárját Baranyába által küldötte. Ezt a dolog természetéből folyó vélekedést nem rontja el sem az, hogy az 1578-ban akademiákra menő H.-Szöllősi János is subscribált, sem az, hogy Veresmarti Lázár, sőt Földvári, Laskai etc., kik tolnai predicatorok voltak (melyről, honnan tudódik az? tudósítását Tiszt. Professor Uramnak szeretettel kikérem) subscribáltak. Mert hogy az appr. írása idejével együtt esett volna a subscribalo papok irások, arra semmi próba nincs; a csak most említett Jegyzés pedig ellenkezőt mutat. Az bizonyosnak látszik, hogy nem a baranyai superintendia kétfelé válásakor esett a papok subscriptiója, minthogy H.-Szöllősi a nyájbeli közpapok között és nem legelől subscribal.

Különben a subscriptio akár mikor esett, a dolog veleje ez:

Honnan kerültek a kérdésben forgó Canonok?

Különböznek-e a deákok a magyaroktól, a deákokat Szegedi szerevén, a magyarokat pedig a zsinat?

Én minden módon igyekeztem a kettő között való különbséget feltalálni. Láttam is, hogy Siklósi oly helyt elhagy, oly helyt hozzá teszen; láttam, mely szabadosan fordít; láttam¹, hogy a Canonok deák titulussát bővítéssel változtatja; hogy a deák 35. és 36. canonait öszveolvastván, a deák 47. számát egygyel kevesíti; láttam végre, hogy a 28. canont, mely az ordinandusokról szól, egészen elhagyja. Ezeket s eféléket láttam¹, de mivel mind ezek apróságok lévén, minden egyéb, a dologra tartozókban a kettő annyira megegyez egymással, hogy egyik tojás semmivel sem inkább a másikkal: nem mehettem reá semmiképpen, hogy a deákokat Szegedinek, a magyart pedig a zsinatnak tulajdonítsam.

Igaz, hogy az mondatik, hogy «antiqui hi Articuli sub-

¹ Jól?

scripti sunt», de az nem a zsinattól mondatik, mintha ő reá nézve lettek volna azok antiquusok, hanem Ember Páltól mondatik, kinek az idejéhez képest valósággal antiquusok voltak; azonkívül, hogy Szegedi ordinatiójától fogva az ő haláláig csak 17 eszt. lévén, az ő praetendalt canonai antiquusoknak nem mondathattak 1576-ban. Mindazáltal

Ha szinte egy munka is a deák a magyarral, nem meglehet-e, hogy a deák Szegedi alatt és által készült, a magyar pedig annak a zsinat által való fordítása s helyben hagyása legyen?

A tudva levő approbatióból itélvén, nem látszik hihe-tőnek, hogy Szegedi készítette volna a Canonokat. Mert mind a modestiaval, mind a szokással egészen ellenkezik, hogy okos ember a maga canonjait axiómáknak nevezze, azokat approbálja, még pedig facile approbálja, sőt dicsérje is, hogy a moresek formálására hasznosak?

De ki lesz hát a Canonok szerzője?

Mind eddig sincs okom, hogy előbbi vélekedésemet változtassam. Így itélek.

Melius a maga 1567-ben készített canonait Szegedi barátjának dum et quando által küldi. Megolvasván Szegedi, rá írja: «Haec axiomata etc.» Ezt a közhaszonra méltó munkát Szegedi az ő kedves Skariczájától el nem titkolhatja. Ő meghal. Skaricza pedig meggondolván Melius canonainak felette hosszan és szélesen való kiterjedését, azokat öszve húzza, summázza, nem különben, mint Gönczi, Melius successora cselekedett Debreczenben. Azonban zsinat hirdetődik H.-Szöllösre — hihető éppen azon dolog végett, — elmegyén oda Skaricza és a maga epitomeját elviszi és az ott helybe-hagyattatik, subscribáltatik a tájékhoz illő némely apró hozzá-tételekkel (melyeket én megynk (—) historiácskájában fel-jegyeztem), a deák magyarra való fordítása Siklósira, mind a kettőnek pedig a kinyomtatása Skariczára bizódván.

Mind a két darab egyszersmind és egyfolytában kinyom-tattatik Pápán, éppen mint Gönczi fenn említett összehuzása Wittenbergában canones minores nevezet alatt, mind a kettő azon 1577. esztendőben.

A hozzá küldött exemplárok közül Skaricza egyet a baranyai püspökhöz küldvén, a Melius original ajándékára írott approbatióját Szegedinek tulajdon kezével az impressum utolsó levele tiszta lapjára transscribálja.

Erre a fehér lapra írták némely akkor paposkodó de

kivált azután egymásután ordináltatott predikátorok a magok neveiket, mindaddig, míg nem a lap egészen betölt.

E kedves tiszt. Professor Uram az én vélekedésem, a melytől gondolatom szerint ebben a dologban támadható kérdésekre legszerencsésebben felelhetni, a mint írhatnám, ha az időből és a papirosból ki nem fogytam volna. Valeat quantum valere potest.

Melylyel hasznos foglalatosságaival együtt jó Istenem sz. oltalmába, magamat kedves barátságába ajánlván, maradok Halas, 9. xbr. 808.

Tiszt. Prof. Úrnak

igaz köteles szolgája

Tormássi J. m. k.

Tóth Ferencz, felső-baranyai ref. esperesnek — N.-Harsány, 1812.
okt. 4-én kelt — levele.

Nagy Tiszteletű Professor Úr,

Nem esmeretlen Jó szívű Barátom Uram!

Becsés levelében tett kérésénél többet cselekszem. Magát küldöm a herczeg-szöllősi canonoknak régi typusát. Megvallom. ft. püspök úr még tavaly írt nékem ez iránt, hogy effelől Tisztelendőségedet informálnám. Irtam is postán levelet, mely hová lett, nem tudom. Abban azt írtam, amit most is szükségesnek tartok, hogy a könyvet magát kellene látni a régiségeket vizsgálóknak, nem a neveket olvasni csak copiában.¹

Hogy én ezen documentumot annyira becsülöm, hogy látására Tisztelendőségednek méltónak tartom és visszaküldését is sürgetem, két oka van.

Elsőben, hogy tartom igaz documentumnak.

Jött ezen tractusba egyenesen Herczeg-szöllősről, a hol papról papra szálló eklezsiai könyv volt. A subscriptiokrol, magának nevezetesen Szegedi Istvánnak kezeirásáról nem kételkedem. Irás forma — különbség — régiség, mind mellette áll. Az jól jut eszembe, hogy van itt valahol a láda

¹ Küldi Seregély Dániel supplicánstól. Visszavárja Pestre ft. Báthori úr kezéhez, a kitől majd átveszik.

fenekén oly csomó írás, melynek egy része azé a Veresmarti Jánosé, a ki itten subscribal és a ki Szegedinek vagy mindjárt vagy legalább nemsokára a papságban és a seniorságban successora volt, mely ezen betű . . . megegyez.

Másodszor: ezt feltévén, igen nagy lesz a különbség Ember Pál lajstroma és e között: melyet hogy lehessen eligazítani, hanemha az a toldozott-foldozott írás, melyet ő a Tisza mellett talált, hibás, talán hírhallásból és curiositásból irott volt: ezt hát ebből corrigálni kell.¹

— — —
Siető írásommal való alkalmatlankodásomról engedelmet kérvén, igaz tisztelettel maradok

Nagy Tiszteletű Professor Ur,
Barátom Uramnak

N.-Harsány, d. 4. 8br. 1812.

alázatos szolgája

Tóth Ferencz sen.

Az aláírások másolata Tóth Ferencz kéziratgyűjteményében háromszor van meg; az egyik Tormássi János írása, a másik kettő Tóth Ferenczé. Ezek egymástól igen sokban különböznek,² közlöm tehát egymás mellett mind a hármat.³ Az első a III. köt. 89. lev., a második a IV. köt. 143. lev., a harmadik (Tormássitól) a III. köt. 85. lev. található.⁴

¹ Tóth Ferenczre bízza az egyeztetést.

² Tormássi egy nevet ki is hagyott (úgy hogy nála Szegedin kívül 45 van); Chorogius-t Emericus-nak írta s Ethej Jánost kettővel előbbre, Kis Harsany Péter után tette.

³ Kiss Áron: A XVI. sz. magy. ref. zsinatok végzései 675. l. igéri, hogy «az aláírók később feltalált névsorát alább egész terjedelmében» közli: de ez a könyvben nem található; arról sem tudósít bővebben, miféle névsort akart közre bocsájtani.

⁴ Tóth Ferencz az első sorozat elé ezeket írta: «A herczegszöllősi magyar canonok utolsó levelének tulsó, tiszta oldalára 1577-ben az akkori baranyai papok a herczegszöllősi zsinatban szám szerint 46-an írták alá neveiket. Ezen subscriptiót magam tulajdon szemeimmel láttam, közölvén velem azon canonos könyvet, úgy mint van, tiszt. baranyai esperest és n.-harsányi predikátor Tóth Ferencz úr és abból azon neveket magam leírtam, melyek így következnek». A végére pedig ezt: «No 46 praeter Szegedium. NB. Ezek originalis subscriptiok azon könyvben, mert mindenik subscriptio más-más írás — és a reformatórkorbéli írásmódjával való írás az, — de némelyekről ezen papokról meg is lehet mutatni, hogy akkori időbeli papok».

A másodiknál megjegyzi, hogy azt 1812. nov. 18-án írta le.

Haec axiomata cum ad mores informandos sint consentanea, facile Stephanus Szegedinus approbat.

Valentinus Harsany — Valentinus Harsány — Valentinus Harsányi.

Matthias Zentlázlay — Matthias Zentlázlay — Matthias Szent-Lászlói.

Dominicus Zenthius (vagy Zentzius) — Dominicus Zenthius — Dominicus Zanehius.

Petrus Komári — Petrus Komári — Petrus Komári.

Benedictus Karanczy — Benedictus Karanczy — Benedictus Karanczi.

Joannes Kálmántsey — Joannes Kalmantsey — Joannes Kalmantsei.

Michael Sikliosi. — Michaël Sikliósi. — Michael Siklosi.

Ambrosius Foldvári — Ambrosius Földvári — Ambrosius Földvári.

Basilus Foktőy — Basilius Föktőy — Basilius Foktői.

Joannes Laskay — Joannes Laskaÿ — Joannes Laskai.

Joannes Vörösmarthy — Johannes Vörösmarthy — Joannes Vörösmarti.

Martinus Ipaczifalvay — Martinus Ipaczifalvay — Martinus Ipartzfalvai.

Ladislaus Katátfalvy — Ladislaus Katátfalvÿ — Ladislaus Katatfalvi.

Joannes Kalmanchey — Joannes Kalmancheÿ — Joannes Kalmantsey.

Franciscus Szólóskei — Franciscus Szólóskei — Franciscus Szólóskei.

Johannes Beczeczy — Johannes Beczeczy — Joannes Betzeti.

Stephanus Kis Peterdinus — Stephanus Kispeterdinus — Stephanus Kispeterdinus.

Gregorius Kárászy — Gregorius Karászy — Gregorius Karászi.

Benedictus Beromeni — Benedictus Beromeni — Benedictus Beremeni.

Adamus Ethey — Adamus Ethey — Adamus Ethej.

- Joannes Herczeghszölösinus — Joannes Herczeghszölösinus —
Joannes Hertzegszöllösinus.
- Stephanus F. Lascovius — Stephanus F. Lascovius. —
Stephanus F. Lascovius.
- Joannes C. Lascovius — Joannes C. Lascovius — Joannes
C. Lascovius.
- Lazarus W. Veresmarthy — Lazarus W. Veresmarth —
Lazarus W. Veresmarth.
- Michael P. Herczegszölösius — Michael P. Hertzegszölösius —
Michael P. Hertzegszöllösius.
- Tomas Tolneus — Tomas Tolneus — Thomas Tholnaeus.
- Franciscus Giapai — Franciscus Giapai. — —
- Nicolaus Kopátsi — Nicolaus Kopáczy — Nicolaus Kapaczj.
- Stephanus Ethey — Stephanus Ethey — Stephanus Ethey.
- Franciscus Nárádi — Franciscus Nárádi — Franciscus
Naradi.
- Andreas Chorogius — Andreas Chorogius. — Emericus
Chorogius.
- Stephanus Lascovius — Stephanus Loschovius — Stephanus
Laschovius.
- Fabianus Szegedy — Fabianus Szegedy — Fabianus Szegedj.
- Petrus Kisharsány — Petrus Kisharsany — Petrus Kis
Harsanj.
- Daniel Nádasdi — Daniel Nádasdi — Daniel Nadasdi.
- Joannes Kisharsány — Johannes Kisharsany — Joannes Kis
Harsanj.
- Johannes Ethey — Johannes Ethey — Joannes Ethej.
- Basilus Széplaki Sen. — Basilus Széplaky Sen. — Basilus
Szeplakj.
- Stephanus Mohátsi — Stephanus Mohátsi — Stephanus
Mohátsj.
- Jeremias Pastoris — Jeremias Pastoris — Jeremias Pastoris.
- Michaël Bélley — Michael Belley — Michael Belleiy.
- Michaël Úszódi — Michael Uszódi — Michael Uszodi.
- Laurentius Laskay — Laurentius Laskay — Laurentius
Laskaj.

Stephanus T. Laskay — Stephanus T. Laskay — Stephanus
Laskaj.

Petrus Tseny — Petrus Tsenÿ — Petrus Tseny.

Martinus Laky — Martinus Laky — Martinus Lakj.

Ember Pál jegyzékében csak Valentinus Harsanyi neve fordul elő. Van benne egy Szentlaszlai is, csakhogy az Dionysius (itt Matthias); egy Karantsi is, de az Stephanus (itt Benedictus); egy Siklyosi és egy Siklosi is, de az Emericus ez Nicolaus (itt Michael); egy Tholnœus is, de az Johannes (itt Thomas); egy Kopatsi és egy Kopatzi is, csakhogy amaz Emericus, emez Georgius (itt Nicolaus); egy Nadasdi is, de az Matthœus (itt Daniel); egy Belleyei is, csakhogy az Thomas (itt Michael). Ezeken kívül egy Dominicus Szanki, míg itt egy, a kinek aláírását Tormássi Dominicus Zanehius-nak, Tóth F. Zenthius-, vagy Zentzius-nak olvasta.

Ez a lajstrom tehát — talán az 1576. zsinaton részt nem vehetett baranyai ref. lelkészek névsorát — és bizonyosan a később ujonnan bekebelezetteket őrizte meg számunkra.

II.

Canones ecclesiastici per vener. D. Stephanum Beythe promulgati.

(V. ö. 33. 1.)

1. Singuli ministrorum verbi vocationem suam sedulo obeant, doceant et publicis precationibus in templis semper adsint; secus facientes deferantur.

2. Extra suam parochiam nemo discursset, neque falcem suam in alienam messem immittat, ne caeteri fratres contempti, a suis despectui¹ habeantur; secus qui fecerit, tribus florenis a suo seniore convincatur, qui cedant² in communem sustentationem tempore synodi.

3. Pastor ecclesiae domui³ suae praesit, familiam cum timore Dei regat, ut vicinis et extraneis⁴ bono exemplo sit; aliter faciens a suo seniore puniatur.

4. Minister ecclesiasticus ne sit ebriosus, gladiator, aleator, lusor,²⁸ adulator, fornicator, foenerator, nec cupidus opum.

5. In vestitu, victu, incessu et conversatione cum aliis humilitatem prae se ferat, ne sit ambitiosus, nec honoris cupidus.

6. Nova, inaudita,⁵ ex se excogitata, nemo in medium proferat, abusus ne confirmet, neque scandalo sit coetui piorum;⁶ si quis non obediverit 3-bus fl. mulctator,⁷ deinde si non resipuerit deponitor.⁸

7. In vera recepta confessione ecclesiae quilibet perseveret, Christum unicum salutem doceat et vitet omnem superstitionem; si quis ad idololatriam desciverit, alias ne recipitor.⁹

8. Ministri verbi a vituperiis et diris imprecationibus contineant se se, non jurgentur, neque secularibus officiis et indecentibus se se immisceant.

9. Suis majoribus et ab ecclesia praepositis obediant et cum vocati fuerint compareant; contumaciores sex florenis punientur.¹⁰

10. Quotidie ex sacris literis unum aut alterum caput legant et¹¹ memoriae mandent, praesertim Epistolas Paulinas.

11. Nemo absque scitu senioris ex parochia sua alio transmigret, neque aliquam¹² conditionem assumat.¹³

12. In synodis semper comparento; absentes 3. f. prima vice mulctentur, deinde id ipsum tentare pergentes deponuntur.¹⁴

13. Rectores scholarum suis pastoribus parento et sua ministeria sedulo obeunto.

14. Omnes magistri scholarum, collegae¹⁵ et majores studiosi simili lege cum suis ministris ecclesiarum in synodis semper adsunto.

15. Diebus Dominicis mane conciones instituantur vel ex Evangeliiis, vel libris¹⁶ Profeticis, a prandio autem²⁸ vel ex Epistolis Paulinis doctrina proponatur, vel Catechesis a pueris recitetur.

16. In coetu frequentiori diebus duobus in septimana ad minus conciones fiant et Catechesis doceatur.

17. Studia literaria in scholis ne negligantur, sed ubique rectores diligentes praeficiantur et¹⁷ juvenus in religione et principiis Gram. instituantur.¹⁸

18. Bis ad minus intra spacium anni synodi fiant et tum omnes adesse tenentur.¹⁹

19. Superattendens omnium vitam diligenter percunctetur²⁰ et cum suis senioribus caveant, ut in notoria crimina nemo proruat.

20. Nemo ausit conciones instituere in parochiis sine permissu seniorum et sacramenta ecclesiae²⁸ administrare nemo praesumat sine publica ordinatione.

21. Ministri verbi non contendant iudicio²¹ cum secularibus, neque procuratorem agant.

22. Si quis eorum a suis patronis, vel laicis damno afficitur,²² super id requirat suum seniore, qui curet illos convenire et negotium eorum²³ decidere.

23. Si pastores ecclesiastici inebriati publico loco deprehendantur: prima vice 3. f. convicti sint, alias autem si idem tentent, deponuntur.²⁴

24. Rectores scholarum ebriosi et in vulgo commesantes, nec a suis pastoribus semel aut alias commoniti²⁵ resipiscant, suo munere scholastico priventur.

25. Minister ecclesiae foenerator deprehensus, integro anno officio²⁶ suspendatur.

26. Nuptiarum solennia promulgentur antequam copulentur conjuges; secus facientes tribus f. convicti teneantur; neque nuptiae diebus Dominicis celebrentur.

27. Ordinandi victui et sustentationi dominorum fratrum provideant et honorifice procurent. Similiter et quibus judicia celebrabuntur singuli (1) f. pendeant;²⁷ sic et de reliquis judicandum.

Acta Csepregini 12. Mart. Ao. 1587.

1. Hivatalában minden predikátor serényen eljárjon, tanítson és mindig jelen legyen a templomban a közönséges könyörgéseken; a ki különben cselekszik, fel kell jelenteni.

2. Senki lelkészi állomásán kívül ne kalandozzék, se sarlóját a más vetésébe ne vágja, nehogy a semmibe sem vett szolgatársakat híveik is lenézzék; a ki különben cselekszik, azt seniora marasztalja el a zsinat idején közélélmzésre fordítandó három forintban.

3. Az egyház lelkipásztora feje legyen az ő házának, családját isteni félelemmel kormányozza, hogy közel és távol levőknek jó példát szolgáltatasson; a ki másként cselekszik, seniora büntesse meg.

4. Az egyházi szolga ne legyen részeges, veszekedő, játékos, csúfolódó, hizelkedő, lator, uzsorás, se kincsszomjas.

5. Ruházatában, életmódjában, járásában-keelésében és társas érintkezésében szerényen viselkedjék, ne legyen se kényes, se dicsvágyó.

6. Senki új, hallatlan, saját maga által kieszelt tanokat ne hirdessen, a visszaéléseknek ne adjon tápot s ne legyen botránnyára a kegyesek társaságának; ha valaki nem engedelmeskedik, 3 frtra kell büntetni, utoljára, ha eszére nem tér, le kell tenni.

7. Mindenki maradjon meg az egyház igaz, bevett hitvallásában, azt tanítsa, hogy egyedül Krisztus a mi üdvességünk és kerüljön minden babonát; ha valaki a bálványimádásra eltántorodnék, többé nem kell visszavenni.

8. A predikátorok tartózkodjanak a szitkozódástól és az éktelen átkozódástól, ne perlekedjenek, se világi és hozzájuk nem illő dolgokba ne ártsák magokat.

9. Az egyház által rendelt előjáróiknak engedelmeskedjenek és mikor hivattatnak, jelenjenek meg; a makacsok büntetése hat forint leend.

10. A szentirásból minden nap olvassanak és tanuljanak meg egy-egy részt, kiváltképpen a Pál leveleit.

11. Senki seniora tudta nélkül állomásáról máshova el ne költözzék; se hivatalt ne vállaljon.

12. A zsinatokon mindig meg kell jelenni; a kik elmaradnak, első ízben 3 frtra kell büntetni, utoljára, ha azt azután is merik próbálni, le kell tenni.

13. Az iskolák rectorai lelkipásztoraiknak engedelmességedjenek és tisztokban serényen eljárjanak.

14. Az iskolamesterek, a tanítók és a nagyobb deákok ugyancsak valamennyien jelen legyenek mindenkor az ő lelkipásztoraikkal a zsinatokon.

15. Vasárnap reggel vagy az evangéliomokból, vagy a prófétákból egyházi beszédet kell tartania, délután pedig a Pál leveleit magyarázni, vagy a gyermekekkel a kátét felmondani.

16. Népesebb gyülekezetben hetenként legalább kétszer kell predikálni és a kátét tanítani.

17. A nyelvészeti tanulmányokat az iskolákban nem szabad elhanyagolni, hanem mindenütt szorgalmas rectorokat kell beállítani és az ifjúságot a vallásra és a nyelvtan elemeire oktatni.

18. Zsinatot egy év leforgása alatt legalább kétszer kell tartani és azon mindenki tartozik megjelenni.

19. A superintendens mindenkinek életéről szorgalmasan tudakozódjék és senioraival örködjék, hogy senki czéges bűnökbe ne essék.

20. Senki ne merészeljen az egyházakban predikálni a seniorok engedélye nélkül és az egyház sákramentomait senki ne merje kiszolgáltatni nyilvános felavatás nélkül.

21. Az igehirdetők a világiakkal a törvényszék előtt ne perlekedjenek, se ne ügyvédeskedjenek.

22. Ha valamelyikök patronusaitól, vagy más világiaktól megkárosítatik, keresse meg ügyében a maga seniorát, a ki hívja őket össze és ügyüket intézze el.

23. Ha a lelkipásztorok nyilvános helyen megrészegednek, első ízben 3 frtra kell büntetni, ha pedig ismételve arra vetemednek, le kell tenni.

24. Az iskolák részeges és közhelyen dobzódó rectorait, a kik lelkipásztoraiktól egyszer-kétszer megintetvén sem térnek észökre, tanítói hivataluktól meg kell fosztani.

25. Ha az egyházi szolga uzsoráskodásban találtatik, hivatalától egy egész évre felfüggesztendő.

26. A házasságkötéseket ki kell hirdetni, minek előtte a házastársak összeeskettetnének; a kik különben cselekesznek, három forint bírságban marasztalandók el; vasárnap nem is szabad lakodalmazni.

27. A felavatandók a lelkész urak élelmezéséről és ellátásáról gondoskodjanak és tisztességgel eleget tegyenek. Hasonlóképpen azok is, a kiknek részére ítélet hozatik, fejenként (1) f. fizessenek; így kell egyebekben is eljárni.

Kelt Csepregen, 1587. év már. 12-én.

Tóth Ferencz ezt a kánont A dunántúli ref. püspökök élete 47—50. l. a következő olvasási hibákkal közölte: ¹despecti. ²domi. ³cedent. ⁴externis. ⁵mandata. ⁶priorum. ⁷mulctatur. ⁸deponitur. ⁹non recipitur. ¹⁰puniantur. ¹¹atque. ¹²aliam. ¹³adsumat. ¹⁴deponuntur. ¹⁵collegiorum. ¹⁶ex libris. ¹⁷diligenter perficiant. ut. ¹⁸instituantur. ¹⁹tenentur. ²⁰percontetur. ²¹in iudicio. ²²adficitur. ²³illorum. ²⁴deponuntur. ²⁵admoniti. ²⁶officio suo. ²⁷flor. l. pendant. ²⁸kibagyta.

TARTALOM.

<i>Bevezetés.</i>	Lap
<p>I. A magy. prot. egyházak különválása. Az egység legtovább tart a Balaton és Fertő között. Hitviták; Sibolti. Crajtzerus. A csepregi colloquium összehívása. Nádasdy F., Horváth G., Sculteti Sz., Beythe I. szereplése. Beythe legyőzöttnek nyilvánítatik. A pártok versengése; az Encomium ubiquesticum. Beythe sikertelen kísérletei az egyetértés helyreállítása érdekében; lemondása a superintendensségről. Reczes sürgeti a formula concordiae aláírását s szervezi az egyházat .....</p>	9—23
<p>II. A sopronmegyei ág. ev. seniorok hittana, agendája és törvénykönyve. Ez utóbbi Gál Imre kánontárában a dunántúli ev. ref. e.-ker. levéltárában. A csallóközi és mátyusföldi magyar ág. ev. e.-kerület átveszi a sopronmegyeiek agendáját s kánonait. Szeberinyi: Corpus synodorum; Kiss Áron: XVI. sz. zsinatok végzése. A sopronmegyei seniorok 1598. törvénykönyvének tartalma. Beythe I. kánonainak tartalma. A herczeg-szóllósi kánonok keletkezése s két szövegének eltérései; egyezések az 1598. kánonokkal .....</p>	24—38
<p>III. A sopronmegyei seniorok törvénykönyvükbe mit vettek át a herczeg-szóllósi kánonokból: 1. egészen, 2. csekély kihagyásokkal, 3. érdemleges intézkedés mellőzésével. Mit nem vettek át belőlök: 1. egyszerűen elmellőzvé, 2. mással helyettesítvé. Mit tettek hozzájuk: 1. az átvett kánonok toldalékjaképpen, 2. új articulussokként .....</p>	39—72
<p><i>Az 1598. törvénykönyv címlevelének mássa Gál I. kánontárából .....</i></p>	75—76
<p><i>Az 1598. törvénykönyv szövege .....</i></p>	77—107
<p><i>Jegyzetek .....</i></p>	109—121
<i>Függelék.</i>	
<p>I. A herczeg-szóllósi kánonok 1577. kiadásáról .. . . . .</p>	122—134
<p>II. Beythe I. kánonainak latin szövege és magyar fordítása</p>	135—139

Béjthe János emonciában is az áll,
hogy az iskolamester, az iskolai rektorai a
lelkipásztorok, engedelmességük és tisz-
teletben szerényen járjanak el. Az iskolamesternek
a tanító és a nagyobb dolog ugyancsak vala-
mennyien jelen legyenek mindenkori az "eltri-
patorokkal a tanítóknál. Vasárnap reggel
vagy az evangéliumot, vagy a prófétá-
t, vagy az egyházi beszédet tartassanak; délután
pedig a Pál leveleit magyarázzák vagy a szer-
mekkel a testet felmondatták. Népesebb gyü-
léseken be kellene tartani legalább három alkal-
mal predikálni és a testet tanítani. Itt nyelv-
vetségi tanulmányokat az iskolában nem
szabad elhanyagolni, hanem mindenütt
szorgalmas rektorokat kell beállítani és
az ifjúságot a vallásra és a nyelvten ele-
meire oktatni... Az iskolai vezetés és köz-
helyen dobó rektorok, akik a lelkipász-
toroktól éppen kétszer megintatva sem tar-
nak erőre, tanítói hivatalukat meg
kell fontani... —

